

Міністерство освіти та науки України
Маріупольський державний університет
Кафедра грецької філології та перекладу

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
зі стилістики новогрецької мови
для студентів 4 курсу ОС «Бакалавр»
спеціальності «Мова та література (новогрецька)»

Маріуполь 2018

УДК 371.33:811.14.06'242
ББК 81.2Гр

Навчально-методичний посібник зі стилістики новогрецької мови для студентів 4 курсу ОС «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» / укл. Гаргаєва О.В., Христу Х. – Маріуполь : МДУ, 2018. – 66 с.

Навчально-методичний посібник зі стилістики новогрецької мови для студентів 4 курсу ОС «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» складено на підставі відповідних нормативних вимог Міністерства освіти і науки України, методичних рекомендацій Маріупольського державного університету для студентів спеціальності „Мова та література (новогрецька)”.

Укладачі: Гаргаєва О.В, старший викладач кафедри грецької філології МДГУ,
Христу Х, викладач Салонікського університету ім. Аристотеля (Греція)

Рецензенти: Рожкова І.Г., старший викладач кафедри грецької філології МДГУ
Балабан О.О., к.ф.н., доцент кафедри англійської філології МДГУ

Затверджено на засіданні кафедри грецької філології,
протокол № 8 від 17.03.2010 р.

Затверджено на засіданні НМК факультету грецької філології,
протокол № 7 від 12.04.2010 р.

© Гаргаєва О.В.
© Маріуполь, МДГУ

ЗМІСТ

<i>Пояснювальна записка</i>	5
<i>1.Зміст теоретичного курсу:</i>	
<u>Тема 1. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας. Γλωσσική και επικοινωνιακή ικανότητα</u>	6
1.1. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας.....	6
1.2. Γλωσσική και επικοινωνιακή ικανότητα.....	7
<u>Тема 2. Ανομοιογένεια της γλώσσας. Γλωσσική ποικιλότητα και γλωσσικές ποικιλίες</u> ..	8
2.1. Ανομοιογένεια της γλώσσας.....	8
2.2. Γλωσσική ποικιλότητα. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με το χρήστη.....	8
2.3. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση.....	10
<u>Тема 3. Συνωνυμία. Δανεισμός. Σημασία</u>	11
3.1. Λειτουργική διγλωσσία. Δανεισμός (εξωτερικός και εσωτερικός).....	11
3.2. Συνωνυμία και ζεύγη συνωνύμων.	12
<u>Тема 4. Η προσέγγιση του ύφους από τη Θεωρία της Λογοτεχνίας και τη Γλωσσολογία</u>	13
4.1. Θεωρία της λογοτεχνίας.....	14
4.2. Γλωσσολογία.....	15
4.3. Ύφος και σημασία.....	18
<u>Тема 5. Εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα</u>	18
5.1. Εκφραστικά μέσα στο φωνητικό επίπεδο.....	18
5.2. Εκφραστικά μέσα στο μορφολογικό επίπεδο.....	19
5.3. Υφολογικά τεχνάσματα στο συντακτικό επίπεδο.....	20
5.4. Εκφραστικά μέσα στο λεξιλογικό επίπεδο.....	20
<u>Тема 6. Σχήματα λόγου</u>	22
6. 1. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο.....	22
6.2. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο.....	24
<u>Тема 7. Κειμενικά είδη</u>	26
7.1. Ύφος του προφορικού λόγου.....	27
7.2. Ύφος του Γραπτού λόγου (Κειμενικά είδη).....	27
7.2.1. Χρηστικά ύφη.....	29
7.3. Το ύφος του Τύπου (δημοσιογραφικό)	30
7.4. Το λογοτεχνικό / ποιητικό ύφος.....	31

2. Οργάνωση αυτοεξαρτημένης εργασίας των φοιτητών:

<u>Сеμiнар 1. Έμφος και ιδιοματικότητα της ΝΕ.....</u>	32
<u>Сеμiнар 2. Συνωνυμία. Δανεισμός. Σημασία.....</u>	32
<u>Сеμiнар 3. Σχήματα λόγου.....</u>	33
Теоретичні питання для самостійного опрацювання.....	35
Тема 1. Έμφος και ιδιοματικότητα.....	35
Тема 2. Έφολογiα και μεταφραση.....	48
Практичні завдання для самостійної роботи студентів.....	56
Κонтрольні питання з дисциπλiни.....	59
Варiант контрольної роботи з навчальної дисциπλiни «Стилiстика».....	61
Лiтература.....	63
Терμiнологiчний словник.....	64

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчально-методичний посібник призначено студентам IV курсу ОКР «Бакалавр» спеціальності «Мова та література (новогрецька)» факультету грецької філології МДГУ.

Навчально-методичний посібник побудовано з урахуванням вимог, що викладені у діючій програмі з курсу стилістики новогрецької мови.

Мета дисципліни: подати науково обґрунтований погляд на новогрецьку мову як на довершену поліфункціональну систему та допомогти студентам засвоїти основні поняття теоретичної стилістики й оволодіти стилістичними нормами літературного мовлення, прищепити чуття естетики мовлення, вміння працювати над словом.

Завдання опанування модулем полягає у тому, щоб озброїти студентів науковою методологією пізнання мовностилістичних явищ.

Теоретичне засвоєння курсу передбачає, що студент повинен знати:

- основні поняття стилістичної науки;
- критерії розмежування і принципи класифікації функціональних стилів;
- найважливіші характеристики мовностилістичних ресурсів новогрецької мови.

У практичному аспекті студент повинен вміти:

- доцільно використовувати стилістичні ресурси новогрецької мови;
- визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх функціональних стилів;
- правильно оцінювати стилістичні можливості мовних засобів;
- конструювати стилістично довершені тексти, вміти вдосконалювати своє і чуже мовлення.

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПОСІБНИКОМ?

Студент повинен опрацювати кожну з розглянутих в посібнику тем, які передбачає програма дисципліни, законспектувати в робочому зошиті загальні положення з кожної теми, засвоїти термінологію з дисципліни (терміни виділені курсивом).

У посібнику містяться практичні завдання та вправи до конкретних тем дисципліни, студентам надається можливість опрацювати та закріпити засвоєний теоретичний матеріал шляхом виконання наведених практичних завдань. Також наводяться питання для контролю та повторення вивченого та опрацьованого теоретичного матеріалу. Таким чином студент має можливість перевірити ступінь власної підготовленості до екзамену, яким логічно завершується вивчення даної дисципліни.

3ΜΙΣΤ ΤΕΟΡΕΤΙΧΟΓΟ ΚΥΡΣΥ:

Τεμα 1. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας. Γλωσσική και επικοινωνιακή ικανότητα.

1.1. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας

1.2. Γλωσσική και επικοινωνιακή ικανότητα

1.1. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας

Η γλώσσα είναι ένας κώδικας που αποτελείται από γλωσσικά σημεία. Το κάθε γλωσσικό σημείο έχει μορφή και περιεχόμενο, δηλαδή σημαίνον και σημαινόμενο.

Η γλώσσα είναι ένας κώδικας επικοινωνίας. Είναι ένα σύστημα γλωσσικών σημείων που εξυπηρετεί την επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων. Πιο αναλυτικά, είναι φωνητικό σύστημα συμβατικών σημείων για τη διατύπωση ή ανταλλαγή σκέψεων, γνώσεων ή πληροφοριών, καθώς και για τη μετάδοση από γενιά σε γενιά εμπειρίας και γνώσης, το οποίο βασίζεται σε νοητικές διαδικασίες, καθορίζεται κοινωνικά και υπόκειται στην ιστορική εξέλιξη (διαχρονία).

Γιατί η γλώσσα είναι σύστημα; Γιατί τα στοιχεία της διέπονται από κανόνες (κανονικότητα) και έχουν μεταξύ τους σχέσεις συστηματικές και όχι τυχαίες.

Οι συστηματικές σχέσεις των γλωσσικών στοιχείων είναι συνταγματικές και παραδειγματικές σχέσεις¹ (στην υφολογία, άξονας συνδυασμού και επιλογής αντίστοιχα).

Ένα γλωσσικό στοιχείο έχει α) συνταγματική σχέση με όλα τα στοιχεία με τα οποία μπορεί να εμφανιστεί μαζί σε συγκεκριμένο γλωσσικό περιβάλλον (συμφραζόμενα, συγκείμενο), β) παραδειγματική σχέση με τα στοιχεία που μπορούν να το αντικαταστήσουν στο ίδιο γλωσσικό περιβάλλον (π.χ. σχέση συνωνυμίας). Στο λεξιλογικό επίπεδο παραδειγματικές είναι οι σχέσεις συνωνυμίας και αντωνυμίας ή η σχέση που έχουν μεταξύ τους οι λέξεις που ανήκουν στην ίδια ομάδα (σημασιολογική, θεματική, συνειρμική, κ.ά.). Οι συνταγματικές σχέσεις συνδέουν όρους που συνεμφανίζονται ταυτόχρονα, ενώ οι παραδειγματικές συνδέουν όρους που δε συνεμφανίζονται, αλλά επιλέγουμε να χρησιμοποιήσουμε έναν από αυτούς.

Η γλώσσα είναι έμφυτη ικανότητα (competence). Ο άνθρωπος είναι εξοπλισμένος βιολογικά με την ικανότητα για λόγο. Διαθέτει τους πνεύμονες και τις φωνητικές χορδές για την παραγωγή του λόγου και τον εγκέφαλο για τη νοητική διεργασία (το γλωσσικό κέντρο του εγκεφάλου βρίσκεται στο αριστερό ημισφαίριο).

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Γάλλος Saussure, ο οποίος θεωρείται θεμελιωτής της σύγχρονης² γλωσσολογίας, έκανε το διαχωρισμό της γλώσσας σε langue (γλώσσα) και parole (ομιλία, λόγος). Ο όρος langue (γλώσσα) αναφέρεται στο γλωσσικό σύστημα σημείων και κανόνων, ενώ ο όρος parole (ομιλία, λόγος) αναφέρεται στη συγκεκριμένη πραγμάτωση, στη χρήση της γλώσσας. Το γλωσσικό σύστημα (langue) έχει κοινωνικό-συλλογικό χαρακτήρα και αποτελεί το μηχανισμό ο οποίος επιτρέπει την παραγωγή του λόγου (parole) ο οποίος έχει ατομικό χαρακτήρα. Είναι ένας θησαυρός (που περιέχει όλα τα γλωσσικά στοιχεία, τους κανόνες του συστήματος, τις γλωσσικές ποικιλίες) από τον

¹ Γλωσσικά στοιχεία: φωνήματα, μορφήματα, λέξεις, προτάσεις

² Ως τότε η γλωσσολογία ήταν ιστορική, δηλαδή ασχολούνταν με την ιστορία και την προέλευση των γλωσσών.

οποίο ο κάθε ομιλητής επιλέγει τα στοιχεία που θα χρησιμοποιήσει. Η γλώσσα – langue είναι ιδεατή, κινείται σε αφηρημένο επίπεδο, με την έννοια ότι κανένας ομιλητής δεν την κατέχει ολόκληρη. Αυτό που πραγματικά υπάρχει είναι οι συγκεκριμένες πραγματώσεις συγκεκριμένων χρηστών της γλώσσας.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, κάθε άτομο έχει πρόσβαση στη γλώσσα ως α) συλλογικό-κοινωνικό προϊόν, δηλαδή ως γλωσσικό σύστημα κανόνων το οποίο είναι αποτέλεσμα της κοινωνίας που το χρησιμοποιεί β) και ως ατομικό προϊόν, ως χρήση δηλαδή του συστήματος από το ίδιο το άτομο που είναι διαφορετική από άτομο σε άτομο.

1.2. Γλωσσική και επικοινωνιακή ικανότητα

Αντίστοιχα με τους όρους langue και parole του Saussure, ο Chomsky χρησιμοποίησε τους όρους γλωσσική ικανότητα και γλωσσική επιτέλεση που αναφέρονται στη γνώση του γλωσσικού συστήματος και στη χρήση του γλωσσικού συστήματος αντίστοιχα, από έναν χρήστη της γλώσσας (ομιλητή).

Συνεπώς, ο κάθε ομιλητής προκειμένου να παράγει λόγο (γλωσσική επιτέλεση) χρειάζεται να έχει γλωσσική ικανότητα, δηλαδή να γνωρίζει τη *δομή του συστήματος* της γλώσσας (τη μαθαίνει φυσιολογικά κατά την προσχολική ηλικία και αργότερα με τη διδασκαλία στο σχολείο). Όταν ο παραγόμενος λόγος είναι σύμφωνος με τους κανόνες του γλωσσικού συστήματος είναι γραμματικά σωστός.

Όμως, δεδομένου ότι πάνω απ' όλα η γλώσσα είναι κώδικας επικοινωνίας, ο παραγόμενος λόγος (parole) εκτός από γραμματικά σωστός πρέπει να είναι και επικοινωνιακά κατάλληλος. Επικοινωνιακά κατάλληλος είναι ο παραγόμενος λόγος όταν λαμβάνονται υπόψη οι παράμετροι της περίπτωσης επικοινωνίας (ποιος λέει τι, σε ποιον, κάτω από ποιες συνθήκες, γιατί, με ποιο κανάλι).

Συνεπώς, ο παραγόμενος λόγος πρέπει να είναι σωστός γραμματικά αλλά και κατάλληλος επικοινωνιακά, δηλαδή να έχει γραμματική ακρίβεια και επικοινωνιακή καταλληλότητα.

Η γνώση των γραμματικών κανόνων ονομάζεται γλωσσική ικανότητα, ενώ η γνώση των επικοινωνιακών κανόνων ονομάζεται επικοινωνιακή ικανότητα. Στην επικοινωνιακή ικανότητα ανήκει η επίγνωση των κοινών κοινωνικών συμβάσεων σχετικά με τη γλωσσική χρήση, η γνώση της χρήσης των κοινωνικών κανόνων. Τον όρο επικοινωνιακή ικανότητα τον πρότεινε ο Hymes για να περιγράψει το γενικό είδος γνώσης και ικανότητας που έχουν οι φυσικοί ομιλητές μιας γλώσσας που τους επιτρέπει να παράγουν εκφωνήματα όχι μόνο γραμματικά σωστά αλλά και επικοινωνιακά κατάλληλα για την εκάστοτε περίπτωση επικοινωνίας.

Μπορεί ένα άτομο να έχει περιορισμένες γλωσσικές δεξιότητες³, δηλαδή περιορισμένη γλωσσική ικανότητα, αλλά σε ορισμένες περιστάσεις να επικοινωνεί με επιτυχία επειδή έχει αυξημένη επικοινωνιακή ικανότητα. Κάποιο άλλο άτομο να έχει γλωσσικές δεξιότητες, αλλά, εξαιτίας ανεπαρκώς ανεπτυγμένων δεξιοτήτων κοινωνικής επαφής, να μην επικοινωνεί με επιτυχία.

³ Κατά την εκμάθηση / κατάκτηση μιας γλώσσας κατακτώνται οι εξής τέσσερις δεξιότητες: κατανόηση και παραγωγή προφορικού λόγου, κατανόηση και παραγωγή γραπτού λόγου.

Τεμα 2. Ανομοιογένεια της γλώσσας. Γλωσσική ποικιλότητα και γλωσσικές ποικιλίες.

2.1. Ανομοιογένεια της γλώσσας

2.2. Γλωσσική ποικιλότητα. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με το χρήστη.

2.3. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση.

2.1. Ανομοιογένεια της γλώσσας

Η παραδοσιακή γλωσσολογία αποκαλείται και δομική γλωσσολογία, επειδή μελετά τη δομή της γλώσσας. Οι διάφοροι κλάδοι της μελετούν τα επίπεδα του γλωσσικού συστήματος: φωνητική, φωνολογία, μορφολογία, σύνταξη, λεξικολογία. Η λεξικογραφία είναι η πρακτική εφαρμογή της λεξικολογίας και ασχολείται με τη σύνταξη λεξικών. Η σημασιολογία εξετάζει τη σημασία των λέξεων (το σημαινόμενο).

Ο πρώτος κλάδος της γλωσσολογίας που επικεντρώνεται στη χρήση είναι η πραγματολογία, η οποία μελετά την επίδραση των εξωγλωσσικών εξωτερικών παραγόντων κατά τη στιγμή της χρήσης, στη σημασία του παραγόμενου λόγου.

Μέχρι τη δεκαετία του '60, η παραδοσιακή γλωσσολογία πίστευε στην ομοιογένεια του γλωσσικού συστήματος. Ωστόσο, εμπειρικές κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες στη δεκαετία του '60 απέδειξαν ότι μέσα στη γλωσσική κοινότητα υπάρχει ποικιλότητα (variation), δηλαδή διαφοροποίηση ομιλητών και ύφους και υποστήριξαν ότι η ποικιλότητα αυτή είναι χαρακτηριστικό στοιχείο και της γλωσσικής δομής. Υποστήριξαν επίσης ότι η ποικιλότητα δεν είναι τυχαία αλλά διέπεται από κανόνες (κανονικότητα). Αυτή η διαπίστωση έφερε ρήξη ανάμεσα στην κυρίαρχη γλωσσολογία και την κοινωνιογλωσσολογία.

Σήμερα είναι πλέον αποδεκτό, ότι όπως και η ίδια η κοινωνία, έτσι καμία γλώσσα δεν είναι ομοιογενής και ομοιόμορφη. Οι γλώσσες χαρακτηρίζονται από ανομοιογένεια, ανομοιομορφία και ποικιλότητα. Η κοινωνιογλωσσολογία είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τη γλωσσική ποικιλότητα (linguistic variation) και τις γλωσσικές ποικιλίες (linguistic varieties), κοινωνικές και λειτουργικές.

Για την ταξινόμηση της γλωσσικής ποικιλότητας έχει προταθεί (Halliday & Hasan) η διάκριση ανάμεσα σε γλωσσικές ποικιλίες 'ανάλογα με το χρήστη' και 'ανάλογα με τη χρήση'. Οι ποικιλίες ανάλογα με το χρήστη εξαρτώνται από τα γεωγραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ομιλητών (γεωγραφικές διάλεκτοι και κοινωνιόλεκτα). Οι ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση προσδιορίζονται από τις διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας και αποτελούν τις λειτουργικές ποικιλίες, ή αλλιώς υφολογικές, γνωστές και ως επίπεδα ύφους.

2.2. Γλωσσική ποικιλότητα. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με το χρήστη.

2.2.1. Οι ποικιλίες που καθορίζονται από το γεωγραφικό χώρο ονομάζονται γεωγραφικές ποικιλίες και είναι οι εξής: πρότυπη ή κοινή, ιδιώματα, διάλεκτοι.

Η πρότυπη ή standard ή κοινή ή εθνική γλώσσα είναι η επίσημη γλώσσα ενός κράτους και είναι η πιο κωδικοποιημένη γλωσσική ποικιλία, δηλαδή έχει μελετηθεί και καταγραφεί ο κώδικάς της και οι κανόνες του. Είναι η γλώσσα του γραπτού λόγου, της οποίας το σύστημα περιγράφεται στα λεξικά, στη γραμματική, στο συντακτικό.

Χρησιμοποιείται από επίσημους θεσμούς, από την εκπαίδευση, από την Κυβέρνηση, από τη Διοίκηση, από τα Μ.Μ.Ε.

Τα ιδιώματα και οι διάλεκτοι είναι συνήθως προφορικές και μη κωδικοποιημένες (γεωγραφικές) γλωσσικές ποικιλίες και χρησιμοποιούνται στην περιφέρεια. Ιδιαίτερα οι διάλεκτοι έχουν περισσότερες διαφορές από την κοινή, δεν έχουν συχνή επαφή με το κέντρο και την κοινή γλώσσα γι' αυτό δεν έχουν παράλληλη ιστορική εξέλιξη και διατηρούν πολλούς αρχαϊσμούς. Νεοελληνικές διάλεκτοι είναι οι εξής: η Ποντιακή, η Κυπριακή, η Τσακωνική, τα Κατωϊταλιάνικα, η Καππαδοκική, η Μαριουπολίτικη (Κριμαιοαζοφική ή Ταυρορουμείκη).

Ιδιωματισμοί ονομάζονται τα γλωσσικά στοιχεία που ανήκουν σε κάποιο ιδίωμα και όχι στην πρότυπη (κοινή) γλώσσα. Πρέπει να τους διακρίνουμε από τους ιδιωτισμούς⁴. Αρκετοί συγγραφείς όπως ο Καζατζάκης χρησιμοποιούν στο λογοτεχνικό τους έργο ιδιωτισμούς, δηλαδή στοιχεία του τοπικού τους ιδιώματος, γεγονός που αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του λογοτεχνικού τους ύφους.

2.2.2. Οι ποικιλίες που καθορίζονται από την κοινωνική δομή ονομάζονται κοινωνικές διάλεκτοι ή κοινωνιόλεκτα.

Ο κάθε άνθρωπος προσδιορίζεται από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του (φύλο, ηλικία, επάγγελμα, μόρφωση, κοινωνική τάξη κ.ά.) Σύμφωνα με την κοινωνιογλωσσολογία, ομάδες ατόμων με κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά χρησιμοποιούν και γλωσσικές ποικιλίες με κοινά χαρακτηριστικά, τα κοινωνιόλεκτα.

Όμως, υπήρξε αντίδραση στο μοντέλο ανάλυσης που θεωρούσε τις κοινωνικές τάξεις ομοιογενείς ως προς τα χαρακτηριστικά τους και συνεπώς και γλωσσικά ομοιογενείς. Έτσι, δημιουργήθηκε μια θεωρία που ξεκινά από το άτομο και ερευνά τα δίκτυα των σχέσεων και συναναστροφών του, τα οποία ονομάζονται κοινωνικά δίκτυα. Τα κοινωνικά δίκτυα⁵ ενυπάρχουν μέσα στις κοινωνικές τάξεις διαφοροποιώντας τις εσωτερικά. Επομένως, ο λόγος ενός ατόμου επηρεάζεται όχι μόνο από την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει αλλά και από τα κοινωνικά δίκτυα στα οποία συμμετέχει.

Σύμφωνα με την κοινωνιογλωσσολογία, ο κάθε ομιλητής έχει το δικό του ιδιόλεκτο. Το ιδιόλεκτο του κάθε ατόμου εξαρτάται από την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει ανάλογα με τα κοινωνικά του χαρακτηριστικά, από τα κοινωνικά δίκτυα στα οποία συμμετέχει, αλλά και από τον τόπο προέλευσης (μπορεί να έχει στοιχεία ιδιωματικά ή διαλεκτικά), καθώς και από τα ιδιαίτερα προσωπικά του χαρακτηριστικά.

Χαρακτηριστικό κοινωνιόλεκτο είναι η γλώσσα των νέων που είναι γεμάτη από νεολογισμούς, ιδιωτισμούς, λογοπαίγνια, συνδηλώσεις. Πολλά από τα στοιχεία της γλώσσας των νέων χάνονται όταν παύουν να είναι της μόδας, κάποια όμως περνάνε στην κοινή πρότυπη γλώσσα ως ιδιωτισμοί.

⁴ Ιδιωτισμοί: Είναι φραστικά σύνολα που λέγονται μόνο σε μια γλώσσα και έχουν ξεχωριστή σημασία που δε βγαίνει από την κάθε λέξη χωριστά γι' αυτό δε μεταφράζονται κατά λέξη σε άλλη γλώσσα.. Μελετώνται από τη λεξικολογία, στην ενότητα φρασεολογία. Π.χ. *άδειασέ μας τη γωνιά* (=φύγε), *κάναμε μαύρα μάτια να σε δούμε* (=έχουμε να σε δούμε πολύ καιρό), *άνοιξε η γη και τον κατάπιε* (=εξαφανίστηκε), *σε πουλά και σ αγοράζει* (=είναι καταφερτζής, διπλωμάτης), *δεν είδε άσπρη μέρα* (=έχει πολλά προβλήματα), *βγάζει λεφτά με ουρά* (=πολλά), *μας έβγαλε το λάδι* (=μας κούρασε, μας ταλαιπώρησε), *έγινε πετσά και κόκαλο* (= αδυνάτισε πολύ).

⁵ Πυκνό δίκτυο υπάρχουν ανάμεσα σε ανθρώπους που γνωρίζονται όλοι μεταξύ τους, *πολύπλοκο* όταν συνδέονται με ποικίλους τρόπους (Romaine S.).

Ακραία έκφραση κοινωνικών ποικιλιών αποτελούν κάποιες επαγγελματικές ποικιλίες (η γλώσσα των μαστόρων), και ποικιλίες ομάδων του ‘περιθωρίου’⁶: η γλώσσα των ομοφυλόφιλων, των φυλακισμένων....

2.3. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση.

Οι ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση προσδιορίζονται από τις διαφορετικές περιστάσεις επικοινωνίας και αποτελούν τις λειτουργικές ποικιλίες (functional varieties)⁷. Ονομάζονται λειτουργικές, επειδή η καθεμία επιτελεί διαφορετική λειτουργία, έχει διαφορετική χρησιμότητα.

Πρόκειται για τις υφολογικές ποικιλίες, γνωστές και ως επίπεδα ύφους (registers) και αυτές αποτελούν το αντικείμενο του μαθήματός μας. Στις υφολογικές ποικιλίες η διαφοροποίηση της γλώσσας συνδέεται με την κατάσταση επικοινωνίας (επικοινωνιακή περίσταση). Τα συστατικά (ή παράμετροι) μιας περιστασης επικοινωνίας καθορίζουν το ύφος και είναι τα εξής:

Παράμετροι περιστασης επικοινωνίας:

1. Μήνυμα. Θέμα του μηνύματος (topic).
2. Πομπός (ομιλητής/τρια, συγγραφέας). Επικοινωνιακός σκοπός (γιατί γράφει / μιλάει, ποιο αποτέλεσμα επιδιώκει).
3. Δέκτης: σε ποιον απευθύνεται ο πομπός. Σχέση του ομιλητή με το συνομιλητή (δέκτη):
προϊστάμενος / υφιστάμενος, γιατρός / ασθενής, οικειότητα, επισημότητα, εκτίμηση, συμπάθεια, αντιπάθεια.
4. Σε ποιο πλαίσιο, χώρο (setting) λαμβάνει χώρα η επικοινωνία.
Πεδίο ή πλαίσιο επικοινωνίας: διάλογος στο σπίτι, στο μάθημα, σε συνέδριο.
5. Κανάλι επικοινωνίας: προφορικός / γραπτός λόγος.

Ένα εκφώνημα (ή παραγόμενος λόγος ή κείμενο) για να είναι επικοινωνιακά κατάλληλο, πρέπει να είναι σύμφωνο με όλες τις παραμέτρους της επικοινωνιακής περιστασης: να είναι μέσα στο θέμα, να πετυχαίνει τον επικοινωνιακό σκοπό του πομπού, να είναι προσαρμοσμένο στα γνωρίσματα του δέκτη και στη σχέση του πομπού μαζί του, να έχει τα χαρακτηριστικά του προφορικού ή γραπτού λόγου ανάλογα με το κανάλι επικοινωνίας, να είναι προσαρμοσμένο στο εκάστοτε πλαίσιο επικοινωνίας. Σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, οι παράμετροι που παίζουν το σημαντικότερο ρόλο στην επιλογή ύφους είναι το πλαίσιο (επίσημο ή μη επίσημο περιβάλλον) και ο δέκτης (το ακροατήριο), αλλά πολύ σημαντικό ρόλο στην επιλογή ύφους διαδραματίζει και ο επικοινωνιακός σκοπός.

Συνεπώς, το πώς θα διαμορφώσουμε το μήνυμα, ο τρόπος, η μορφή του, τα γλωσσικά στοιχεία που θα επιλέξουμε, εξαρτώνται κάθε φορά από τις παραμέτρους της περιστασης επικοινωνίας και προσαρμόζονται σύμφωνα με αυτές. Αυτή η προσαρμογή δημιουργεί το γλωσσικό επίπεδο ύφους, δηλαδή έναν τρόπο ομιλίας ή γραφής λειτουργικά διαφοροποιημένο, ανάλογα με τα στοιχεία της περιστασης επικοινωνίας. Άρα, *μια γλώσσα είναι το σύνολο των λειτουργικά διαφοροποιημένων γλωσσικών χρήσεων.*

⁶ Εκούσια διαφοροποίηση της γλώσσας τους από την υπόλοιπη κοινωνία (νόρμα) για λόγους μυστικότητας, ενίσχυσης της αλληλεγγύης της ομάδας.

⁷ Αρχάκης Α. και Κονδύλη Μ, 2002: 33

Οι βασικές γλωσσικές δεξιότητες κατά την εκμάθηση μιας γλώσσας, κατακτώνται με την εξής σειρά: προφορά, έκταση του λεξιλογίου, ορθότητα γραμματικής, δεξιότητα ακριβούς απόδοσης των νοημάτων σε διαφορετικές περιστάσεις, υφολογικές παραλλαγές.

Σύμφωνα με τις εμπειρικές κοινωνιογλωσσολογικές έρευνες, το κοινωνικό συνεχές (continuum) δεν είναι άσχετο με το υφολογικό. Για παράδειγμα, ο λόγος της εργατικής τάξης είναι συχνά και ο μη επίσημος λόγος. Κάθε κοινωνική ομάδα ανάλογα με το περιβάλλον προσαρμόζει το ύφος του λόγου.

Ανακεφαλαιώνοντας, σύμφωνα με τα παραπάνω, γλωσσική ποικιλία σε *συγχρονικό επίπεδο* προκαλούν οι εξής παράγοντες: ο χώρος (γεωγραφικές ποικιλίες), η κοινωνική δομή (κοινωνιόλεκτα και ιδιόλεκτα), η επικοινωνιακή περίσταση (λειτουργικές ή υφολογικές ποικιλίες).

Επιπλέον, πρέπει να σημειώσουμε ότι, σε *διαχρονικό επίπεδο*, ο χρόνος είναι επίσης ένας παράγοντας που προκαλεί γλωσσικές ποικιλίες (ιστορικές ποικιλίες).

Τεμα 3. Συνωνυμία. Δανεισμός. Σημασία.

3.1. Λειτουργική διγλωσσία. Δανεισμός.

3.2. Συνωνυμία και ζεύγη συνωνύμων.

3.1. Λειτουργική διγλωσσία. Δανεισμός (εξωτερικός και εσωτερικός).

Μια συνέπεια της γλωσσικής επαφής ανάμεσα σε δύο ή περισσότερες διαφορετικές γλώσσες είναι ο εξωτερικός δανεισμός. Επειδή μία από τις αρχές που διέπουν τη γλώσσα είναι η *αρχή της οικονομίας*, μία γλώσσα δανείζεται γλωσσικά στοιχεία (λέξεις κυρίως) που αναπληρώνουν κάποια κενά στο σημασιολογικό ή υφολογικό επίπεδο. Πριν τη γλωσσική επαφή προηγείται η πολιτιστική επαφή. Η επαφή των πολιτισμών έχει ως συνέπεια ο πολιτισμός που είναι πιο προηγμένος σε κάποιον τομέα να δανείζει τα πολιτιστικά του προϊόντα στον άλλον. Μαζί με τις πολιτιστικές έννοιες και συνήθειες δανείζει και τα σημαίνοντα (τις λέξεις) που τις εκφράζουν.

Τα δάνεια διακρίνονται σε *προσαρμοσμένα* και *μη προσαρμοσμένα*. Προσαρμοσμένα είναι αυτά που έχουν προσαρμοστεί στο κλιτικό σύστημα της γλώσσας που τα δανείστηκε και απροσάρμοστα είναι αυτά που ακόμα δεν κλίνονται. Μπορεί όμως να έχουν μερικώς προσαρμοστεί, παίρνοντας όχι κλιτικά αλλά παραγωγικά επιθήματα, π.χ. η λέξη *στιλ* δεν κλίνεται, αλλά έχει πάρει το παραγωγικό επίθημα –άτος (*στιλάτος*).

Όταν η γλωσσική επαφή διαφορετικών γλωσσικών συστημάτων διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα, δημιουργείται η διγλωσσία. Συχνά η διγλωσσία είναι λειτουργική, δηλαδή οι δύο ή και περισσότερες γλώσσες (τριγλωσσία, πολυγλωσσία), επιτελούν διαφορετική λειτουργία η καθεμία. Με άλλα λόγια, η κάθε γλώσσα χρησιμοποιείται σε διαφορετική σφαίρα. Για παράδειγμα, μία γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιείται στην ιδιωτική σφαίρα, άλλη γλώσσα στη δημόσια σφαίρα. Σε αυτή την περίπτωση τη θέση των υφολογικών επιπέδων την παίρνουν οι διαφορετικές γλώσσες προκειμένου να επιτελέσουν διαφορετικές λειτουργίες.

Στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας, από την ελληνιστική ακόμα εποχή, παρουσιάστηκε το ιδιότυπο φαινόμενο της εσωτερικής διγλωσσίας ή διπλογλωσσίας.

Η διαφορά της από τη διγλωσσία, είναι ότι σε επαφή και παράλληλη χρήση, λειτουργικά διαφοροποιημένη, δε βρίσκονται δύο διαφορετικές γλώσσες, αλλά δύο ποικιλίες της ίδιας γλώσσας, οι οποίες αξιολογούνται από τους χρήστες ως *υψηλή* και *χαμηλή ποικιλία*. Οι δύο ποικιλίες έχουν ξεκάθαρα διαφοροποιημένη λειτουργία και χρήση, πρόκειται δηλαδή για μια μορφή λειτουργικής διγλωσσίας. Συγκεκριμένα, η υψηλή ποικιλία χρησιμοποιείται στη δημόσια σφαίρα και στο γραπτό λόγο, γενικά στον *εγγραμματισμό*, ενώ η χαμηλή ποικιλία χρησιμοποιείται στη σφαίρα της ιδιωτικής ζωής, στον καθημερινό, προφορικό λόγο. Κατά τη διάρκεια της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, αυτό το φαινόμενο εμφανίστηκε κατά την ελληνιστική περίοδο (αττικισμός), συνεχίστηκε κατά τη βυζαντινή περίοδο και αποκορυφώθηκε από τα τέλη του 18^{ου} έως και τα τέλη του 20^{ου} αι. (γλωσσικό ζήτημα).

Αποτέλεσμα αυτής της ιδιότυπης *λειτουργικής εσωτερικής διγλωσσίας* στην ελληνική γλώσσα είναι ο εσωτερικός δανεισμός. Η μακροχρόνια επαφή της καθομιλουμένης δημοτικής με την καθαρεύουσα και την αρχαίζουσα γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιήθηκε στο γραπτό λόγο και το επίσημο ύφος, είχε ως αποτέλεσμα να περάσουν στη σημερινή γλώσσα, στη δημοτική νεοελληνική που καθιερώθηκε μετά το 1976, πολλά λόγια γλωσσικά στοιχεία. Η νέα ελληνική, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες έχει μεγάλο αριθμό δανείων εσωτερικού δανεισμού. Τα λόγια, εσωτερικά δάνεια παραμένουν *απροσάρμοστα* (π.χ. η διατήρηση της δοτικής στο *εν ολίγοις*).

Έτσι, στη νεοελληνική γλώσσα παρατηρούνται πολλά ζεύγη λόγιων και λαϊκών στοιχείων. Π.χ. άσπρος-λευκός, κρασί-οίνος, καλαμπόκι-αραποσίτι, εν συντομία-με λίγα λόγια-εν ολίγοις, κάτω από αυτές τις συνθήκες-υπό τοιαύτας συνθήκας, σε κάθε περίπτωση – εν πάση περιπτώσει. Οι λόγιες λέξεις συναντώνται κυρίως α) στην επιστημονική ορολογία, β) σε στερεότυπα (απολιθωμένα) φραστικά σύνολα όπως οι παροιμίες, π.χ. *νους υγιής εν σώματι υγιεί*, γ) σε λεξικές φράσεις, π.χ. *λευκός οίνος*, δ) ως πρώτο ή δεύτερο συνθετικό σε σύνθετες λέξεις, π.χ. *βιοπάλη, οينوπαραγωγός*, ε) σε παράγωγες λέξεις, π.χ. *ορεινός, βιοτικό*.

Οι αρχαίες προθέσεις (εν, εις, εκ, ανά, κατά, παρά, επί, υπό, υπέρ, προς, προ) επιβιώνουν α) σε στερεότυπα φραστικά σύνολα, π.χ. *οδηγούσε υπό την επήρεια αλκοόλ*, β) ως προθήματα, π.χ. *υποθαλάσσιος, υπόγειος*.

Παρόλο που το 1976 καθιερώθηκε και νομικά η δημοτική ως επίσημη γλώσσα της εκπαίδευσης και της διοίκησης, στο γραπτό λόγο γενικά και ειδικότερα στο επίσημο ύφος διατηρούνται ως επιβιώματα της καθαρεύουσας πολλά λόγια γλωσσικά στοιχεία, όχι μόνο λεξιλογικά αλλά και μορφολογικά και συντακτικά, κυρίως στα εκκλησιαστικά, νομικά, στρατιωτικά έγγραφα καθώς και στα διοικητικά. Η γλώσσα πολλών εκκλησιαστικών και νομικών κειμένων παρουσιάζουν τόση πυκνότητα λόγιων στοιχείων ώστε είναι ακόμα και σήμερα πιο κοντά στην καθαρεύουσα παρά στη δημοτική. Γενικά ο γραπτός λόγος χαρακτηρίζεται από πολλά λόγια στοιχεία σε αντίθεση με τον προφορικό.

3.2. Συνωνυμία και ζεύγη συνωνύμων.

Σημαντική αρχή της γλώσσας είναι η λειτουργικότητα, δηλαδή η χρησιμότητα της γλώσσας, η οικονομία και η επάρκεια στα γλωσσικά μέσα. Κάθε γλώσσα διαθέτει όσες λέξεις χρειάζεται στη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Οι λέξεις που πέφτουν σε αχρηστία

σταδιακά εξαφανίζονται, ενώ για τις νέες ανάγκες εμφανίζονται τα δάνεια και οι νεολογισμοί.

Τα συνώνυμα δεν είναι ποτέ λέξεις ταυτόσημες. Τα απόλυτα συνώνυμα, δηλαδή τα *ταυτόσημα*, είναι σπάνιο φαινόμενο στις φυσικές γλώσσες, γιατί κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς την *αρχή της οικονομίας*. Οι λέξεις που για διδακτικούς κυρίως λόγους χαρακτηρίζουμε ως συνώνυμες, α) εκφράζουν διαφορετικές λεπτές νοηματικές αποχρώσεις, ή β) έχουν διαφορετική χρήση, χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά συμφραζόμενα, χρησιμοποιούνται δηλαδή σε διαφορετικά υφολογικά επίπεδα. Αυτό σημαίνει ότι αν δεν προσδίδουν διαφορετική σημασία, προσδίδουν διαφορετικό ύφος, είναι σημαντικές υφολογικά, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη μορφή του μηνύματος.

Πολύ συχνή περίπτωση συνωνύμων είναι τα ζεύγη λαϊκών/λόγιων στοιχείων που χρησιμοποιούνται σε διαφορετικά συμφραζόμενα και σε διαφορετικό υφολογικό επίπεδο. π.χ. στα ζεύγη *γλαυκός/γαλάζιος*, *περιδιαβαίνω/κάνω βόλτα*, με λίγα λόγια/βραχέως ειπείν, *παραδείγματος χάριν / για παράδειγμα*, τα πρώτα μέλη του ζεύγους συνωνύμων είναι λόγια και έχουν ποιητική, λογοτεχνική αξία ή προσδίδουν επισημότητα στο ύφος.

Επίσης συχνά ζεύγη συνωνύμων είναι αυτά ανάμεσα σε μία ελληνική λέξη και ένα δάνειο. Επίσης έχει υφολογική αξία και υφολογικά κριτήρια η επιλογή του ενός ή του άλλου στοιχείου κατά τη χρήση της γλώσσας, ανάλογα πάντα με την κατάσταση επικοινωνίας. Σε κάποιους τομείς όπου είναι ιδιαίτερα έντονη η επίδραση από έναν ξένο πολιτισμό, είναι πολλά και τα γλωσσικά δάνεια που χρησιμοποιούνται. Τέτοιοι τομείς είναι η πληροφορική, η μόδα, η αισθητική, η μαγειρική, ή η γλώσσα των νέων και συνεπώς ο τύπος που απευθύνεται στους νέους.

Τεμα 4. Η προσέγγιση του ύφους από τη Θεωρία της Λογοτεχνίας και τη Γλωσσολογία.

4.1. Θεωρία της λογοτεχνίας

4.1.1. Ψυχολογικοί-συναισθηματικοί ορισμοί

4.1.2. Οι απόψεις του Michael Riffaterre για το ύφος .

4.1.3. Το ύφος ως επιλογή.

4.2. Γλωσσολογία

4.2.1. Οι απόψεις του Roman Jakobson για το ύφος

4.2.2. Κειμενικοί ορισμοί του ύφους

4.2.3. Κοινωνιογλωσσολογικοί ορισμοί του ύφους

4.2.4. Πραγματολογικοί ορισμοί του ύφους

4.2.5. Λειτουργική υφολογία

4.3. Ύφος και σημασία

Έχουν δοθεί διάφοροι ορισμοί για το ύφος. Μπορούμε να ταξινομήσουμε τους ορισμούς του σε δύο μεγάλες κατηγορίες: α) ορισμοί και προσεγγίσεις στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας, β) ορισμοί και προσεγγίσεις στο χώρο της γλωσσολογίας.

Όπως αναφέρθηκε στο κεφάλαιο 1., οι παραδειγματικές / συνταγματικές σχέσεις των στοιχείων του γλωσσικού συστήματος στην υφολογία ονομάζονται επιλογή / συνδυασμός αντίστοιχα.

Η επιλογή είναι η πρώτη φάση της γλωσσικής κωδικοποίησης. Επιλέγουμε από το σύνολο των γλωσσικών σημείων του κώδικα, αυτά που ταιριάζουν στο υφολογικό επίπεδο που επιδιώκουμε. Τα στοιχεία ανάμεσα στα οποία μπορούμε να επιλέξουμε, έχουν μεταξύ τους σχέση υποκατάστασης: ισοδυναμία, ομοιότητα / ανομοιότητα, συνωνυμία / αντωνυμία.

Ο συνδυασμός συνδέει μεμονωμένα στοιχεία σε μια ανώτερη γλωσσική ενότητα, αποτελεί βασικό παράγοντα της κειμενικής συνοχής.

4.1. Θεωρία της λογοτεχνίας

4.1.1. Ψυχολογικοί-συναισθηματικοί ορισμοί

Buffon: Το ύφος αναφέρεται στην τέχνη, τη λογοτεχνία (όπως Γαλλία 18^{ος} αι.).

Εκφράζει την προσωπικότητα του συγγραφέα, είναι η υπογραφή του πνεύματός του.

Είναι η προσωπική έκφραση ενός μεγάλου συγγραφέα

Goethe: το ύφος ενός συγγραφέα αντανακλά τον εσωτερικό του κόσμο

Marcel Proust: το ύφος είναι για το συγγραφέα, όπως το χρώμα για το ζωγράφο, όχι θέμα τεχνικής, αλλά τρόπος να βλέπει τα πράγματα

Το ατομικό ύφος ποιητών είναι το πιο ανάγλυφο (το πιο χαρακτηριστικό) είδος ύφους.

Κριτική: *Επικεντρώνεται ατομικά στο συγγραφέα και το έργο του και μπαίνουν στο περιθώριο ευρύτεροι συλλογικοί παράγοντες (ιστορικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και πολιτισμικοί) που διαμορφώνουν μια λογοτεχνική γενιά.*

4.1.2. Οι απόψεις του Michael Riffaterre για το ύφος (Συναισθηματική υφολογία).

- Το ύφος γίνεται κατανοητό ως *έμφαση* (εκφραστική, συναισθηματική ή αισθητική) η οποία προστίθεται στην πληροφορία που μεταφέρει η γλωσσική δομή, χωρίς αλλαγή στη σημασία, πράγμα που σημαίνει ότι η γλώσσα εκφράζει και το ύφος τονίζει.

- Ο συγγραφέας προσελκύει την προσοχή του αναγνώστη με τη μη προβλεψιμότητα.

Επομένως, παραπέμπει στην αποκλίνουσα υφολογία.

- Διαπιστώνει ότι η υφολογική εντύπωση (stylistic impression) δεν ανήκει στο συγγραφέα αλλά στον αναγνώστη. Ο αναγνώστης (ο δέκτης του μηνύματος) είναι αυτός που αποκωδικοποιεί το μήνυμα και το ερμηνεύει. Εισάγει τον όρο μέσος αναγνώστης. Αυτή η προσέγγιση παραπέμπει στη γνωστή θεωρία της πρόσληψης στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας, η οποία υποστηρίζει ότι η ερμηνεία του κειμένου εξαρτάται από τον αναγνώστη. (Χαρακτηριστικά ο Γ. Σεφέρης έλεγε ότι το ποίημα δεν ανήκει στο δημιουργό του, αλλά ακολουθεί διαφορετική, αυτόνομη πορεία όταν φτάνει στα χέρια του κάθε αναγνώστη-δέκτη).

Κριτική: *Απροσδιόριστος ποιοτικά και ποσοτικά ο μέσος αναγνώστης. Μήπως τελικά ταυτίζεται με τον ερευνητή; Ο ερευνητής δίνει τη δική του ερμηνεία με βάση την υποκειμενική του αντίδραση.*

Να θυμάσαι.

Μέσος αναγνώστης, θεωρία της πρόσληψης

Προβλέπω > πρόβλεψη > προβλέψιμος > προβλεψιμότητα

4.1.3. Το ύφος ως επιλογή (επιλεκτική υφολογία)

Το λογοτεχνικό ύφος είναι αποτέλεσμα επιλογής ανάμεσα σε προαιρετικές γλωσσικές δυνατότητες. Οι επιλογές είναι σημασιολογικά ισοδύναμες (δηλαδή συνώνυμες), αλλά έχουν διαφορετικό υφολογικό αποτέλεσμα. Όσο μεγαλύτερο συνωνυμικό απόθεμα έχει ο συγγραφέας τόσο περισσότερες δυνατότητες επιλογής έχει. Η μερική συνωνυμία (απόλυτη δεν υπάρχει) σε λεξιλογικό ή προτασιακό επίπεδο έχει μεγάλη υφολογική σπουδαιότητα.

4.2. Γλωσσολογία

4.2.1. Οι απόψεις του Roman Jakobson για το ύφος

Είναι κοντά στη λογοτεχνική προσέγγιση του ύφους.

Σύμφωνα με τον Jakobson η γλώσσα επιτελεί 6 λειτουργίες:

- Συναισθηματική ή βιωματική (emotive). Εκφράζει τη διάθεση, τη στάση, τα συναισθήματα του ομιλητή.

- Προθετική. Εκφράζει την πρόθεση του ομιλητή.

- Αναφορική : με τα γλωσσικά σημεία μπορούμε να περιγράψουμε την εξωγλωσσική πραγματικότητα (αντικείμενα, ιδιότητες, γεγονότα) αναφερόμενοι σε αυτήν. Η εξωγλωσσική πραγματικότητα δηλαδή είναι το αντικείμενο αναφοράς.

- ♥ Ποιητική. Η ποιητική λειτουργία έχει σχέση με το ύφος μιας εκφώνησης. Εστιάζει στο ίδιο το μήνυμα, στη μορφή του μηνύματος και όχι στο περιεχόμενό του. Ένα από τα κριτήρια της ποιητικής λειτουργίας του μηνύματος θεωρείται η επανάληψη (ολική ή μερική) ήχων, σημασιών ή ολόκληρων λέξεων και τα ρητορικά μέσα. Σημαντικό μέσο της ποιητικής λειτουργίας αποτελεί η μεταφορά.

- Φατική λειτουργία. Ανοίγει το κανάλι επικοινωνίας ανάμεσα στους συνομιλητές. Δημιουργεί και διατηρεί τον κοινωνικό ιστό ανάμεσα στους συνομιλητές (π.χ. λέμε καλημέρα μόνο για να επικοινωνήσουμε και να δείξουμε κοινωνικοί, ακόμα κι αν δεν εννοούμε τη σημασία της λέξης).

- Μεταγλωσσική. Περιγράφει την ίδια τη γλώσσα. Μεταγλωσσική λειτουργία επιτελεί η ορολογία της γραμματικής ή του συντακτικού. Εδώ η γλώσσα μιλάει για τη γλώσσα.

4.2.2. Κειμενικοί ορισμοί του ύφους

Τη δεκαετία του '60 εμφανίζεται η κειμενογλωσσολογία, ο κλάδος της γλωσσολογίας που ασχολείται με τη συστηματική ανάλυση της υπερπροτασιακής *συνάφειας* και *συνοχής* των όρων που απαιτούνται για να μεταβληθεί η συνέχεια των προτάσεων σε κείμενο.

Οι Γλωσσολόγοι της Ανατολικής Γερμανίας και ο Coseriu θεωρούν ότι η υφολογία είναι κλάδος της κειμενογλωσσολογίας.

- Το ύφος τοποθετείται πέρα από τα όρια της πρότασης, στο επίπεδο του κειμένου. Για υφολογικές αξιολογήσεις, θετικές ή αρνητικές, είναι απαραίτητο να λαμβάνονται υπόψη τα *συμφραζόμενα*, δηλαδή το *συγκείμενο*⁸.

⁸ *συγκείμενο* < συν + κείμενο, όρος που είναι ακριβής μετάφραση του αγγλικού context. Πιο ευρεία είναι η χρήση του όρου *συμφραζόμενα*.

- μελετά τα μέσα που συμβάλλουν στη συνάφεια και τη συνοχή των κειμένων, τα οποία έχουν υφολογική αξία. Εξετάζει, δηλαδή, τι συνιστά αποδεκτές συνέχειες προτάσεων, παραγράφων, κείμενα, λόγους, μελετά ποιες κανονικές σχέσεις διέπουν την κειμενική σύσταση.

Να θυμάστε

Συμφραζόμενα, συγκείμενο, γλωσσικό περιβάλλον = context

Συνάφεια (coherence) συνοχή (cohesion) ενός κειμένου

4.2.3. Κοινωνιογλωσσολογικοί ορισμοί του ύφους⁹

Η προσέγγιση του ύφους στις συγκεκριμένες σημειώσεις είναι κοινωνιογλωσσολογική, οπότε τα παρακάτω τα έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενες ενότητες.

- Το ύφος αποτελεί ποικιλία ή υποσύστημα της γλώσσας (όπως η *διάλεκτος*, το *κοινωνιόλεκτο*, το *ιδιόλεκτο*). Με αυτό τον τρόπο το προσεγγίσαμε κι εμείς

- Το ύφος αποτελεί *επιλογή* ανάμεσα στις γλωσσικές δυνατότητες που προσφέρει το γλωσσικό σύστημα, οπότε υπόκειται σε περιορισμούς που οφείλονται στις κανονικότητες του γλωσσικού συστήματος. Η επιλογή όμως υπόκειται και σε περιορισμούς που καθορίζονται από κοινωνικούς παράγοντες (κοινωνική περίσταση, κοινωνικά χαρακτηριστικά των συνομιλητών).

- *ιδιόλεκτο*: γλωσσικές συνήθειες ενός ατόμου στην καθημερινή επικοινωνία

ύφος: σύστημα ατομικών υφολογικών γνωρισμάτων. Μερικοί ταυτίζουν το ύφος και το ιδιόλεκτο.

- ♣ **Register** : επίπεδο ύφους: μια γλωσσική ποικιλία η οποία διακρίνεται ανάλογα με τη χρήση.

Τα επίπεδα ύφους δείχνουν σε ποια περίσταση επικοινωνίας συμμετέχουμε, η τοπική διάλεκτος από πού είμαστε, το κοινωνιόλεκτο ποιοι είμαστε.

Ο Spillne λέει ότι η υφολογία και η κοινωνιογλωσσολογία ασχολούνται με γλωσσικές εξωτερικεύσεις¹⁰ που έχουν **την ίδια** πληροφορία και σημασιολογική αξία (**σημασία**), αλλά διαφέρουν είτε σε επιπρόσθετη αισθητική πληροφορία (υφολογικές ποικιλίες) ή σε κάποια πληροφορία που εντάσσει τον ομιλητή σε μια κοινωνική ομάδα (όπως και στις τοπικές διαλέκτους).

4.2.4. Πραγματολογικοί ορισμοί του ύφους.

Πραγματολογία είναι ο κλάδος της Γλωσσολογίας που εξετάζει τη σχέση ανάμεσα στα γλωσσικά σημεία και τους χρήστες ή ερμηνευτές της γλώσσας.

κάνει κρύο εδώ μέσα = κάποιος πρέπει να κλείσει το παράθυρο: πραγματολογική κατανόηση της πρότασης: μια πρόταση παίρνει **σημασία** με βάση κάποιους εξωγλωσσικούς παράγοντες, όπως η αιτιώδης σχέση ανάμεσα στο κρύο και το ανοιχτό παράθυρο.

- Το ύφος θεωρείται ότι βρίσκεται όχι μέσα στο κείμενο αλλά στη δυναμική περιοχή του κοινωνικού λόγου. Στην κριτική ανάλυση λόγου, ανιχνεύονται τα υφολογικά

⁹ Ρώσοι γλωσσολόγοι Akhmanova, Budagof, Stepanof.

¹⁰ εξωτερικεύομαι = εκφράζομαι (express). Γλωσσική εξωτερικεύση αντί έκφραση (expression), γιατί ο όρος γλωσσική έκφραση έχει γραμματική σημασία

χαρακτηριστικά του λόγου για να εντοπιστεί το κοινωνικό μήνυμα που κρύβεται πίσω τους, οι σχέσεις εξουσίας, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις που εκφράζει.

- Η μορφή και το περιεχόμενο θεωρούνται αδιάσπαστο σύνολο.
- Έχει στενή σχέση με την κοινωνιογλωσσολογία και με τη δυναμική θεωρία

γιατί:

- Στην έννοια του ύφους συνυπολογίζεται ο πομπός, ο δέκτης, η προθετικότητα του ομιλητή / συγγραφέα, η επίδραση που ασκεί στον ακροατή / αναγνώστη.

- (Sandig): συμβατικά ή χρηστικά ύφη: το ύφος διερευνάται σε χρηστικά κείμενα της καθημερινής ζωής και εξυπηρετούν διάφορους επικοινωνιακούς σκοπούς (ωροσκόπιο, μικρές αγγελίες, συνταγές μαγειρικής, διαφημίσεις, ειδήσεις)

4.2.5. Λειτουργική υφολογία

Απόψεις Ρώσων και Τσέχων φορμαλιστών: το ύφος από την οπτική της λειτουργικότητάς του (χρήσης, αποτελεσματικότητας) σε όλες τις επικοινωνιακές περιστάσεις. Το ύφος καθορίζεται από εξωτερικούς παράγοντες: θέμα της συζήτησης, συνομιλητής, επικοινωνιακή περίσταση (βλ. παράμετροι επικοινωνιακής περιστασης).

Γίνεται διάκριση ανάμεσα στα **χρηστικά ύφη** τα οποία μπορεί να μιμηθεί κανείς ευκολότερα και το **λογοτεχνικό και ποιητικό ύφος** όπου υπερισχύει το ατομικό σε αντιπαράθεση με το συλλογικό ύφος. π.χ. τα δημόσια έγγραφα έχουν συλλογικό ύφος.

Τα χρηστικά ύφη είναι τυποποιημένοι τρόποι χρήσης της γλώσσας, σκόπιμα προσανατολισμένοι σε μια περιοχή της ανθρώπινης δραστηριότητας και εκπληρώνουν μια κοινωνική αποστολή. Κυριαρχεί η λειτουργική σκοπιμότητα γι αυτό έχει σταθερά γνωρίσματα, αντικειμενικά εξακριβώσιμα, στερεοτυπικά. Εδώ δεν υπάρχουν περιθώρια για τους αυτοσχεδιασμούς του ατομικού ύφους.

4.3. Ύφος και σημασία

Η διάκριση σε ύφος και σημασία στηρίζεται στη γνωστή διάκριση περιεχόμενο/ μορφή (σημαινόμενο/ σημαίνον) του γλωσσικού σημείου, δηλαδή **τι λέω και πώς το λέω**.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, σύμφωνα με τη συναισθηματική υφολογία το ύφος γίνεται κατανοητό ως έμφαση (εκφραστική, συναισθηματική ή αισθητική) η οποία προστίθεται στην πληροφορία που μεταφέρει η γλωσσική δομή, *χωρίς αλλαγή στη σημασία*, πράγμα που σημαίνει ότι η γλώσσα εκφράζει και το ύφος τονίζει.

Σύμφωνα με την επιλεκτική υφολογία το λογοτεχνικό ύφος είναι αποτέλεσμα επιλογής ανάμεσα σε προαιρετικές γλωσσικές δυνατότητες. *Οι επιλογές είναι σημασιολογικά ισοδύναμες* (δηλαδή συνώνυμες), αλλά έχουν διαφορετικό υφολογικό αποτέλεσμα.

Ο Spillne λέει ότι η υφολογία και η κοινωνιογλωσσολογία ασχολούνται με γλωσσικές εξωτερικεύσεις¹¹ (expressions) που έχουν *την ίδια πληροφορία και σημασιολογική αξία (σημασία)*, αλλά διαφέρουν σε επιπρόσθετη πληροφορία η οποία μπορεί να είναι είτε αισθητική (υφολογικές ποικιλίες) είτε να εντάσσει τον ομιλητή σε μια κοινωνική ομάδα

¹¹ εξωτερικεύομαι = εκφράζομαι (express). Γλωσσική εξωτερίκευση αντί έκφραση (expression), γιατί ο όρος γλωσσική έκφραση έχει γραμματική σημασία

(κοινωνιόλεκτα). Στα τοπικά ιδιώματα και διαλέκτους προστίθεται πληροφορία για την καταγωγή του ομιλητή, αλλά με αυτό ασχολείται η διαλεκτολογία..

Οι παραπάνω θεωρήσεις αντιμετωπίζουν το ύφος σαν επιπρόσθετη πληροφορία και θεωρούν ότι η σημασία παραμένει ίδια. Αντίθετα, σύμφωνα με την πραγματολογία, όπως ήδη αναφέραμε μια πρόταση παίρνει σημασία με βάση κάποιους εξωγλωσσικούς παράγοντες, όπως η αιτιώδης σχέση ανάμεσα στο κρύο και το ανοιχτό παράθυρο, οπότε *μορφή και περιεχόμενο αποτελούν αδιάσπαστο σύνολο*. Αυτό σημαίνει ότι αν αλλάζει το ύφος, η μορφή, αλλάζει και η σημασία, το περιεχόμενο.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι υπάρχουν δύο αντίθετες απόψεις για τη σχέση ύφους και σημασίας.

- Αλλαγή στο ύφος δεν προκαλεί αλλαγή στη σημασία (γενετική γλωσσολογία)
- Η αλλαγή στη διατύπωση (μορφή, τρόπος, πώς, ύφος) προκαλεί και αλλαγή στη σημασία (σχολή: Νέα Κριτική). Το ύφος αποτελεί ένα μέρος της σημασίας: π.χ. *Μπορώ να πάρω λίγο το μολύβι σου; / Να πάρω λίγο το μολύβι σου; Δώσε μου λίγο το μολύβι σου! / Το μολύβι σου, ρε!*

Η απάντηση στο παραπάνω δίλημμα μπορεί να δοθεί αν διακρίνουμε τη σημασία σε τρία είδη (σε αντιστοιχία με τις λειτουργίες του γλωσσικού σημείου που διατύπωσε ο Jakobson): **περιγραφική** ή γνωστική, **εκφραστική** ή συναισθηματική, **κοινωνική**. Θεωρητικά και τα τρία είδη μπορούν να ενυπάρχουν σε ένα σημαινόμενο, συνήθως όμως κυριαρχεί το ένα από τα τρία. Συνεπώς, δύο γλωσσικά σημεία μπορούν να είναι ισοδύναμα ως προς το ένα είδος σημασίας, να διαφέρουν όμως ως προς τα άλλα δύο. π.χ. οι ακόλουθες ονομαστικές φράσεις μπορεί να είναι ισοδύναμες ως προς την **περιγραφική** σημασία:

- (1) οι φοιτητές του Α' έτους
- (2) οι φοιτηταί του Α' έτους
- (3) τα πρωτοετάκια

Ωστόσο, η **κοινωνική** σημασία της (2) είναι διαφορετική από της (1). Δίνει την πληροφορία ότι ο ομιλητής είναι μεγάλης ηλικίας.

Διαφορετική είναι και η **συναισθηματική** σημασία τους: με την (3) εκφράζεται μια συμπάθεια του ομιλητή προς τους πρωτοετείς φοιτητές.

Ανάλογες παρατηρήσεις μπορούν να γίνουν και για τα ζεύγη: πατέρας – μπαμπάκας, υπηρέτρια – οικιακή βοηθός, κακή αρρώστια – καρκίνος.

Επομένως, το διαφορετικό ύφος επιφέρει αλλαγή σε μία τουλάχιστον από τις τρεις σημασίες.

Τεμα 5. Εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα.

5.1. Εκφραστικά μέσα στο φωνητικό επίπεδο.

5.2. Εκφραστικά μέσα στο μορφολογικό επίπεδο.

5.3. Υφολογικά τεχνάσματα στο συντακτικό επίπεδο.

5.4. Εκφραστικά μέσα στο λεξιλογικό επίπεδο.

5.4.1. Πολλαπλή σημασία των λέξεων. Δήλωση και συνδήλωση.

Η εκφραστικότητα υπήρξε για πολύ καιρό αντικείμενο συζητήσεων στους γλωσσολόγους. Με την ετυμολογική της σημασία, η εκφραστικότητα μπορεί να εννοηθεί ως ένα είδος έμφασης ενός εκφωνήματος ή ενός μέρους του. Η έμφαση μπορεί να είναι λογική ή συναισθηματική.

Με τα υφολογικά τεχνάσματα έχουν ασχοληθεί γλωσσολόγοι αλλά και ερευνητές της θεωρίας της λογοτεχνίας. Σύμφωνα με τον Galperin το υφολογικό τέχνασμα είναι *μία συνειδητή και σκόπιμη επίταση(έμφαση) κάποιας τυπικής συντακτικής ή σημασιολογικής ιδιότητας μιας γλωσσικής ενότητας, που κάποτε γενικεύεται και γίνεται μοντέλο.*

Τα περισσότερα υφολογικά τεχνάσματα φανερώνουν την εφαρμογή δύο σημασιών: τη συνηθισμένη λεξιλογική ή συντακτική σημασία που έχει καθιερωθεί στη γλώσσα ως σύστημα και μία ειδική σημασία που προστίθεται στο κείμενο, μία σημασία που εμφανίζεται στη χρήση της γλώσσας, στη γλώσσα εν δράσει (παράδειγμα τα λογοπαίγνια, οι πολιτισμικά παραπονημένες φράσεις ή παλίμψηστα).

Τα εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα μιας γλώσσας μπορούμε να τα εντοπίσουμε σε όλα τα επίπεδα του γλωσσικού συστήματος και να τα διακρίνουμε αντίστοιχα σε φωνητικά, μορφολογικά, λεξιλογικά και συντακτικά.

5.1. Εκφραστικά μέσα στο φωνητικό επίπεδο.

Τα φωνητικά εκφραστικά μέσα συναντώνται στον προφορικό λόγο. Είναι η μελωδία, ο τόνος, ο επιτονισμός (φραστικός τόνος), οι παύσεις, η ένταση της φωνής και άλλοι τρόποι χρήσης της φωνής. Είναι πολύ πιο αποτελεσματικά από άλλα μέσα έμφασης, λογικής ή συναισθηματικής, σε ένα εκφώνημα. (εμφατικός επιτονισμός).

Στο γραπτό λόγο είναι πιο συνηθισμένα στην ποίηση (ομοιοκαταληξία, μέτρο, ρυθμός) αλλά συναντούνται επίσης συχνά στα σλόγκαν, στις διαφημίσεις.

Στον πεζό λόγο, συνηθισμένο φωνητικό μέσο έκφρασης είναι η παρήχηση, δηλαδή η επανάληψη ενός φθόγγου. Το ηχητικό αποτέλεσμα του συσσωρευμένου φθόγγου εκφράζει καλύτερα τη συναισθηματική κατάσταση. Για παράδειγμα, στην αρχαία τραγωδία 'Οιδίποδας τύραννος', ο Σοφοκλής προκειμένου να περιγράψει πιο εκφραστικά το θυμό του βασιλιά Οιδίποδα απέναντι στον μάντη Τειρεσία, χρησιμοποιεί παρήχηση του /τ /, η οποία ακούγεται σαν όπλο που πυροβολεί.

5.2. Εκφραστικά μέσα στο μορφολογικό επίπεδο.

- κλιτική μορφολογία:

α) ο ιστορικός ενεστώτας: δίνει ζωντάνια και αμεσότητα στις αφηγήσεις. Το γύρισμα από τους παρελθοντικούς χρόνους στον ενεστώτα, προκαλεί την έκπληξη κι επομένως την προσοχή του αναγνώστη / ακροατή. π.χ. *περπατούσε, περπατούσε μέσα στο δάσος και ξαφνικά, βλέπει μία φωτισμένη καλύβα....*

β) η χρήση των δεικτικών ή προσωπικών αντωνυμιών με εμφαντική σημασία. Είναι γνωστό ότι στη νεοελληνική γλώσσα, το πρόσωπο φαίνεται από την κατάληξη του ρήματος κι επομένως δε χρησιμοποιείται και η προσωπική αντωνυμία ως ενδείκτης του προσώπου. Όταν χρησιμοποιείται τότε είναι μαρκαρισμένη (σημαδεμένη) με έμφαση και έχει και τον κύριο τόνο της φράσης. π.χ. *δεν ξέρω τι λες εσύ. Εγώ σου λέω ότι αυτό δεν είναι σωστό. / Το θέμα δεν είναι τι νομίζουν οι άλλοι, αλλά εσύ τι νομίζεις.*

- παραγωγική μορφολογία (σχηματισμός των λέξεων):

- υπάρχουν επιθήματα που κάνουν εκφραστικό ένα εκφώνημα.

- Τα υποκοριστικά επιθήματα προσθέτουν στις λέξεις μια συναισθηματική απόχρωση, συνήθως έναν τόνο τρυφερό και παιχνιδιάρικο και δείχνουν οικειότητα. π.χ. *θα πιεις λίγο γαλατάκι? Έφαγα το φαγάκι μου, τώρα θα κάνω ένα μπανάκι κι ύστερα θα πάρω έναν υπνάκο για να ξεκουραστώ. Μάλιστα, σύγχρονη τάση της νεοελληνικής είναι ο διπλασιασμός των υποκοριστικών επιθημάτων, για ακόμα μεγαλύτερη συναισθηματική έμφαση. π.χ. *μανουλίτσα μου, πόσο σε αγαπώ!**

- τα μεγεθυντικά δηλώνουν υπερβολή: *να μία γυναικάρια / γκομενάρια (slang) / έχει μία σπιταρώνα.*

• Τα λόγια προθήματα και επιθήματα όταν δεν είναι λεξικοποιημένα, δίνουν επίσημο ύφος και χαρακτηρίζουν κυρίως το γραπτό λόγο. π.χ. το επίθημα – ως στα επιρρήματα του τρόπου.

5.3. Υφολογικά τεχνάσματα στο συντακτικό επίπεδο.

Υπάρχουν αρκετές δομές που προσθέτουν κάποιο βαθμό έμφασης, όπως

- ο παραλληλισμός (όπως, όσο...έτσι, τόσο) ,
- η αντιστροφή (ΥΡΑ ΑΡΥ),
- η επανάληψη της ίδιας δομής¹². Η επανάληψη συμβάλλει στην οργάνωση και τη συνοχή του λόγου.
- η επιλογή της ενεργητικής ή της παθητικής σύνταξης. Η παθητική σύνταξη είναι πολύ συνηθισμένη στο επίσημο ύφος αλλά και στο δημοσιογραφικό. Χρησιμοποιείται, όταν ο δράστης είναι άγνωστος ή απλά δεν έχει ιδιαίτερη σημασία η αναφορά του γι αυτό αποσιωπείται.
- ο ευθύς και πλάγιος λόγος. Σύμφωνα με τον Rumsey, ο ευθύς λόγος δεν έχει τόσο τη λειτουργία να αναπαριστά τα λεγόμενα κάποιου άλλου προσώπου, όσο να κάνει το λόγο του ομιλητή πιο άμεσο, ζωντανό και δραματικό, με τελικό στόχο το ενδιαφέρον του συνομιλητή / αναγνώστη.
- η παρατακτική ή υποτακτική σύνδεση. Στην ελληνική γλώσσα, στο επίσημο ύφος συνηθίζεται η υποτακτική σύνδεση.
- η ύπαρξη ή όχι συνδετικών λέξεων ανάμεσα στις προτάσεις και τις παραγράφους με τις λογικές σχέσεις που δηλώνουν-συμπέρασμα, αντίθεση, σύγκριση, προσθήκη (επομένως, ωστόσο, εντούτοις, παρ' όλα αυτά, συμπερασματικά, επιπλέον),
- Το ασύνδετο σχήμα. Σκοπός αυτού του υφολογικού τεχνάσματος είναι, εκτός από την πρωτοτυπία, η διάθεση του συγγραφέα να μιμηθεί το συνειρμικό, ελεύθερο και άτακτο τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η σκέψη και η μνήμη.
- Το πολυσύνδετο.
- οι ρητορικές ερωτήσεις

5.4. Εκφραστικά μέσα στο λεξιλογικό επίπεδο.

Σε ένα κείμενο προσέχουμε στο λεξιλογικό επίπεδο ποιες από τις παρακάτω κατηγορίες λέξεων υπερτερούν και χρησιμοποιούνται συστηματικά. Υπάρχουν λέξεις με εκφραστική σημασία μόνο (επιφωνήματα), λέξεις που έχουν και αναφορική και συγκινησιακή σημασία (επίθετα), λέξεις με δηλωτική και συνδηλωτική σημασία,

¹² Δες Margaret Tannen, *talking voices*

αρχαϊκές λέξεις, λόγιες, λαϊκές, slang, ιδιωτισμοί, νεοελληνισμοί (ή νεολογισμοί), ιδιοματικές (ή διαλεκτικές), δάνεια, ομώνυμα, παρώνυμα, τονικά παρώνυμα, αντώνυμα.

Όλα τα φραστικά σύνολα έχουν την ιδιότητα της εκφραστικότητας κι επομένως έντονο υφολογικό χαρακτήρα: ιδιωτισμοί, παροιμίες, παροιμιώδεις εκφράσεις, γνωμικά, παραπομπές. Για παράδειγμα, οι ιδιωτισμοί είναι πολύ συχνοί στον προφορικό λόγο και ιδιαίτερα στη γλώσσα των νέων και τη slang. Οι παραπομπές είναι απαραίτητο στοιχείο σε μια επιστημονική εργασία.

Τα λογοπαίγνια είναι πολύ συχνά στο διαφημιστικό λόγο αλλά και στις ταμπέλες των καταστημάτων. Παίζουν με τη διπλή ή την πολλαπλή σημασία μιας λέξης, με τη δήλωση και τη συνδήλωση, με τα παρώνυμα, τα τονικά παρώνυμα, τα ομώνυμα.¹³ Για παράδειγμα η διαφήμιση ‘πετάζτε 10 κιλά και...πετάζτε!’, παίζει με τα παρώνυμα.

5.4.1. Πολλαπλή σημασία των λέξεων. Δήλωση και συνδήλωση.

Αν εξαιρέσουμε τους επιστημονικούς ειδικούς όρους (ορολογία) που είναι μονοσήμαντοι (εκτός κι αν αλλάξουν οι επιστημονικές θεωρίες), συνήθως μια λέξη δεν έχει κάποια απόλυτη σημασία, αλλά οι σημασίες της καθορίζονται από τα συμφραζόμενα, γλωσσικά και εξωγλωσσικά. Οι περισσότερες λέξεις έχουν πολλαπλές λειτουργίες και συνεπώς πολλαπλές σημασίες. Το γεγονός ότι η κάθε λέξη έχει πολλαπλές χρήσεις και σημασίες φαίνεται κατά τη μετάφραση σε άλλη γλώσσα, όπου διαπιστώνουμε ότι διαφορετικές χρήσεις μιας λέξης σε διαφορετικά συμφραζόμενα μεταφράζονται με διαφορετικές αντίστοιχες λέξεις της άλλης γλώσσας (π.χ. η ρωσική λέξη *время* αποδίδεται με τις λέξεις καιρός, χρόνος, ώρα).

Όπως προαναφέρθηκε, η σημασία καθορίζεται όχι μόνο από τα γλωσσικά, αλλά και και από τα εξωγλωσσικά συμφραζόμενα, δηλαδή από τις συνθήκες ζωής, τις πολιτιστικές αξίες και αξιολογήσεις μιας κοινότητας, τον τρόπο σκέψης (νοοτροπία), τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις των ομιλητών.

Σχετικά με τη σημασία των λέξεων είναι γνωστή η διάκριση σε κυριολεκτική και μεταφορική σημασία. Η νεότερη σημασιολογία κάνει λόγο για πρώτη και δεύτερη σημασία, ή αλλιώς δήλωση (notation) και συνδήλωση ή υπονόημα¹⁴. Η διάκριση στις δύο σημασίες είναι αντίστοιχη με τη διάκριση σε *langue* και *parole*, σε γλωσσικό σύστημα και χρήση. Η πρώτη σημασία ή δήλωση είναι αυτή που βρίσκουμε στα λεξικά, όπου οι λέξεις βρίσκονται εκτός συμφραζομένων και εκτός χρήσης, δηλαδή σε τεχνητό περιβάλλον. Η δεύτερη σημασία ή συνδήλωση είναι η σημασία που παίρνει μία λέξη *κατά τη χρήση της* σε συγκεκριμένα γλωσσικά και εξωγλωσσικά συμφραζόμενα.

Η συνδήλωση προέρχεται από την αξιολόγηση μιας λέξης από τους ομιλητές, η οποία αξιολόγηση, θετική ή αρνητική, είναι αποτέλεσμα των υποκειμενικών αξιών και αντιλήψεων ενός πολιτισμού τη δεδομένη ιστορική στιγμή της χρήσης. Η συνδήλωση μπορεί να προέρχεται και από την ταύτιση μιας λέξης με μια από τις σημασίες της σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα, η οποία λόγω της συχνής χρήσης υπερτερεί στη συνείδηση των ομιλητών και επισκιάζει τις υπόλοιπες σημασίες-χρήσεις (π.χ. λέξεις με έντονη χιουμοριστική, σατιρική ή σεξουαλική συνδήλωση).

¹³ Θα ονομάσουμε πολιτισμικές εκφράσεις τους συνταγματικούς συνδυασμούς που για την κατανόηση της σημασίας τους προϋποθέτουν την κοινή πολιτισμική γνώση. Τέτοιες είναι οι ιδιωτισμοί, οι παγιωμένες εκφράσεις, παροιμίες, λαϊκές και λόγιες ρήσεις και γνωμικά, παροιμίες, παροιμιακές εκφράσεις κ.ά.

¹⁴ Στην καθημερινή γλώσσα λέγεται υπονοούμενο, από το ρήμα υπονοώ.

Οι λέξεις με συνδήλωση είναι στιγματισμένα γλωσσικά στοιχεία. Π.χ. στα ζεύγη χωριάτης / χωρικός, αγράμματος / αναλόβητος, η πρώτη από τις λέξεις είναι στιγματισμένη και έχει αρνητική συνδήλωση.

Τη δεύτερη σημασία ή συνδήλωση, η οποία είναι πολιτισμικά φορτισμένη την αντιλαμβάνονται οι φυσικοί ομιλητές επειδή είναι φορείς και μετέχοντες του συγκεκριμένου πολιτισμού, ενώ δύσκολα την αντιλαμβάνονται όσοι μαθαίνουν μία γλώσσα ως ξένη μέσα κυρίως από το γλωσσικό σύστημα και όχι μέσα από τη χρήση. Όσο περισσότερο μετέχει κάποιος σε έναν πολιτισμό, τόσο αναπτύσσει το γλωσσικό ένστικτο και αντιλαμβάνεται τις πολιτισμικά φορτισμένες συνδηλώσεις.

Δεύτερη σημασία η οποία δηλαδή προκύπτει από τη χρήση μέσα σε συγκεκριμένα συμφραζόμενα είναι επίσης η μεταφορά, τα πολιτισμικά παλίμψηστα, το συνομιλιακό υπονόημα.

Τεμα 6. Σχήματα λόγου.

6. 1. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο.

6.2. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο.

Αφορούν τη χρήση του γλωσσικού συστήματος από τον ομιλητή / συγγραφέα.

Συχνή χρήση: λογοτεχνία (ποίηση, πεζογραφία), διαφήμιση, ρητορική (πολιτική, δικανική), εγκώμια, θρήνοι, κωμωδία, σάτιρα.

6. 1. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο.

Συμφωνία των όρων

α) σχήμα κατά το νοούμενον. Υπάρχει ασυμφωνία (ως προς τον αριθμό) ενός όρου της πρότασης προς κάποιον άλλον από τον οποίο εξαρτάται: *Συνήθως συμβαίνει με το περιληπτικό ουσιαστικό ο κόσμος: ο κόσμος το 'χουν τούμπανο κι εμείς κρυφό καμάρι. / ήρθαμε τόσος κόσμος*

β) σχήμα καθ' όλον και μέρος (το συνολικό και το μερικό). Μια λέξη που εκφράζει ένα σύνολο συμμορφώνεται με τη λέξη που εκφράζει το τμήμα του συνόλου κι έτσι έχουμε ομοιόπρωτο προσδιορισμό αντί για γενική διαιρετική (ετερόπρωτο προσδιορισμό). *Του Κίτσου η μάνα κάθονταν στην άκρη στο ποτάμι (του ποταμού), τρία κομμάτια σύννεφο στον Όλυμπο στη ράχη (στη ράχη του Ολύμπου).*

γ) πρόληψη. Το υποκείμενο της δευτερεύουσας πρότασης γίνεται αντικείμενο της κύριας, αν αυτή προηγείται: *μην ακούς τους άλλους τι σου λένε (τι σου λένε οι άλλοι). Τον ξέρεις τι παλιάνθρωπος είναι (ξέρεις τι...)*

δ) ανακόλουθο. είναι το αντίστροφο της πρόληψης. π.χ. *δεν τιμάμε όσους δε μας τιμούν > όσοι δε μας τιμούν δεν τους τιμάμε* το αντικείμενο της κύριας πρότασης που θα ήταν σε αιτιατική πτώση γίνεται υποκείμενο της δευτερεύουσας σε ονομαστική πτώση και έτσι δε συμφωνεί γραμματικά (στην πτώση) με τον όρο στον οποίο αναφέρεται

ε) έλξη. Μπορεί να θεωρηθεί παραλλαγή του ανακόλουθου: ο γραμματικός τύπος ενός όρου έλκεται από έναν ισχυρότερο. *Αποφάσισε να νοικοκυρευτείς, αυτός είναι ο δρόμος του Θεού.*(αντί: αυτό. Έλξη από το κατηγορούμενο ο δρόμος).

Διάταξη (σειρά) των όρων

α) παραλληλία. Αρμονική διάταξη όμοιων λέξεων, φράσεων ή συλλαβών που επαναλαμβάνονται σκόπιμα για έμφαση. Συχνό σχήμα στην ποίηση, αλλά κυρίως στην πολιτική, τη ρητορική, τη διαφήμιση, την προπαγάνδα γενικά. *Και τα μάτια στο θάμπωμα ανοιχτά / και τα μάτια σαν σε όραμα χαμένα /, και τα μάτια στο θάμπωμα πνιχτά/ τα καράβια κοιτάζονε μακριά /, τα καράβια σαν όραμα χαμένα.*

β) το υπερβατό. Πολύ συχνό στην ποίηση. Μετακίνηση ενός όρου της φράσης από την κανονική του σειρά σε κάποια άλλη, για έμφαση: *που τις θλιμμένες του μας έλεγε ιστορίες. Παρακαλώ σε ανθρώπινη πάρε φωνή και πες μου.*

γ) το πρωθύστερο. Ανατρέπεται η φυσική διαδοχή γεγονότων και προηγείται στο λόγο, αυτό που στην πραγματικότητα ακολουθεί: *ο Μάης με τα τριαντάφυλλα κι ο Απρίλης με τα ρόδα.*

δ) το χιαστό. Ονομάστηκε έτσι από το σχήμα του κεφαλαίου Χ, στις άκρες του οποίου μπορούν να τακτοποιηθούν με τη σειρά δύο ζευγάρια λέξεων ή εννοιών, στα οποία η δεύτερη λέξη ή έννοια είναι ίδια με την τρίτη και η τέταρτη ίδια με την πρώτη.

α β μέρα και νύχτα περπατεί
β α νύχτα και μέρα κλαίει.

ε) το ζεύγμα. Δύο έννοιες (ουσιαστικά) υποτάσσονται σε μία τρίτη (ρήμα), στην οποία όμως σημασιολογικά υπάγεται μόνο η μία από τις δύο. Παραλείπεται δηλαδή το κατάλληλο ρήμα για το ένα από τα δύο ουσιαστικά: *ακούει τουφέκια και (βλέπει) σπαθιά.*

στ) ο κύκλος. Ξεκινά από μια φράση που την τονίζει επαναλαμβάνοντάς την στο τέλος του στίχου, της στροφής, μιας περιόδου ή και του ποιήματος: *μοναχή το δρόμο πήρες, εξανάλθες μοναχή.*

Συσώρευση.

Έντεχνη παράθεση λέξεων ή φράσεων με χαρακτηριστικά φωνητικά, λεξιλογικά ή ρυθμικά.

α) η παρήχηση. Το σχήμα αυτό στηρίζεται στον ήχο των συλλαβών, κυρίως των συμφώνων, που με τον ήχο τους, δηλαδή τη συνήχησή τους, προκαλούν εντύπωση ή τονίζουν κάποια συναισθηματική κατάσταση του ομιλητή/ συγγραφέα. Εξαίρει το μουσικό χαρακτήρα του λόγου. *Σώσος και Σωσό, Σώτερ, σοι ταύτ' ανέθηκαν / Σώσος μεν σωθείς, Σωσό δ', ότι Σώσος εσώθη.* (δίστιχο επίγραμμα του Σιμωνίδη, αφιερωμένο στο Δία).

Σημαντικό ρόλο παίζει η παρήχηση στους γλωσσοδέτες:

άσπρη πέτρα ζέξασπρη κι απ τον ήλιο ζέξασπρότερη.

Μια πάπια μα ποια πάπια μια πάπια με παπιά.

β) η ομοιοκαταληξία (ή η ρίμα). Συνήθεια των ποιητών να σχηματίζουν τις τελικές συλλαβές των στίχων τους φωνητικά όμοιες: αβ-αβ (ζευγαρωτή), αβ-βα (χιαστί). Γνώρισμα του ρυθμικού λόγου. Η ομοιοκαταληξία, μπορεί να βρίσκεται και μέσα σε έναν στίχο ή φράση: *γιαννιώτικα, σμυρνιώτικα, πολιτικά μακρόσυρτα τραγούδια ανατολίτικα / λυπητερά.*

Επίταση (έμφαση).

Η επανάληψη ενός εκφραστικού μέσου. Εκδηλώνει συναισθηματική φόρτιση.

α) επανάληψη. Είναι παραλλαγή της παραλληλίας. Έχει συναισθηματική φόρτιση, η οποία γίνεται φανερή στους τυποποιημένους διπλασιασμούς λέξεων της καθημερινής ζωής: ένας – ένας, λίγο- λίγο, άρον – άρον, σιγά- σιγά....*θα 'ρθει, θα 'ρθει η μέρα η ποθητή.*

β) ασύνδετο. Παράταξη λέξεων του ίδιου μέρους του λόγου που συνδέονται μεταξύ τους με το κόμμα (χωρίς συνδέσμους)...*που επιτρέπουν στο μεταφραστή, τον ηθοποιό, το σκηνοθέτη να...../ σε κατάσταση λύσσας, υστερίας, σκληρότητας.*

γ) το πολυσύνδετο. Είναι αντίθετο με το προηγούμενο σχήμα. Η παράταξη των διάφορων όρων γίνεται με σκόπιμη σύνδεσή τους με επανάληψη του συμπλεκτικού συνδέσμου. *Δεν έβλεπα μήτε (ούτε) το κάστρο μήτε τη λίμνη μήτε τη θάλασσα μήτε τη γη μήτε τον ουρανό.*

δ) η κλιμάκωση. Είναι μια άλλη μορφή επίτασης, στην οποία η παράταξη των εννοιών έχει ανοδική και αυξητική πορεία από το πιο μικρό ή ασήμαντο, στο πιο μεγάλο ή σημαντικό: *σήμερα ψάλλουν οι εκκλησιές, ψάλλουν τα μοναστήρια, ψάλλει κι η Αγια-Σοφιά με δεκαοχτώ καμπάνες. / Το εκτελεστικό απόσπασμα, οι μελλοθάνατοι, το πλήρωμα γίνανε ένα, στρέψαν αλλού των τουφεκιών τις κάνες. Αυτό δεν ήταν ανταρσία, ήταν επανάσταση. Δεν ήταν επανάσταση, ήταν η ίδια η ανατροπή.*

6.2. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο.

Μετωνυμία ονομάζουμε το μέρος αντί για το σύνολο, ή το υλικό αντί το αντικείμενο.

π.χ. *η πλώρη έσκιζε το κύμα,* (αντί το καράβι έσκιζε τη θάλασσα)

/ φέρε τα κρύσταλλα (αντί τα κρυστάλλινα ποτήρια).

Ευφημισμός: Μία έννοια είναι συνδεδεμένη με κάτι αρνητικό, γι αυτό την ονομάζουμε με πιο ευχάριστο τρόπο π.χ. *Εύξεινοςπόντος* (αντί άξενος, εφόσον θεωρούνταν πολύ δύσκολος για τα αρχαία καράβια), *το ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας* (στη νότιο Αφρική. Ήταν πολύ δύσκολο σημείο στο διάπλου των καραβιών). *Η κακιά αρρώστια* (αντί ο καρκίνος), *ο εξαποδώ* (αντί ο διάβολος).

Σχήμα λιτότητας. Λιτότητα σημαίνει αυστηρότητα, εγκράτεια, είναι το αντίθετο της υπερβολής (π.χ. μέτρα λιτότητας στην οικονομική πολιτική σημαίνει όχι αυξήσεις, περικοπή των εξόδων). Με το σχήμα λιτότητας εκφράζουμε μία έννοια με την άρνηση του αντιθέτου της. π.χ. *όχι λίγο = πολύ, όχι άσχημα = καλά.*

Αντίθεση. Είναι εντυπωσιακό σχήμα λόγου γιατί προβάλλει δύο όψεις του ίδιου γεγονότος, διαφορετικές ή αντίθετες, οι οποίες τονίζονται μέσα από την αντιπαράθεση χρησιμοποιώντας αντώνυμες (αντίθετες) λέξεις. *Ολίγο φως και μακρινό, σε μέγα σκότος.*

Οξύμωρο: ουσιαστικά πρόκειται για έντονη αντίθεση. Συνδέει αντιφατικά νοήματα (που δεν έχουν λογική σχέση μεταξύ τους και λογικά δε συνδυάζονται): *χαρούμενη λύπη.*

Υπερβολή. Είναι η έξαρση μιας ιδέας, ενός νοήματος, ενός μεγέθους, στον ακραίο βαθμό, έως το απίστευτο. Σχήμα συχνό στα παραμύθια και στα δημοτικά τραγούδια

(προφορική λαϊκή παράδοση). *Βάζει τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθος... , όλοι σαν ένας πολεμούν, αλλά εσύ σαν όλους.*

Παρομοίωση. Όταν θέλουμε να δώσουμε έμφαση σε μια έννοια, να την κάνουμε πιο εντυπωσιακή ή απλά πιο κατανοητή, για αυτό την αντιπαραβάλλουμε με μια άλλη έννοια. στην παρομοίωση συγκρίνουμε δύο έννοιες όπου τονίζουμε τις ομοιότητές τους (παρα + ομοίωση < όμοιος) Τις δυο έννοιες τις συνδέει πάντα το συνδεδετικό επίρρημα *σαν*.

Αυτός τώρα πετά σαν αετός / Νιώθω σαν ορμητικός ποταμός / Τι με κοιτάζεις έτσι σα χαζός;

Μεταφορά.

- Η μεταφορά ονομάζεται έτσι γιατί *μεταφέρει* τη σημασία μιας λέξης σε κάτι παράλληλο, παρόμοιο, αλλά πιο απομακρυσμένο, αφηρημένο και θεωρητικό.
- Η ομοιότητα στα δύο συγκρινόμενα μέλη δεν είναι τόσο ξεκάθαρη όσο στην παρομοίωση (άλλωστε δεν υπάρχει στη μεταφορά το συνδεδετικό επίρρημα *σαν*). Καλείται ο ακροατής / αναγνώστης να την ανακαλύψει. Π.χ. είναι παμπόνηρος. Σωστή *αλεπού* (= *σαν αλεπού*)
- Η μεταφορά δύσκολα μεταφράζεται σε άλλη γλώσσα.
- Η μεταφορά δίνει ελευθερία χρήσης στον ομιλητή, γιατί ο ομιλητής βλέπει και συνδυάζει τα πράγματα του κόσμου με τον δικό του, προσωπικό τρόπο. Τονίζει με τη μεταφορά τις ομοιότητες που αυτός βλέπει κι αισθάνεται. Προκύπτει από την ευφάνταστη χρήση των λέξεων. Προϋποθέτει φαντασία και αίσθημα. Είναι η πιο ποιητική κι ελεύθερη χρήση της γλώσσας, γιατί περιγράφει τον κόσμο μέσα από την υποκειμενικότητα του παρατηρητή-χρήστη της γλώσσας.
- Παρατηρείται ένα συνεχές (continuum) από την παγιωμένη μεταφορά, η οποία είναι συμβατική και γι αυτό δε γίνεται πια αντιληπτή ως μεταφορά από τους ομιλητές και είναι συχνή στην καθημερινή ομιλία, ως την ελεύθερη μεταφορά, τον αυτοσχεδιασμό, που χαρακτηρίζει τον έντεχνο λόγο (τη λογοτεχνία) και γίνεται αντιληπτή από τους αναγνώστες.

Παρακάτω δίνονται παραδείγματα μεταφορικής χρήσης ξεκινώντας από την πιο παγιωμένη και καταλήγοντας στην πιο αυτοσχέδια:

α) Η διαχρονική αλλαγή της σημασίας μιας λέξης από κυριολεκτική σε μεταφορική, δε γίνεται πια αντιληπτή από τους χρήστες της γλώσσας, π.χ. *τράπεζα* < ΑΕ *τραπέζι* όπου άλλαζαν τα νομίσματα. Η σημασία μεταφέρθηκε στη σημερινή *Τράπεζα* (= πιστωτικό ίδρυμα). Άλλα παραδείγματα: *Το πόδι του τραπεζιού, τα αυγά – μάτια, τα μπράτσα της πολυθρόνας.*

β) Η μεταφορά στους ιδιωτισμούς: *θα σου κάνω το τραπέζι / Θα βγω να πάρω λίγο αέρα/ κάναμε μαύρα μάτια να σε δούμε / άνοιξε η γη και τον κατάπιε / μου έβγαλε το λάδι / έμεινε στα κρύα του λουτρού /*

γ) Η μεταφορά για να δώσουμε έμφαση στα συναισθήματα: *Η ψυχή μου είναι άδεια / μαύρη.*

δ) Η μεταφορά στις στερεότυπες εκφράσεις που εκφράζουν συναισθήματα: *μάτια μου / καρδιά μου / ψυχούλα μου/ μωρό μου / γλυκιά μου.*

στ) Η μεταφορά στη λογοτεχνία. Περισσότερο χρησιμοποιείται στην ποίηση και ειδικά στο σουρεαλισμό (υπερρεαλισμό). Εδώ υπάρχει ελευθερία στη χρήση, φαντασία και αυτοσχεδιασμός.

Αλληγορία – συμβολισμός

Χρησιμοποιείται κυρίως στα παραμύθια και στους μύθους. Μπορούμε να πούμε ότι είναι μία μεταφορά αλλά ενώ η μεταφορά είναι σε προτασιακό επίπεδο, η αλληγορία είναι σε κειμενικό επίπεδο και αφορά ολόκληρη την αφήγηση. Στην αλληγορία πάντα υπάρχουν υπαινιγμοί και ένα κρυφό νόημα (συνδήλωση ή υποδήλωση) το οποίο υπονοείται κάτω από την επιφανειακή σημασία των λέξεων και των νοημάτων.

Λογοπαίγνιο

Παιχνίδι του λόγου. Είναι σχήμα πολύ συχνό στις διαφημίσεις. Είναι ένα παιχνίδι με τη διπλή σημασία των λέξεων, με τα ομώνυμα, τα παρώνυμα, τα τονικά παρώνυμα.

Ειρωνεία

Η ειρωνεία επίσης έχει σχέση με τους υπαινιγμούς και το κρυφό νόημα που υπονοείται (συνδήλωση). Ο δέκτης του μηνύματος (ακροατής / αναγνώστης) καλείται να ερμηνεύσει το νόημα το οποίο δε δηλώνεται ξεκάθαρα από τον πομπό (ομιλητή / συγγραφέα).

Τεμα 7. Κειμενικά είδη.

7.1. Ύφος του προφορικού λόγου.

7.2. Ύφος του Γραπτού λόγου (Κειμενικά είδη).

7.2.1. Χρηστικά ύφη.

7.2.1.1. Χρηστικά ύφη της δημόσιας ζωής. Επίσημο χρηστικό ύφος.

7.2.1.2. Χρηστικά ύφη της καθημερινής ζωής

7.3. Το ύφος του Τύπου (δημοσιογραφικό)

7.4. Το λογοτεχνικό / ποιητικό ύφος

Έχοντας ως κριτήριο το κανάλι επικοινωνίας που χρησιμοποιείται για τη μετάδοση του μηνύματος, το κείμενο διακρίνεται σε γραπτό, προφορικό και πρόσφατα και σε ηλεκτρονικό.

Ο όρος κείμενο αναφέρεται στο γραπτό προϊόν, ενώ ο όρος συνεχής λόγος αναφέρεται στο προφορικό προϊόν. Κατ'επέκταση όμως, ο όρος κείμενο χρησιμοποιείται και για τον προφορικό λόγο. Κείμενο είναι μία δομή αλληλεξαρτώμενων εκφωνημάτων, ένα οργανωμένο σύνολο κειμενικών προτάσεων, των οποίων η ερμηνεία εξαρτάται από το συνυπολογισμό πληροφοριών που παρέχονται ή υπονοούνται τόσο σε προηγούμενα εκφωνήματα που συνθέτουν το άμεσο γλωσσικό περιβάλλον, όσο και στο ευρύτερο καταστασιακό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Τα κείμενα του προφορικού και του γραπτού λόγου έχουν διαφορετική δομική οργάνωση.

7.1. Ύφος του προφορικού λόγου

Φιλικό/ επίσημο

Αφηγηματικό / διαλογικό.

Ο επίσημος προφορικός λόγος (μάθημα, διάλεξη κλπ.) μοιάζει περισσότερο με το γραπτό.

Ο φιλικός έχει περίπου τα εξής γνωρίσματα:

- επιτονισμό (τόνος της φράσης για να δείξει την ερώτηση, απορία, θαυμασμό, έκπληξη κλπ.) διακοπές, επικαλύψεις (μιλάνε δύο ή παραπάνω ομιλητές ταυτόχρονα), ασυνταξίες, ελλειπτικές προτάσεις, μισές προτάσεις, επιφωνήματα, καθημερινό λεξιλόγιο, επαναλήψεις....

Απλό καθημερινό λεξιλόγιο, πολλοί σύγχρονοι ιδιωτισμοί.

Απλή σύνταξη, παρατακτική σύνδεση, μικρές προτάσεις

7.2. Ύφος του Γραπτού λόγου > Κειμενικά είδη.

Θα ακολουθήσουμε το διαχωρισμό της λειτουργικής υφολογίας σε

1. Λειτουργικά ή χρηστικά ύφη:	2. Το λογοτεχνικό / ποιητικό ύφος
εξυπηρετούν έναν επικοινωνιακό σκοπό με πρακτικό αποτέλεσμα στη δημόσια ή στην καθημερινή ιδιωτική ζωή). Λειτουργικότητα, χρησιμότητα.	Εξυπηρετεί σκοπούς αισθητικούς. Τέχνη. Ψυχαγωγία.
συλλογικά, με συγκεκριμένη δομή και κανόνες γραφής	Ατομικό (προσωπικό), ελεύθερο, αυτοσχέδιο. Χωρίς προκαθορισμένη και στερεοτυπική δομή.
Χωρίς πολλά σχήματα λόγου.	Με σχήματα λόγου.

7.2.1. Χρηστικά ύφη.

7.2.1.1. Χρηστικά ύφη της δημόσιας ζωής.

• Το επιστημονικό ύφος

Μπορεί να οριστεί ως ένα είδος γραπτού λόγου που χαρακτηρίζεται από έναν αυστηρά προσδιορισμένο επικοινωνιακό στόχο και από το δικό του σύστημα γλωσσικών μέσων.

ύφος :Αντικειμενικό. Αποφεύγεται ο συναισθηματισμός και η υποκειμενικότητα.

Ακριβές, σαφές (χωρίς υπονοούμενα και νύξεις).

Συχνά υφολογικά χαρακτηριστικά:

Ξεκάθαρη δομή του κειμένου: θέση/ορισμός, εξήγηση /ανάλυση, υπόθεση, απόδειξη, συμπέρασμα.

η απόδειξη (τεκμηρίωση)της υπόθεσης επιτυγχάνεται με:

- παραπομπές στη βιβλιογραφία.
- στατιστική, αποτελέσματα (εμπειρικής) έρευνας.
- επιχειρήματα (λογικούς συλλογισμούς)
- αιτιολόγηση (αίτιο – αποτέλεσμα ή αιτιατό)
- παραδείγματα

Στο λεξιλόγιο:

Ορολογία, σταθερά επαναλαμβανόμενες λέξεις.

- Λόγιες λέξεις / εκφράσεις / συντακτικές δομές
- Πολλές λεξικές φράσεις (πλανητικό σύστημα, χημικές αντιδράσεις.....)
- επίθετα και επιρρήματα (ξαφνικά, αιφνίδια, περιέργως, τυχαία, προτιμητέο, δραστικά, θεωρητικά, υποθετικά, πράγματι....)
- Ορισμοί, περιφράσεις (...λέγεται, ονομάζεται, καλείται....)

Στη σύνταξη:

- Παθητική και απρόσωπη σύνταξη (για αποφυγή της υποκειμενικότητας) (παρατηρείται, επισημαίνεται, αποδεικνύεται, συμπεραίνεται, γίνεται φανερό κτλ / ότι.....)
- υποτακτική σύνταξη (μεγάλες περίοδοι, πολλές δευτερεύουσες προτάσεις), λόγος πυκνός νοηματικά.
- εμφαντικές δομές : πολλές συνδετικές λέξεις (αφενός μεν...αφετέρου δε..., πρώτον...δεύτερον..., αυτό μόνο....ότι, τόσο...όσο, αυτό που πρέπει να γίνει πρώτο είναι ότι..., ισορροπία μεταξύ της.....αφενός, και της.....αφετέρου)
- Ρητορικές ερωτήσεις
- Επανάληψη, Πολυσύνδετο (ούτε...ούτε...ούτε..., ή...ή...ή...), Ασύνδετο

• Το ύφος των επίσημων εγγράφων

Είναι το πιο αυστηρό, συλλογικό, στερεοτυπικό είδος κειμένου, με πολλά λόγια στοιχεία, ιδιαίτερα στην ελληνική.

Ο Galperin προτείνει τα εξής επιμέρους ύφη:

Η γλώσσα των επαγγελματικών εγγράφων (π.χ. από τα υπουργεία προς τους δημοσίους υπαλλήλους, οδηγίες, κανονισμοί, επαγγελματική αλληλογραφία.).

Η γλώσσα των νομικών (νόμοι, σύνταγμα, πληρεξούσιο, μεταβιβαστικό, συμβόλαιο, καταστατικό...)

Η γλώσσα της διπλωματίας (Συμφωνητικό, Συνθήκη..)

Η γλώσσα των στρατιωτικών

Προσθέτουμε τα επίσημα έγγραφα της καθημερινής ζωής (αίτηση, βεβαίωση, πιστοποιητικό, εξουσιοδότηση, βιογραφικό σημείωμα, επίσημη επιστολή, επίσημη πρόσκληση κ.ά.).

Όπως όλοι οι τύποι του ύφους κι αυτό το ύφος έχει ένα συγκεκριμένο επικοινωνιακό στόχο¹⁵ και συνεπώς έχει το δικό του σύστημα υφολογικών μέσων.

Οι γλωσσολόγοι εντοπίζουν τα εξής χαρακτηριστικά στα επίσημα έγγραφα:

Στερεοτυπικότητα, αντικειμενικότητα (όχι υποκειμενισμός), όχι συναίσθημα, λογική, λιτότητα, επισημότητα, απρόσωπο ύφος, ακρίβεια (είναι ιδιαίτερα σημαντική στα πολιτικά και νομικά έγγραφα, όπου πρέπει αποφεύγονται οι παρεξηγήσεις και παρερμηνείες).

Αυτά τα χαρακτηριστικά επιτυγχάνονται με τα εξής γλωσσικά μέσα:

¹⁵ Σκοπός της επικοινωνίας σε αυτό το λειτουργικό ύφος είναι η επίτευξη συμφωνίας ανάμεσα σε δυο μέρη. Ο κύριος στόχος αυτού του τύπου επικοινωνίας είναι να καθορίσει τους όρους που δεσμεύουν δυο μέρη σε μια συμφωνία. Τα μέρη αυτά μπορεί να είναι: το κράτος και ο πολίτης, πολίτης με άλλον πολίτη, η κοινωνία και τα μέλη της, δύο ή περισσότερες εταιρείες ή οργανισμοί (επαγγελματική αλληλογραφία, συμβόλαια), δύο ή περισσότερες κυβερνήσεις (Σύμφωνο, Συνθήκη), ένα πρόσωπο με εξουσία και οι υφιστάμενοί του (διαταγές, οδηγίες, κανονισμοί).

Δομή του κειμένου: Υπάρχει σταθερή, στερεοτυπική, αυστηρή δομή του κειμένου Η στερεοτυπικότητα στη δομή επιτυγχάνεται με τη σταθερή έναρξη και λήξη του κειμένου (αξιότιμε, σεβαστέ...,μετά τιμής, με εκτίμηση..), με τις σταθερές ενότητες του κειμένου.

Λεξιλόγιο:

- πολλές λόγιες λέξεις, ειδική ορολογία, ξενισμοί (δάνεια).
- δε χρησιμοποιούνται λέξεις χρωματισμένες συναισθηματικά (επιφωνήματα, επίθετα, ρήματα που εκφράζουν συναισθήματα), ή λέξεις με συνδηλωτική σημασία (με υπονοούμενα).
- η ακρίβεια επιτυγχάνεται με τη συχνή επανάληψη κάποιων ουσιαστικών (αποφεύγονται τα συνώνυμα) και με τη χρήση επεξηγήσεων.

Σύνταξη:

- υποτακτική σύνταξη. Οι πιο συχνές δευτερεύουσες προτάσεις είναι οι αναφορικές, ακολουθούν οι ονοματικές προτάσεις σε θέση αντικειμένου, οι υποθετικές, οι αιτιολογικές, οι χρονικές.

- λόγια σύνταξη:

- χρήση μετοχών παθητικών (ο υπογραφόμενος, οι διδασκόμενοι, οι μαθητευόμενοι, οι ενδιαφερόμενοι, δεδομένου ότι) και ενεργητικών (οι διδάσκοντες, ο αιτών / η αιτούσα, ο βεβαιών / η βεβαιούσα, λαμβάνοντας υπόψη κ.ά.).

- λόγιες προθέσεις με τη λόγια σύνταξή τους (με γενική ή δοτική): εξ αποστάσεως, εν ολίγοις, άνευ λόγου, εν Αθήναις, εκ παραλλήλου, επ' ωφελεία του/της, εν ονόματι του/της, εν όψει του/της, εξ ονόματός του/της, εξ αυτού.

- Χρήση της παθητικής φωνής (γνωστοποιείται ότι, αποφασίστηκε ότι , συμφωνήθηκε να...)

- ρηματικές εκφράσεις (έλαβε χώρα, έλαβαν υπόψη,)

- ξεκάθαρα διακριτή σύνδεση ανάμεσα στις προτάσεις (με συνδετικές λέξεις) και τις παραγράφους (μεταβατικές λέξεις).

παπάς (ιερέας)	Αιδεσιμότατος
επίσκοπος	Σεβασμιότατος
Αρχιεπίσκοπος	Μακαριότατος
Πατριάρχης	Παναγιότατος
ηγούμενος	Πανοσιολογιότατος

7.2.1.2. Χρηστικά ύφη της καθημερινής ζωής.

Ομοιότητες: Όπως και τα χρηστικά της δημόσιας ζωής, έχουν στερεοτυπική δομή, είναι αντικειμενικά, δεν εκφράζουν συναισθηματισμό, είναι αντικειμενικά, έχουν εκφραστική ακρίβεια.

Διαφορές: έχουν απλό καθημερινό λεξιλόγιο, απλή παρατακτική σύνταξη

Συνταγή.

Συγκεκριμένη, στερεοτυπική δομή : υλικά (συστατικά) και εκτέλεση.

Ορολογία της μαγειρικής και της γαστρονομίας.

Αγγελία: περιληπτικό ύφος, πληροφοριακό, περιγραφικό. Παθητική σύνταξη (ζητείται, πωλείται, ενοικιάζεται.....), ελλειπτικές προτάσεις, πολλές αντιστροφές στη δομή της πρότασης προκειμένου να δοθεί έμφαση στη βασική πληροφορία.

Ανακοίνωση: σύντομη, περιγραφική. Απαραίτητες πληροφορίες σε μια ανακοίνωση: γεγονός, τόπος και χρόνος διεξαγωγής του, πομπός, δέκτης του μηνύματος.

Πρόσκληση. Όπως η ανακοίνωση. Απαραίτητες πληροφορίες: Ποιος, τι, πού, πότε, γιατί. Υπάρχει η επίσημη πρόσκληση και η πρόσκληση στην καθημερινή, ιδιωτική ζωή (επίσημο ή φιλικό ύφος αντίστοιχα). / Προσκλητήριο (γάμου ή βάφτισης).

Ταξιδιωτικός οδηγός

Ύφος αντικειμενικό (δεν εκφράζει ο συγγραφέας την προσωπική του άποψη)

Περιγραφικό, σύντομο ύφος, με σκοπό την αντικειμενική περιγραφή και την πληροφόρηση.

Ομοιότητες με δημοσιογραφικό ύφος (οδοιπορικό, αφιέρωμα, αποστολή), το οποίο όμως είναι πιο αναλυτικό και γλαφυρό (λογοτεχνίζων)

Επιστολή

	προσφώνηση	αποφώνηση
Φιλική	Αγαπητέ /ή Αγαπημένε /η μου Μαρία μου Καλή μου.... Και αυτοσχεδιασμοί	Με αγάπη (πολλά) φιλιά σε φιλώ Και αυτοσχεδιασμοί
επίσημη	Αγαπητέ/ ή Αξιότιμε /η Σεβαστέ/ή (σε μεγαλύτερους) Σεβασμιώτατε (σε ιερείς) Μεγαλειώτατε (σε βασιλιά)	Με φιλικούς χαιρετισμούς Με εκτίμηση Με σεβασμό Με τιμή Με τη δέουσα/ προσήκουσα τιμή

7.3. Το ύφος του Τύπου (δημοσιογραφικό)

Οι εφημερίδες παίζουν σημαντικό ρόλο στη σημερινή κοινωνία ως μέσα επικοινωνίας.

Υπάρχουν πολλά είδη δημοσιογραφικού λόγου, με διαφορετικά υφολογικά χαρακτηριστικά

(είδηση, ρεπορτάζ, συνέντευξη, άρθρο-σχόλιο, οδοιπορικό, χρονογράφημα.....)

Ο λόγος του τύπου χαρακτηρίζεται από συγκεκριμένο επικοινωνιακό σκοπό, την πληροφόρηση και την ενημέρωση του αναγνώστη.

7. 4. Το λογοτεχνικό / ποιητικό ύφος

- Εξυπηρετεί σκοπούς αισθητικούς. Τέχνη. Ψυχαγωγία.

- Ατομικό (προσωπικό), ελεύθερο, αυτοσχέδιο. Χωρίς προκαθορισμένη και στερεοτυπική δομή.
- Με σχήματα λόγου.

πεζογραφία (πρόζα, πεζός λόγος)

αφηγηματικό είδος : μυθιστόρημα, διήγημα.

Δεν υπακούει σε αυστηρούς κανόνες.

Αφήγηση και διάλογος. (Μερικές φορές ο διάλογος μπορεί να δίνεται μόνο σε πλάγιο λόγο).

Ιστορία, υπόθεση με αρχή μέση και τέλος, δράση,

Ήρωες: κεντρικό πρόσωπο, πρωτεύοντα και δευτερεύοντα πρόσωπα

Αφηγηματικός χρόνος: αναδρομή (flash back: αναδρομή στο παρελθόν) και πρόληψη (αναφορά στο μέλλον)

ОРΓΑΝΙΖΑЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ:

Семинар 1. Ύφος και ιδιοματικότητα της ΝΕ.

1. Γενικά υφολογικά χαρακτηριστικά της ΝΕ.
- 1.1. Ύφος στον προφορικό λόγο.
- 1.2. Τύποι ύφους στον γραπτό λόγο.
- 1.2.1. Τύποι λογοτεχνικού ύφους.
2. Ιδιοματικότητα.

Семинар 2. Συνωνυμία. Δανεισμός. Σημασία.

- 2.1. Λειτουργική διγλωσσία. Δανεισμός (εξωτερικός και εσωτερικός).
- 2.1.1. Λόγιες και λαϊκές λέξεις.
- 2.2. Συνωνυμία και ζεύγη συνωνύμων.
- 2.3. Πρακτικές ασκήσεις.

Πρακτικές ασκήσεις:

1) Να αντικαταστήσεις τις παρακάτω λαϊκές λέξεις ουδέτερου γένους με τις συνώνυμές τους λόγιες του ίδιου γένους:

ΛΑΙΚΕΣ

1. Βουνό
2. Φαγητό
3. Κουτί
4. Κιόσκι
5. Παπούτσι

ΛΟΓΙΕΣ

2) Να αντικαταστήσεις τα παρακάτω λόγια ουσιαστικά αρσενικού γένους με το συνώνυμό τους λαϊκό ουδέτερου γένους:

ΛΟΓΙΕΣ

1. Λέων
2. Σπόγγος
3. Χοίρος
4. Οίνος
5. Οφθαλμός

ΛΑΙΚΕΣ

3) Δίνεται μια στήλη με λόγιες λέξεις και πρέπει να γράψεις στη διπλανή τους στήλη τις αντίστοιχες λαϊκές λέξεις:

ΛΟΓΙΕΣ

1. Οικοδόμος
2. Οδός
3. Ιερέας
4. Έτος
5. Πυρ

ΛΑΙΚΕΣ

4) Να αριθμήσεις με τον ίδιο αριθμό τα συνώνυμα λόγια και λαϊκά ουσιαστικά, που δίνονται παρακάτω ανακατωμένα:

ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ:

1. οροφή, 2. απώλεια, 3. βία, 4. κατάδυση, 5. υπερπλήρωση, 6. έλκυση, 7. αποκοπή.

ΛΑΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ:

.....τράβηγμα,βουτιά,κόψιμο,παραγέμισμα,ταβάνι,χάσιμο,ζόρι.

ΛΑΙΚΕΣ ΛΕΞΕΙΣ:

1. κορνίζα, 2. γέννα, 3. κάψα, 4. κολόνα, 5. πατάτα, 6. ζαγάρια.

ΛΟΓΙΕΣ ΛΕΞΕΙΣ:

....ζυγός,πλαίσιο,κίονας,καύσωνας,τοκετός,γεώμηλο.

Семинар 3. Σχήματα λόγου

3.1. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο (Συμφωνία των όρων, διάταξη (σειρά) των όρων, συσσωρευση, επίταση)

3.2. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (μετωνυμία, ευφημισμός, σχήμα λιτότητας, λογοπαίγνιο)

3.3. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (αντίθεση, οξύμωρο, υπερβολή, παρομοίωση).

Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (μεταφορά, αλληγορία – συμβολισμός, ειρωνεία)

3.4. Πρακτικές ασκήσεις.

Πρακτικές ασκήσεις:

ΜΕΤΑΦΟΡΑ

1) Να συμπληρώσεις τη β' στήλη με λέξεις να σχηματίζουν κυριολεκτική σημασία με τις λέξεις της α' στήλης:

ΕΠΙΘΕΤΟ-ΟΝΟΜΑ

1.μέτωπο

2.τετράγωνο

3.πηγή

4.πλούσιο

5.σταθμός

6.βαριά

ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑ

ζεστό

.....

.....

.....

.....

.....

ΜΕΤΑΦΟΡΑ

μάχης

μυαλό

χαράς

λεξιλόγιο

ιστορικός

ευθύνη

2) Να βρεις κατάλληλες λέξεις για τις β, και γ, στήλες να σχηματίζουν με τα ρήματα της α' στήλης φράσεις με κυριολεκτική και μεταφορική σημασία αντίστοιχα:

ΡΗΜΑ

1.καλλιεργώ

2.επεξεργάζομαι

3.διαλύω

4.πολεμώ

5.κυνηγώ

6.ραγίζω

ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑ

αμπέλι

.....

.....

.....

.....

.....

ΜΕΤΑΦΟΡΑ

το μυαλό

.....

.....

.....

.....

.....

ΣΧΗΜΑ ΑΛΛΗΓΟΡΙΑΣ

1) Γράψτε τι συμβολίζει καθεμία από τις παρακάτω λέξεις:

- 1.Θωμάς = δυσπιστία
- 2.Αδάμ =
- 3.Παράδεισος =
- 4.Ιούδας =

2) Γράψτε τι συμβολίζει καθένα από τα παρακάτω ζώα, πουλιά κτλ:

- 1.τζιτζικας = αμεριμνησία
- 2.περιστέρι =
- 3.κουκουβάγια =
- 4.μέλισσα =
- 5.κρίνο =

3) Στη γλώσσα, πολύ συχνά μεταφέρουμε γνωστά χαρακτηριστικά των ζώων στους χαρακτήρες των ανθρώπων. Να βρείτε τέτοια παραδείγματα στην ελληνική και στη ρωσική.

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΗ

1) Να συμπληρώσεις τις παρακάτω παρομοιώσεις ζώων με τη βοήθεια των εξής επιθέτων: εργατικός, άσχημος, μεγαλοπρεπής, ευκίνητος, προνοητικός, βρόμικος, πεισματάρης, πονηρός, αργός, χοντρός:

- 1..... σαν μέλισσα
2. σαν αλεπού
3. σαν γορίλας
4. σαν τίγρη
5. σαν χελώνα
6. σαν αρκούδα
7. σαν γάιδαρος
8. σαν γουρούνι
9. σαν αετός
10. σαν μυρμήγκι

ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΟ

1) Να βρείτε λογοπαίγνια σε ρωσικές διαφημίσεις του τύπου ή των ηλεκτρονικών Μ.Μ.Ε.
Π.χ.))) ΠΕΤΑΞΕΤΕ 10 κιλά και ...ΠΕΤΑΞΕΤΕ(((

ΤΕΟΡΕΤΙΧΗ ΠΙΤΑΝΗЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ:

Тема 1. ΥΦΟΣ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

1. Γενικά υφολογικά χαρακτηριστικά της ΝΕ.
 - 1.1. Ύφος στον προφορικό λόγο.
 - 1.2. Τύποι ύφους στον γραπτό λόγο.
 - 1.2.1. Τύποι λογοτεχνικού ύφους.
2. Ιδιωματικότητα.

1. ΓΕΝΙΚΑ ΥΦΟΛΟΓΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Στη νεότερη Ελλάδα το προφορικό στοιχείο χαρακτηρίζει την πολιτιστική ζωή ευρύτερα απ' ό, τι στις Βορειοευρωπαϊκές χώρες. Οι Έλληνες λίγο χρόνο μένουν μόνοι τους: συνήθως εργάζονται μαζί, τρώνε μαζί, κάνουν περίπατο μαζί ή τουλάχιστον συζητούν μαζί με τους φίλους' τους ή με τους πολυάριθμους συγγενείς τους. Σημαντικό μέρος του χρόνου τους το διαθέτουν για να μιλούν και να λένε απόψεις για διάφορα θέματα ή να διηγούνται ιστορίες (που συνήθως είναι αστείες. Οι Έλληνες είναι ομιλητικοί και έχουν σε μεγάλη υπόληψη τη διαχυτικότητα, πολλές φορές μάλιστα τη θεωρούν υποχρεωτικό στοιχείο στις συναναστροφές τους. Λίγοι είναι αυτοί που επί ώρες κλεισμένοι στον εαυτό τους ασχολούνται με το διάβασμα οι πιο πολλοί, ακόμα και μέσα στο συνωστισμό των τρένων ή των λεωφορείων, είναι συνήθως έτοιμοι να πουν τη γνώμη τους και στον πιο άγνωστο. Το τηλέφωνο, το ραδιόφωνο, η τηλεόραση ήρθαν τον 20ό αιώνα μόνο και μόνο για να εδραιώσουν αυτό τον προφορικό χαρακτήρα της πολιτιστικής επικοινωνίας.

Η Tannen έχοντας υπόψη μεταξύ άλλων και τους Έλληνες προσπάθησε να καθορίσει από γλωσσολογική άποψη ποια διαφορά χωρίζει πολιτισμούς της προφορικής και πολιτισμούς της γραπτής επικοινωνίας: «Ό,τι ονομάστηκε "προφορική παράδοση" είναι μια χρήση της γλώσσας που δίνει βαρύνουσα σημασία στο κοινό απόθεμα γνώσεων, ή αλλιώς, στο δεσμό που συνέχει τον πομπό με τους ακροατές του. ό,τι εξάλλου ονομάστηκε "γραπτή παράδοση" δίνει βαρύνουσα σημασία στο περιεχόμενο, αποκομμένο από τα γύρω του συμφραζόμενα, ή αλλιώς, κρατάει σε υπολειτουργία τη διασύνδεση πομπού - ακροατών». Στους πολιτισμούς της προφορικής επικοινωνίας, αυτός που αφηγείται δίνει τόνο στην αφήγηση του με εξωγλωσσικά σημεία (χειρονομίες, μορφασμούς κτλ.) όσο προχωράμε στις κοινωνίες της γραφής, ο αφηγητής υπογραμμίζει όλο και πιο ρητά, δηλαδή λεκτικά, τα σημεία που θέλει να τονίσει: το σύνολο των πληροφοριών που μετα-βιβάζεται απ' αυτόν περικλείεται σε ένα κείμενο και όχι σε ένα κράμα από κείμενο και συγκείμενο [συμφραζόμενα].

Αλλού πάλι η Tannen γράφει ότι, ενώ μορφωμένα μέλη της αμερικανικής και μερικών δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών έχουν πρόχειρες, για πολλές περιπτώσεις προφορικής αγόρευσης μπροστά σε κοινό, συμβατικές στρατηγικές έγγραφης ρητορείας, για τους Έλληνες αυτό δεν συμβαίνει στον ίδιο βαθμό κι αυτό θα πει ότι για την προφορική επικοινωνία οι Έλληνες έχουν πιο πολύ την τάση να χρησιμοποιούν ένα γλωσσικό κώδικα «περιορισμένο» παρά «διευρυμένο» [καλλιεργημένο] και ότι ανάμεσα στην προφορική τους συνομιλία και στον γραπτό λόγο τους υπάρχει πάντα η πιθανότητα

να παρουσιάζεται μεγάλη διαφορά ύφους. Και συμβαίνει πολλές φορές να γελάνε μ' έναν άνθρωπο στην Ελλάδα, επειδή στην προφορική του ομιλία χρησιμοποιεί γλωσσικά στοιχεία που δίνουν την αίσθηση ότι ανήκουν πιο πολύ σε ένα ύφος γραπτού λόγου.

Μέχρι το 1974 ό,τι μπορούσε να διαβάζει κανείς εκτός από τη λογοτεχνία (εφημερίδες, επιστημονικά εγχειρίδια, διδακτικά βιβλία κτλ.) ήταν επί το πλείστον κείμενα γραμμένα στην καθαρεύουσα: γι' αυτό άργησε να διαμορφωθεί στη ΝΕΚ ένα ύφος κατάλληλο για την αφηρημένη χρήση του πεζού γραπτού λόγου αλλά και για την ακρίβεια στην έκφραση- αξιολογούμενο είναι όμως ότι λογοτέχνες κυρίως ανέλαβαν την ευθύνη για την καλλιέργεια αυτού του ύφους, είτε με τα λογοτεχνικά τους δοκίμια (όπως ο Σεφέρης) είτε με επιφυλλίδες στον ημερήσιο τύπο. Παράλληλα, σ' ένα σημαντικά ευρύ κύκλο μορφωμένων Ελλήνων έχει γίνει προσφιλή και πολύ σεβαστή ενασχόληση να διαβάζουν ποίηση και πολύ συχνά ποιητικές συλλογές ανεβαίνουν κοντά στις πρώτες θέσεις των βιβλίων που σημειώνουν εκδοτική επιτυχία. Η τάση της ΝΕ γλώσσας προς τη συγκεκριμένη έκφραση και η χαλαρή σημασιολογική οριοθέτηση λέξεων έχουν συντελέσει ώστε να είναι μια γλώσσα εξαιρετικά κατάλληλη για την ποίηση. Ένας άλλος παράγοντας που συντελεί στην επίδοση της ποίησης στην Ελλάδα είναι ίσως το κάπως έμμεσο ύφος (η χρήση υπαινιγμών αντί για άμεσος εκφράσεις) που έχει παρατηρηθεί στον ελληνικό προφορικό λόγο.

Θα πρέπει να έχουν αφήσει ζωηρή εντύπωση σε όποιον επιχειρήσει να μεταφράσει από μια άλλη γλώσσα, όπως από την αγγλική ή τη γαλλική στη ΝΕ, οι δυσκολίες για την απόδοση αφηρημένων εννοιών με την απαιτούμενη οπωσδήποτε ακρίβεια στην έκφραση.

Ο Mirambel, ύστερα από εργασία πολλών δεκαετιών που αφιέρωσε στη ΝΕ γλώσσα και λογοτεχνία, δίνει με τρόπο διεισδυτικό το «πνεύμα» της ΝΕ γλώσσας μέσα σε κάποιες γενικές διαπιστώσεις του. Μιλάει έξαφνα για τον «συγκεκριμένο» χαρακτήρα που έχει η ΝΕ, μια γλώσσα που προτιμά «την εικόνα παρά την έννοια». Και ως παραδείγματα επισημαίνει τα τόσο εκφραστικά σύνθετα επίθετα, που διακρίνονται για την «ενάργεια» τους (όπως έθεσε την έννοια ο de Saussure, δηλ. το νόημα τους προβάλλει με διαύγεια): λιγομίλητος, πολυάριθμος, ένα πολυσέλιδο βιβλίο. Μπορούμε να προσθέσουμε και τα σύνθετα ουσιαστικά, όπως μαχαιροπήρουνα (στην έννοια της λέξης, εκτός από τα μαχαίρια και τα πιρούνια, συμπεριλαμβάνονται και τα κουτάλια).

Η πολυτυπία της ΝΕ, για την οποία κάναμε πιο πάνω κάποιες νύξεις, παρέχει πλούσια περιθώρια για υφολογικές επιλογές, έστω κι αν, με τους πολλούς ακριβώς εναλλακτικούς τύπους που υπάρχουν, το ατομικό ύφος καταλήγει να βασίζεται απλά και μόνο σε φωνολογικές και μορφολογικές παραλλαγές και όχι σε τεχνικότερες επιλογές, όπως είναι επιλογές που αφορούν στα συνώνυμα, στο μήκος των φράσεων ή των προτάσεων κτλ.

Η ΝΕ δεν έχει πολλούς περιφραστικούς τύπους ρημάτων κι ούτε διαθέτει μια ιδιαίτερη λέξη για τη γενική των ονομάτων, αντίστοιχη με το αγγλικό of. Έτσι ξεπερνάει πολλές φορές σε συντομία τα αγγλικά ή τα γαλλικά: π.χ. Τρω; - Are you eating? Αυτή η γλώσσα, όταν τη χειρίζεται ένας επιδέξιος ποιητής, μπορεί να πετύχει υψηλό βαθμό συντομίας. Έχουμε τη μαρτυρία γι' αυτό, αν πάρουμε το ακόλουθο απόσπασμα από τον Τελευταίο Σταθμό του Σεφέρη και την αγγλική του μετάφραση, που αναπόφευκτα είναι εκτενέστερη:

Λίγες οί νύχτες με φεγγάρι πού μ' άρεσαν.

Τ αλφαβητάρι των άστρων πού συλλαβίζεις

οπως τό φέρει ό κόπος της τελειωμένης μέρας

καί βγάζεις άλλα νοήματα κι άλλες ελπίδες,
πιο καθαρά μπορείς νά τό διαβάσεις.

Few are the moonlit nights that I've cared for:
the alphabet of the stars - which you spell out
as much as your fatigue at the day's end allows
and from which you gather other meanings and other hopes -
you can then read more clearly.

Εδώ το ελληνικό κείμενο σε αριθμό λέξεων είναι πιο συμπυκνωμένο από το αγγλικό (35 λέξεις έναντι 45), ενώ σε αριθμό συλλαβών οι αναλογίες σχεδόν αντιστρέφονται (66 συλλαβές έναντι 54). Στην αγγλική απόδοση υπάρχουν μερικές χαρακτηριστικές λέξεις που η παρεμβολή τους είναι αναγκαία, ώστε οι σημασιολογικές και συντακτικές συνάψεις να γίνουν σαφέστερες (το are και το have στο στίχο 1, η φράση from which στο στίχο 4, και το then στο στίχο 5) κι ακόμα στο αγγλικό κείμενο δεν είναι εξίσου πρόδηλο, όπως είναι στο ελληνικό, ότι the alphabet το αλφαβητάρι) είναι το άμεσο αντικείμενο του read (διαβάσεις).

ΥΦΟΣ ΣΤΟΝ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟ ΛΟΓΟ

Ένα εντυπωσιακό χαρακτηριστικό του ύφους στον προφορικό ΝΕ λόγος είναι η χρήση «τυπικών φράσεων που είναι καταστασιακά επιβεβλημένες» (Tannen & Oztek 1981). Οι φράσεις αυτού του είδους είναι πολυάριθμες (σημαντικά λιγότερες πάντως απ' όσες είναι στην τουρκική, αλλά πολύ περισσότερες απ' όσες είναι στις δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες). Έχουν εθιμοτυπικό χαρακτήρα κι έρχονται στο στόμα αυτόματα [γιατί έτσι το καλεί η περίπτωση], αλλά όχι δίχως γνήσιο αίσθημα. Είναι κατά κανόνα εκφράσεις ευχετήριες που ταιριάζουν σε διάφορες ιδιαίτερες περιστάσεις. Έτσι, δεν είναι μόνο οι ευχές καλά Χριστούγεννα, καλό Πάσχα και καλή χρονιά. Είναι και τα Χρόνια πολλά (για ονομαστικές γιορτές και άλλες επετείους), καλό μήνα (για την αρχή κάθε μήνα) και καλή βδομάδα (για την αρχή κάθε βδομάδας) και δεν είναι μόνο η καλησπέρα (όταν γίνεται συνάντηση), αλλά και καλό βράδι (όταν τελειώνει η συνάντηση) ούτε μόνο καληνύχτα, αλλά και καλό ξημέρωμα (όταν μια συνάντηση τελειώνει κοντά στις πρώτες πρωινές ώρες) υπάρχει το καλή όρεξη (για κάποιον που τρώει ή που πρόκειται να φάει), αλλά υπάρχει και το γεια στα χέρια σου! (γι' αυτόν που μαγείρεψε το φαγητό) και καλή χώνεψη (για έναν που έφαγε) και παράλληλα με την ευχή καλή επιτυχία (π.χ. για εξετάσεις) υπάρχει και η ευχή καλά αποτελέσματα (αφού γίνουν οι εξετάσεις και ώσπου να εκδοθούν τα αποτελέσματα) υπάρχουν ακόμα πολλές τέτοιες εκφράσεις, όπως καλώς ήρθατε, που έχει και απάντηση: καλώς σας βρήκαμε ή όπως καλορίζικο (για έναν που έπιασε καινούριο σπίτι), με γεια (για έναν που φοράει κάτι καινούριο) και καλή λευτεριά (για μια μέλλουσα μητέρα).

Ένα ξεχωριστό χαρακτηριστικό του προφορικού ύφους της ΝΕ είναι οι συχνές ερωτηματικές προτάσεις, που χρησιμοποιούνται σαν ρητορικά ερωτήματα (1)-(3), πολλές φορές και σαν απάντηση σε άλλα ερωτήματα (4)-(5):

(1)τι. λες; [δηλ. «δεν έχεις να πεις τίποτε- έχεις;» «θαυμάζω», «μου φαίνεται πολύ περίεργο!»]

(2)τι να κάνουμε; (συνήθως δεν επιδέχεται μετάφραση [περίπου σημαίνει: «αυτό που κάνουμε είναι το μόνο που μπορεί να γίνει», «δε γίνεται να αντιδράσουμε αλλιώς»])

(3)θα 'θελα να διαβάζω ένα σωρό βιβλία, μα πού καιρός για τέτοια πράγματα;

(4)—θέλεις να έρθεις; —Πώς δε θέλω; ή απλά: πώς;

(5)—Τι έχετε να φάμε; —Και τι δεν έχουμε;

Πολύ συχνά επίσης χρησιμοποιούνται επιφωνηματικές εκφράσεις με σαρκαστικό τόνο: π.χ. μας φώτισες! (άλλο ανάλογο: μάγος είσαι;) ή καλά τα κατάφερες! [στην πραγματικότητα σημαίνει «τα έκανες άνω κάτω»].

Άλλο χαρακτηριστικό του ΝΕ ύφους (στο γραπτό και στον προφορικό λόγο), που είναι συνέπεια της συντακτικής δομής της γλώσσας, είναι ότι διαθέτει πιο περιορισμένες δυνατότητες ελλειπτικών διατυπώσεων απ' όσες έχει έξαφνα η αγγλική. Έτσι, στη ΝΕ η επανάληψη του ρήματος είναι απαραίτητη εκεί όπου η αγγλική χρησιμοποιεί κάποιο βοηθητικό, ή μόνο το do στον αντίστοιχο τύπο:

(b) Θα φάω φάρια αν θα φας και (too)

(i) έγινε μέλος αφού έγινε αυτή became a member after she did.

Ίσως αλληλένδετη με αυτό (επίσης μπορεί να συνδέεται και με την εκδήλωση ενθουσιασμού ή τη διαχυτικότητα στην έκφραση, αξίες που εκτιμώνται στα ελληνικά ήθη) είναι η τάση να επαναλαμβάνονται, αντί για απάντηση «ναι» ή «όχι», οι ίδιες οι λέξεις ή φράσεις του ερωτήματος, μαζί ή χωρίς το «ναι» ή το «όχι»:

(8)—Θα πας; —Θα πάω [αντί απλώς: —Ναι.]

(9)—Κέρδισες; —Όχι, δεν κέρδισα.

Στην Ελληνική όμως συνηθίζονται πολύ περισσότερο παρά στην αγγλική οι αρήματες εκφράσεις και είναι μάλιστα εξίσου αποδεκτές και στο ύφος του γραπτού λόγου. Πράγματι, μερικές ιδιωματικές εκφράσεις είναι σχηματισμένες με βάση αυτή την ευχέρεια: π.χ. τα μάτια σου τέσσερα ή ο Παύλος το βιολί τον.

Οι Έλληνες σαν σύνολο έχουν ευφράδεια, υπάρχουν όμως πολλοί που αισθάνονται την ανάγκη να χρησιμοποιούν κάποια «παραγεμίσματα» χωρίς πολύ ή και χωρίς καθόλου σημασιολογικό περιεχόμενο [βλ. αγγλ. you see, well, γερμ. ach, wissen Sie κτό.], όπως να πούμε (κανονικά δεν τονίζεται με έμφαση), κατάλαβες;, ξέρεις, βλέπεις, και (όταν ο ομιλητής προσπαθεί να φέρει στο νου του κάποιο ουσιαστικό ιδίως αφηρημένο, ή επίθετο) έτσι επίσης, όποτε κανείς μιλάει διστακτικά, συνηθίζει να χρησιμοποιεί τα ε, εμ, α, τσ, μ. Τέτοια παραγεμίσματα βέβαια εξαφανίζονται κανο-νικά'από το γραπτό λόγο.

Εκτός από το ε ως παραγεμίσμα, που χρησιμοποιείται στο λόγο χωρίς να τονίζεται με έμφαση, υπάρχουν και δύο άλλοι τύποι ε με τόνο εμφαντικό:

(α) με κατιούσα επιτονική καμπύλη και μ' ένα γλωσσικό κλειστό φθόγγο πριν απ' αυτό, υποδηλώνει καρτερική αισιοδοξία και

(β) με ανιούσα επιτονική καμπύλη, σημαίνει «τι είπες;» ή «τι έχεις να πεις;»

Δύο ακόμα λέξεις που αρμόζουν αποκλειστικά στο ύφος του προφορικού λόγου είναι: αμέ ([σημαίνει κατάφαση] προαιρετικά προηγείται το ναι) και μπα (σημαίνει «όχι, δεν νομίζω», αλλά παίρνει και ποικίλες άλλες σημασίες ανάλογα με τον επιτονισμό).

Αλληλένδετη ίσως με τον έμμεσο χαρακτήρα του προφορικού ύφους της ΝΕ είναι η έντονη ροπή προς την ιδιωματική έκφραση, που χαρακτηρίζει τον καθημερινό λόγο των Ελλήνων, σε αντίθεση με την μονότονη κάποτε [προσκόλληση στην κυριολεξία που παρουσιάζουν πολλά μη λογοτεχνικά γραπτά κείμενα. Ο Ανδριώτης παρέχει μερικά αξιοπρόσεχτα παραδείγματα ιδιωματικών σχημάτων, με τα οποία ένας ομιλητής

εκφράζει την προσωπική στάση του απέναντι στο συζητούμενο θέμα και τα οποία δεν θα είχαν θέση στο τυπικό ύφος του γραπτού λόγου. Παραθέτουμε μερικά από αυτά τα παραδείγματα (ελαφρά προσαρμοσμένα): καρφί δεν του καίγεται (με τόνο αποδοκίμασίας πβ. το ανάλογο λιγότερο εκφραστικό: δεν ενδιαφέρεται), ποιος τη χάρη σου! (με κάποια δόση ζήλειας πβ. είσαι τυχερός), έχει γούστο να'ρθει! (έχει την έννοια ότι περιμένουμε κάτι που φοβόμαστε πβ. ελπίζω να μην έρθει), με γεια σου, με χαρά σου (δίνει μια χροιά αδιαφορίας πβ. όπως θέλεις).

Ορισμένες λέξεις, που χρησιμοποιούνται πιο συχνά στο γραπτό λόγο με κάποια ουδέτερη σημασία, εναλλάσσονται στον προφορικό λόγο με κάποιες άλλες λέξεις που έχουν λίγο πολύ μειωτική σημασία: αντί γυμνός, τσίτσιδος αντί κυρία, κυρά αντί νόθος, μπάσταρδος αντί πρόσωπο, μούτρα ή μούρη αντί κεφάλι, μάπα αντί πόδια, αρίδες ή (αντί πόδια ή χέρια) ξερά ή ξεράδια αντί κυβέρνηση, γκουβέρνο αντί θέση (ιδίως για μια καλοπληρωμένη αργομισυία στο δημόσιο) πόστο ή οφίτσιο. Και είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι σε ορισμένες περιπτώσεις η μειωτική σημασία αποδίδεται με μια δάνεια λέξη, ενώ η ουδέτερη αποδίδεται με λέξη αρχαιοελληνικής προέλευσης.

Η χρήση τέτοιου λαϊκού λεξιλογίου από τους Έλληνες είναι πολύ διαδεδομένη στον ανεπίσημο προφορικό λόγο, ακόμη και μεταξύ των μορφωμένων. Η «λαϊκή» ΝΕ, που οφείλει πολλά στους κοινωνικά παραμερισμένους τύπους της προπολεμικής Αθήνας (τους μάγκες), έχει πολύ μεγάλο λεξιλόγιο που όλες του σχεδόν οι λέξεις ακολουθούν την κανονική φωνολογία και μορφολογία της ΝΕ ενώ μόνο κάποιες ιδιοτυπίες στη σύνταξη, κι αυτές ελάχιστες, ξεχωρίζουν τη λαϊκή γλώσσα από τις τοπικές διαλέκτους και τη ΝΕΚ. Από αυτή τη λαϊκή γλώσσα ένας αριθμός λέξεων, όπως μερικές που είδαμε στην προηγούμενη παράγραφο, πέρασε στο λέξη λόγιο της ΝΕΚ (σ' αυτό ίσως συντέλεσε κατά ένα μέρος η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία). Όπως ήταν επόμενο, υπάρχει πλούτος από λέξεις και φράσεις της λαϊκής γλώσσας με σημασίες γύρω από το σεξ, όπως οι ακόλουθες, για να αναφέρουμε τις πιο χαρακτηριστικές: μαλάκας (συνηθισμένη προσφώνηση οικειότητας και πολλές φορές συμπάθειας μεταξύ αγοριών), πούστης (η λέξη, όπως και η αγγλική bugger, χρησιμοποιείται και άσχετα από την κυριολεκτική σημασία της - που είναι ο παθητικός του ομοφυλόφιλου ζευγαριού, ενώ ο ενεργητικός λέγεται κολομπαράς)ας προστεθούν επίσης ο γκόμενος και η γκόμενα, δηλ. οι εραστές ή και απλώς το ωραίο αγόρι / κορίτσι. Άλλες από τις λαϊκές λέξεις σε κοινή χρήση είναι και: η κούρσα, αυτοκίνητο (πολυτελείας)' η λυπητερή, ο λογαριασμός η μάζα, φαί ο μπόμπιρας, κοντός ο πιτσιρίκος, παιδί ο ψηλέας, ψηλός. Μια επαρκής συγκέντρωση του λεξιλογίου της «λαϊκής» γλώσσας, που πολλές λέξεις του προέρχονται από την τουρκική, την ιταλική, τη γαλλική και την αγγλική, μας έδωσε ο Δαγκίτσης .

Η μόνη ακόμα περίπτωση ειδικής γλώσσας που υπήρχε ως πρόσφατα στην Αθήνα είναι τα καλιαρντά, η αργκό των ομοφυλόφιλων. Κι αυτής της γλώσσας η γραμματική είναι ελληνική, αλλά πολλές από τις λέξεις της προέρχονται από τη γαλλική, την ιταλική, την αγγλική, κι ακόμα από την τσιγάνικη. Πολύ λίγες από αυτές τις λέξεις βρίσκουν κανονική χρήση στη ΝΕΚ, όπως ας πούμε το τεκνό που έχει και παράγωγο η τεκνατζού (αυτή που έχει εραστή ή εραστές νεότερους της). Αλλά μέσα στα λίγα τελευταία χρόνια έχει αρχίσει να δημιουργείται μια καινούρια «λαϊκή» γλώσσα ανάμεσα στους νέους και ιδίως τους χρήστες ναρκωτικών: πολλές λέξεις αυτής της γλώσσας προέρχονται από την αγγλική (ΗΠΑ), όπως go φρικιό, αγγλ. freak (δηλ. ο χρήστης ναρκωτικών).

Μια εντελώς ξεχωριστή περίπτωση είναι τα κορακίστικα: μια παιδική αργκό, που είναι τα κανονικά ελληνικά, αλλά με παρεμβολή συλλαβών χωρίς νόημα. Σε μιαν από τις ποικίλες παραλλαγές τους, μετά από κάθε συλλαβή επαναλαμβάνεται το φωνήεν της με το κ μπροστά του. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθούμε για λίγο στην εμφάνιση λόγιων εκφράσεων στον προφορικό λόγο των μορφωμένων Ελλήνων. Ο Καζάζης μελέτησε τη χρήση τύπων και εκφράσεων της ΑΕ, της Κοινής ή της καθαρεύουσας στο μυθιστόρημα του Κ. Ταχτσή Το τρίτο στεφάνι, όπου αφηγήτρια είναι μια Αθηναία μεσαιάς τάξης (γεννημένη λίγο μετά το 1900) που έχει τελειώσει το δευτεροβάθμιο σχολείο αλλά δεν πήγε στο πανεπιστήμιο. Κατά γενική παραδοχή, η γλώσσα αυτού του μυθιστορήματος είναι αντιπροσωπευτική για τον τρόπο που μιλάει ένα τέτοιο πρόσωπο. Μερικά από τα χαρακτηριστικά της γλώσσας αυτού του είδους είναι μορφολογικές απλώς αποκλίσεις από τη ΝΕΚ: άλλα (που περισσότερο μας ενδιαφέρουν εδώ) είναι κάποιες λίγο πολύ τυποποιημένες εκφράσεις που ο συγγραφέας (αν όχι και η αφηγήτρια) είναι βέβαιο ότι τα βλέπει ως παγιωμένα σχήματα.

Επειδή η Αγία Γραφή (και ιδίως η Καινή Διαθήκη) είναι γνωστή κανονικά όπως γράφτηκε απαρχής στα ελληνικά, και επίσης η Λειτουργία και οι άλλες εκκλησιαστικές ακολουθίες είναι από τη βυζαντινή εποχή γραμμένες στα ελληνικά, οι εκφράσεις που μεταφέρονται από αυτά τα κείμενα είναι πολλές φορές σε μια μορφή της γλώσσας αρκετά απομακρυσμένη από τη ΝΕΚ. Ο Καζάζης βρίσκει στο μυθιστόρημα του Ταχτσή πολυάριθμες παροιμιώδεις εκφράσεις χριστιανικής προέλευσης, όπως: τό μεν πνεύμα πρόθυμο(ν), άλλ' ή σαρξ ασθενής αλλαι αί βουλαί ανθρώπων, άλλα ό θεός κελεύει άπολωλός πρόδατο[ν\ ψυχή τε και σώματι (σε επιρ-ρηματ. χρήση)- οταν ό αλέκτωρ έφώνησε τρίς. Άλλες αρχαϊκές εκφράσεις που παραθέτει επίσης, όχι κατ' ανάγκη εκκλησιαστικές, είναι: ειρήσθω εν παρόώ, ολίγου δει και..., άνω ποταμών, κόρη οφθαλμού, τί εστί..., (το διέλναν) εις τα έξ ών συνετέθη, πνέω τά λούισθια. Ακόμα, βρίσκει στο μυθιστόρημα πολλά παραδείγματα νομικών εκφράσεων, που ανήκουν στην καθαρεύουσα: π.χ. διάταγμα περί εθελουσίας εξόδου των παλαιών υπαλλήλων επεδείξατο μετάνοιαν και αρίστην διαγωγήν κεκλεισμένων των θυρών. Αλλά, πέρ' από αυτές, δίνει και άλλες εκφράσεις από την καθαρεύουσα, όπως: μία ωραία πρωία, επ' ουδενί λόγω, αφ' ενός... αφ' ετέρου... Κι εύκολα θα μπορούσαμε να προσθέσουμε και άλλες αρχαϊκές εκφράσεις συχνόχρηστες στον προφορικό λόγο, όπως: ή ου; (από την Καινή Διαθήκη), όπως βλέπουμε π.χ. στη φράση έρχεσαι ή ου;, εκ των ων ουκ άνευ• το άκρον άωτον τρόπος του λέγειν.

Μερικές από τις παραπάνω εκφράσεις δεν περιέχουν μόνο λεξικά στοιχεία έξω από το κοινό λεξιλόγιο, αλλά και μορφολογικές και συντακτικές κατηγορίες που δεν υπάρχουν στη ΝΕΚ, όπως είναι η δυτική πτώση, το απαρέμφατο, ο άοριστος της μέσης φωνής, η μετοχή παρακειμένου, το τρίτο πρόσωπο προστακτικής, και διάφορα άλλα στοιχεία που διαφοροποιούνται από τη γραμματική της κοινής γλώσσας. Υπάρχει παράλληλα κι ένας μεγάλος αριθμός περιφράσεων που σχηματίζονται από πρόθεση + Ουσιαστικό.

Εκφράσεις σαν αυτές λέγονται κανονικά μόνο με διάθεση αστεϊσμού (σήμερα τουλάχιστον), άλλες όμως χρησιμοποιούνται με κάθε σοβαρότητα. Οι μορφωμένοι βέβαιο έχουν την τάση να αποφεύγουν τις πολλές παροιμιώδεις εκφράσεις λαϊκής ή λόγιας προέλευσης, και τις βρίσκουν μάλλον διασκεδάστηκες όταν λέγονται στα σοβαρά (και καμιά φορά διαστρεβλωμένες) από τους λιγότερο μορφωμένους.

Δεν αγνοούμε ότι το θέμα του ύφους (όπως και τα θέματα του λεξιλογίου και των ιδιοματισμών) είναι ανεξάντλητο έτσι, το μόνο που μπορεί κανείς να κάνει είναι ν'αναφέρει λίγα καίρια χαρακτηριστικά.

ΤΥΠΟΙ ΥΦΟΥΣ ΣΤΟΝ ΓΡΑΠΤΟ ΛΟΓΟ

Από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα παρουσιάστηκε μεγάλο χάσμα στην ελληνική μεταξύ λογοτεχνικού και εξωλογοτεχνικού ύφους, ενόσω η λογοτεχνία χρησιμοποιούσε τη δημοτική και τα άλλα κείμενα γράφονταν στην καθαρεύουσα. Μέχρι πρόσφατα, κάτι που συχνά ξεχώριζε τη λογοτεχνική δημοτική ήταν η προσπάθεια να προσεγγίσει την ομιλούμενη γλώσσα του αμόρφωτου αγρότη. Πάντως, όσο κι αν η λογοτεχνική γλώσσα, από το ένα μέρος, πλησίασε βαθμιαία προς την ομιλούμενη γλώσσα των μορφωμένων, ενώ και η γλώσσα της δημοσιογραφίας, της διοίκησης, της επιστήμης κτλ., από το άλλο, απομακρύνθηκε από την Κ, υπάρχει πάντα μια απόσταση μεταξύ λογοτεχνικού και εξωλογοτεχνικού ύφους. Κάτι που γίνεται έντονα αισθητό είναι ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει κοινό έδαφος λογοτεχνίας και επιστήμης: ένας επιστήμονας κανονικά δεν επιτρέπει στον εαυτό του να γράφει ούτε σε κομψό ύφος ούτε στο κοινό ύφος του καθημερινού λόγου- αλλά και οι πεζογράφοι αποφεύγουν εκείνο το είδος γραφής που αναλύει και κατατοπίζει - γραφή που αποτελεί σπουδαίο συστατικό μεγάλου μέρους της αγγλικής και γαλλικής μυθιστοριογραφίας. Μάλιστα, σύμφωνα με τον Ανδριώτη, ένα επιστημονικό κείμενο δεν θα πρέπει να έχει καθόλου "ύφος" (εννοεί προφανώς προσωπικό ύφος). Δεν είναι σύμφωνος εξάλλου να χρησιμοποιούνται οι δημώδεις ονομασίες των φυτών σε πραγματείες βοτανικής : στην Ελλάδα, αλήθεια, οι φυσιολογιστές διδάσκουν τις επιστημονικές ονομασίες (και ούτε καν τις λατινικές, που είναι κοινά παραδεκτές σ' όλο τον κόσμο, αλλά κάτι άλλες ψευδοαρχαιοελληνικές), έτσι που οι δημώδεις ονομασίες ορισμένων φυσικών φαινομένων κινδυνεύουν να χαθούν από τη γλώσσα. Στην Ελλάδα δεν γίνεται χρήση ως τώρα επιστημονικής ορολογίας βγαλμένης από την καθομιλουμένη γλώσσα, όπως γίνεται στην αγγλοαμερικανική επιστήμη, π.χ. hairy spheres, στα μαθηματικά (τοπολογία). Είναι αξιοπερίεργο ότι ακόμη και δημοτικιστές δεν δείχνουν τη διάθεση να χρησιμοποιούν ως όρους στον επιστημονικό λόγο λέξεις της καθημερινής γλώσσας, γιατί δίνουν πολύ την εντύπωση του οικείου, περιβάλλονται από μια αίσθηση απλότητας (ή καταλήγουν απλώς στο χυδαίο, όπως η γαϊδούρα, λέξη που ένας κτηνίατρος συγγραφέας θα την αντικαθιστούσε με την ΑΕ ή δνος). Γι' αυτούς τους συγγραφείς, μια λέξη που δεν ακολουθεί το κλιτικό σύστημα της δημοτικής είναι πολλές φορές προτιμότερη από μια λέξη της καθημερινής γλώσσας (π.χ. βαρύ ύδωρ αντί *βαρύ νερό)- και για ένα γιατρό είναι άλλο τόσο προτιμότερο το ήπαρ αντί το συκώτι, ίσως γιατί η τελευταία ιδίως λέξη θυμίζει πολύ μυρωδιά κουζίνας.

"Το χάσμα λοιπόν μεταξύ έντεχνου και μη έντεχνου ύφους γίνεται αμέσως φανερό. Για τη μυθιστορηματική πεζογραφία αποτελεί παράδοση να γράφεται σβ σύντομες προτάσεις, γεμάτες με κοινόλεκτες και ιδιοματικές εκφράσεις, και με πολύ πυκνή παρεμβολή στοιχείων από μια παροιμιακή και μεταφορική γλώσσα. Η γραφή των δημοσιογραφικών και των άλλων εξωλογοτεχνικών κειμένων έγινε όλο και πιο κυριολεκτική, πεζολογική, άχρωμη και συντακτικά περίπλοκη. Η διαφορά ύφους γίνεται έκδηλη και στα επίπεδα της μορφολογίας και της φωνολογίας ένας συγγραφέας που, έξω

από την περιοχή της λογοτεχνικής έκφρασης, γράφει (και λέει) της κυβερνήσεως ή προσεκτικά, σ' ένα ποίημα ή μια νουβέλα του θα γράψει κανονικά της κυβέρνησης και προσεχτικά. Και είναι αλήθεια ότι σ' αυτά ακριβώς τα επίπεδα συζητούν συνήθως οι Έλληνες αναγνώστες για το "ύφος" και συγκεντρώνουν συχνά την προσοχή τους τόσο πολύ σε λεπτολογίες αυτού του είδους, ώστε φαίνονται να μην έχουν ιδέα από άλλες πολύ πιο ενδιαφέρουσες υφολογικές διαφορές.

Ανάμεσα στις δυσάρεστες συνέπειες της ΝΕ διγλωσσίας και της συνακόλουθης υφολογικής πόλωσης, με το ψευδολαϊκό υπερδημοτικό ύφος από τη μια και την απρόσωπη μεγαλοστομία από την άλλη, ήταν και το ότι δεν γίνεται να διαμορφώσει κανείς την προσωπική του έκφραση βασιζόμενος στο πρότυπο των "καλύτερων συγγραφέων", όπως γίνεται συνήθως σε καθομιλούμενου τύπου ευρωπαϊκές γλώσσες. Οι λογοτέχνες, πάνω σ' ένα συγγραφικό ενθουσιασμό να προωθήσουν στο έργο τους τη γλώσσα του λαού εις βάρος της επίσημης Κ, μέχρι πρόσφατα έφταναν ως το σημείο να διατυμπανίζουν προκλητικά εκείνες ακριβώς τις λέξεις και τους τύπους που ήταν στην πιο μεγάλη ασυμφωνία με την επίσημη χρήση της γλώσσας. Η επιθυμία που είχαν, να διασώσουν στα έργα τους λέξεις και εκφράσεις της ΝΕ που έβλεπαν ότι υπήρχε κίνδυνος να εξαλειφθούν κάτω από την πίεση της σχολικής εκπαίδευσης και του τύπου, τους οδήγησε να μεταχειρίζονται διαλεκτισμούς, χυδαϊκά στοιχεία, και καμιά φορά εντελώς αυθαίρετα πλασμένες λέξεις, πολλές από τις οποίες ήταν (και είναι) ξένες προς το γλωσσικό αίσθημα της πλειοψηφίας των μορφωμένων Ελλήνων.

Έτσι τελικά είναι δύσκολο να βρει κανείς έναν Έλληνα λογοτέχνη που η γλώσσα του και το ύφος του να μπορούν να χρησιμεύσουν για υπόδειγμα. Όταν εξετάζουμε αυτό το πρόβλημα, ένας συγγραφέας που έρχεται περισσότερο από κάθε άλλον στο νου μας είναι ο Γ. Σεφέρης, που τα δοκίμια του γύρω από θέματα ποίησης, γλώσσας και πνευματικής καλλιέργειας είναι από τα εκλεκτότερα παραδείγματα ΝΕ ύφους: αν εξετάσουμε όμως προσεκτικά τη γλώσσα του, θα δούμε ότι κι αυτός ακόμα ο Σεφέρης σχηματίζει προτάσεις αδέξιες ή με συντακτικές ατέλειες (έξαφνα χρησιμοποιεί τη μετοχή ενεστώτα μ' ένα τρόπο ιδιόρρυθμο, ίσως από γαλλική ή αγγλική επίδραση) και μεταχειρίζεται πολλές φορές τύπους που τον χαρακτηρίζουν άκρο δημοτικιστή. Είναι βέβαια δύσκολο να βρεθεί ένα πεζογράφημα που το ύφος του να μπορεί ν' αποτελέσει υπόδειγμα γραφής για έναν Έλληνα υποχρεωτικά λοιπόν περιορίζεται κανείς στο έργο του Σεφέρη και κάποιων άλλων κριτικών της λογοτεχνίας και δοκιμογράφων. Αν στραφούμε αλλού (στη δημοσιογραφία, έξαφνα,; ύα βρούμε ία πιο ετερόκλητα δείγματα γραφής, που σε μεγάλο βαθμό διατηρούν αδέξια πολλούς από τους τύπους και τις δομές της Κ.

Το ύφος όμως πολλών εξωλογοτεχνικών κειμένων είναι αναπόφευκτο να βασίζεται ως ένα βαθμό στην Κ, αφού και το ύφος της Κ ήταν σε σημαντικό βαθμό διαμορφωμένο με πρότυπο τη γραπτή γαλλική, και έτσι αποτέλεσε ένα όχημα κατάλληλο ώστε η ΝΕ να μπορέσει να εισαχθεί με αυτό στον κύκλο των σύγχρονων ευρωπαϊκών γλωσσών και να προσλάβει πολλά πρόσθετα χαρακτηριστικά μιας "μέσης κοινής ευρωπαϊκής" γλώσσας. Μερικά από τα στοιχεία του απρόσωπου ύφους που αναπτύχθηκε χάρη στην καθαρεύουσα είναι πέρα για πέρα κατάλληλα για διοικητικά έγγραφα, όμως οι αναγνώστες του ελληνικού τύπου, δικαιολογημένα παραπονιούνται για το φόβο μπροστά στις μεταφορικές εκφράσεις, που φαίνεται να διακατέχει πολλούς δημοσιογράφους. Όσον καιρό επικρατούσε η Κ, ήταν έθος να διδάσκονται τα Ελληνόπουλα τη μεγάλη σπουδαιότητα της κυριολεξίας- οι συστάσεις για αποφυγή της μη κυριολεκτικής

γλώσσας φαίνεται ότι οδήγησαν ορισμένους συγγραφείς να υιοθετήσουν την ανιαρή συνήθεια να κλείνουν σε εισαγωγικά κάθε έκφραση που τους φαινόταν κοινόλεκτη ή μεταφορική. Να ένα παράδειγμα:

(1) Είκοσι τέσσερις αιώνες ο Φίλιππος "κοιμόταν" κάτω από τα χωράφια της Βεργίνας. (...) Ένα μεσημέρι, πριν 15 μέρες ο κασμάς τον πεισματάρη αρχαιολόγου "βρήκε" το ταβάνι του τάφου!

Το ύφος της ελληνικής δημοσιογραφίας και των υπηρεσιακών εγγράφων πάσχει και από μια υπερβολική προσκόλληση στα ουσιαστικά και στην παθητική σύνταξη, επιδιώκοντας να δ(όσει την εντύπωση τον απρόσωπου. Και στο δημοσιογραφικό, ωστόσο, αλλά και στα άλλα είδη εξω-λογοτεχνικού ύφους, οι συγγραφείς επιμένουν στην αποφυγή των επαναλήψεων και χρησιμοποιούν γι' αυτό το σκοπό περιφράσεις, καταφεύγοντας και σε προσωποποιήσεις όπως η Θέμις αντί "η δικαιοσύνη" ή σε πολυχρησιμοποιημένες μεταφορικές εκφράσεις όπως το εγρο στοιχείο αντί "το νερό" ή το μαύρο χρυσό αντί "πετρέλαιο", ή ακόμα και σε παρατσούκλια ή μετωνυμίες, όταν ο δημοσιογράφος αναφέρει μια ποδοσφαιρική ομάδα με τ' όνομα της πρώτα: Ολυμπιακός, τη δεύτερη φορά με μια περίφραση: η πειραϊκή ομάδα, την τρίτη φορά μ' ένα επίθετο: οι ερυθρόλευκοι κτλ.

Πραγματικά οι αθλητικές εφημερίδες και οι αθλητικές σελίδες των άλλων εφημερίδων είναι ο χώρος που βρίσκουν οι δημοσιογράφοι για να επιδίδονται ανεμπόδιστα στη χρήση μιας γλώσσας γεμάτης από τέτοια φραστικά σχήματα δεν είναι ν' απορεί κανείς ότι τα κείμενα αυτού του είδους διαβάζονται με πολύ μεγαλύτερο ενθουσιασμό παρά οι ανιαρές και πληροφοριακά αδιάφορες σελίδες της ειδησεογραφίας και του σχολιασμού των γεγονότων της ημέρας. Εκεί λοιπόν οι παίκτες του Παναθηναϊκού (ή ΠΑΟ) είναι οι Πράσινοι, ενώ οι οπαδοί της ομάδας είναι οι φίλοι του τριφυλλιού (αυτό είναι το έμβλημα της ομάδας) η ΑΕΚ πάλι είναι ο Δικέφαλος ή ο κιτρινόμαυρος αετός (ο βυζαντινός θυρεός που είναι έμβλημα της ομάδας) και ανάμεσα στις παραστατικές περιγραφές που γίνονται στην γλώσσα του ποδοσφαίρου με την τεχνική ορολογία της, με τα μεγεθυντικά, τα παραθετικά σύνθετα (για τα οποία έγινε λόγος στο 10.3.4) και τις ιδιωματικές εκφράσεις, βρίσκουμε και μεταφορικά σχήματα σαν αυτά εδώ:

(2)η ΑΕΚ έδωσε ρεσιτάλ, με σολίστ τον Χ (ΑΗ 15 Σεπτ. 1980)

(3)ένα επιθετικό κρετσέντο τον Παναθηναϊκού στο τελευταίο δεκάλεπτο τον πρώτον μέρους (ΦΑ 15 Σεπτ. 1980)'

(4)ο Ηρακλής έπαιξε με το ρόπαλο του τη λύρα του Απόλλωνα (παράθεμα στον Γ 25 Φεβ. 1982, 75)!

1.2.1. Τύποι λογοτεχνικού ύφους.

Η γλώσσα της λογοτεχνίας, όπως είπαμε, κρατήθηκε από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα σε σημαντική απόσταση από την Κ, αλλά κι από τη γλώσσα της καθημερινής ομιλίας των μορφωμένων Ελλήνων. Η αντίδραση του δημοτικισμού στην επικρατούσα επίσημη Κ είχε σαν αποτέλεσμα να μπουν σε χρήση πολλά στοιχεία που σύμφωνα με τα σημερινά κριτήρια δεν ανήκαν στον κοινό τύπο της ελληνικής γλώσσας. Πολλοί συγγραφείς, στην προσπάθεια τους να αναστήσουν μια εποχή όπου ο λόγος τους δεν είχε νοθευτεί από την επίδραση της σχολικής εκπαίδευσης, έκαναν χρήση λέξεων και τύπων

από τις διαλέκτους στην ποιητική και πεζογραφική παραγωγή τους. Στην πραγματικότητα, η γλώσσα της πεζογραφίας διαχωρίστηκε μάλλον πρόσφατα από την γλώσσα της ποίησης, αφού πολλοί πεζογράφοι χρησιμοποιούσαν γλωσσικά στοιχεία που κατέληξαν να θεωρούνται συμβατικά γνωρίσματα της ποίησης. Την τελευταία δεκαετία του δέκατου ένατου και τις πρώτες δύο δεκαετίες του εικοστού αιώνα είχε γίνει σχεδόν απარέγκλιτος κανόνας, για την ποίηση ιδιαίτερα, να χρησιμοποιούνται γλωσσικά διακριτικά χαρακτηρισμένα ως ποιητικά, είτε δηλ. λεξικά στοιχεία (π.χ. γο άτι αντί άλογο, αποστáινω αντί κουράζομαι, κοτώ αντί τολμώ, διαφεντεύω αντί προστατεύω, και ειδικά, σύνθετες λέξεις, π.χ. γλυκοχαράζει) είτε μορφολογικές παραλλαγές (π.χ. πέλαγο αντί πέλαγος, παραθύρι αντί παράθυρο). Τέτοια στοιχεία πήραν τόσο πολύ συμβατικό χαρακτήρα, ώστε μερικοί ελάσσονες συγγραφείς να θεωρούν ότι η χρήση τους είναι ασφαλής συνταγή για καλή ποίηση• κι έτσι γράφτηκαν πολλοί φτωχοί στίχοι επειδή οι συγγραφείς τους πίστευαν ότι το μόνο που χρειαζόταν ήταν τέτοιου είδους γλωσσικά διακριτικά. Στους,; πρώτους δημοτικιστές, ιδίως στην πεζογραφία, υπήρχε επίσης μια τάση να παίρνουν λέξεις της Κ και να τις προσαρμόζουν στη φωνολογία της Δ (π.χ. όιεύτυση αντί διεύθυνση, βνωμοσύνη αντί ευγνωμοσύνη). Η ΝΕΚ αντιστάθηκε σ' αυτή την απόπειρα.

Μια αντίδραση στις παραπάνω τάσεις προήλθε από την ποίηση του Καβάφη και του Καρυωτάκη, που ελεύθερα έκαναν χρήση στοιχείων της Κ όπως και της Δ. Αλλά η πραγματική επανάσταση έγινε στη δεκαετία του 1930, όταν ποιητές σαν τον Σεφέρη άρχισαν να μεταχειρίζονται μια μορφή της γλώσσας που, χωρίς να ξεκόβει πολύ από τη δημοτική, απέφευγε τη χρήση τέτοιων γλωσσικών στοιχείων που είχαν καταντήσει ποιητικές στερεοτυπίες και που βρίσκονταν έξω από τον κοινό τύπο της γλώσσας, όπως είχε διαμορφωθεί ως τότε. Αλλά και πάλι οι λογοτεχνικές ακρότητες δεν έπαψαν, και έχουμε από τη μια μεριά τον Καζαντζάκη που (δικαιολογημένα) αισθάνθηκε την ανάγκη να προσαρτήσει ένα γλωσσάριο από 3000 ασυνήθιστες λέξεις στο υπερδημοτικό επικό ποίημα του Όδύσεια, ενώ από το άλλο άκρο έχουμε τον υπερρεαλιστή Εμπειρικό που χρησιμοποίησε καθαρεύουσα στην ποιητική πρόζα της συλλογής του Υψικάμιнос που υποτίθεται ότι γράφτηκε με την "αυτόματη γραφή". Αυτή η χρήση της Κ στη λογοτεχνία από τον Εμπειρικό και από άλλους εξυπηρετούσε δύο σκοπούς: ήταν πρώτα-πρώτα μια αντίδραση στη λαϊκότερο δημοτική των προηγούμενων συγγραφέων, αλλά ταυτόχρονα έφερνε και μια ανατροπή στις καθιερωμένες συμβάσεις παίρνοντας θέματα που θεωρούνταν απαγορευμένα (όπως η ερωτική απόλαυση) για να τα εκφράσει σε μια μορφή γλώσσας περιεκτικότερη σε ευφημισμούς και χρησιμοποιούμενη ήδη κανονικά για διοικητικές και επιστημονικές ανάγκες.

Η Κ χρησιμοποιείται πολλές φορές σε εξωλογοτεχνικά κείμενα για αστεϊσμούς. Από το 1979 ως το 1983 το εβδομαδιαίο περιοδικό Ταχυδρόμος δημοσίευε την εικονογραφημένη σειρά Blanche Eriphanie, όπου η αφήγηση και οι διάλογοι (μτφρ. από τα γαλλικά) γράφονταν σε κάποια καθαρεύουσα ταιριαστή για μια υπόθεση εποχής (γύρω στα 1900) αλλά σε αστεία αντίθεση με τις ερωτικές περιπέτειες της ηρωίδας. Κατά καιρούς εμφανίζονται σε τέτοια δημοφιλή περιοδικά ολόκληρα άρθρα γραμμένα στην Κ για να προκαλέσουν ιλαρότητα, κυρίως με το στομφώδες ύφος τους που έρχεται σε ζωνηρή αντίθεση με το πρόστυχο, πολλές φορές, ή τουλάχιστον ανούσιο περιεχόμενο τους. Αυτές οι ιδιοτυπίες στο ύφος οφείλονται ίσως τόσο στον Εμπειρικό όσο και σε

αναμνήσεις από την εποχή που όλη η εξωλογοτεχνική πεζογραφία ήταν στην καθαρεύουσα.

Από τον Β' παγκόσμιο πόλεμο κι έπειτα, η γλώσσα της λογοτεχνίας πλησίασε πολύ περισσότερο στη ΝΕΚ, με αποκορύφωμα Το τρίτο στεφάνι του Ταχτσή, που αποτυπώνει πιστά το προφορικό ύφος κάποιου ιδιαίτερου τύπου Αθηναίας. Ορισμένοι ωστόσο συγγραφείς, όπως ο Καζαντζάκης και ο Πρεβελάκης, δεν έπαψαν να χρησιμοποιούν το λαϊκότροπο ύφος στα μυθιστορήματά τους, όπου αφθονούν γλωσσικά στοιχεία που προέρχονται από τις διαλέκτους ή, τουλάχιστον, είναι πεπαλαιωμένα στον προφορικό λόγο των Αθηναίων.

Στην ποίηση, βέβαια, παρέχονται περισσότερες ελευθερίες παρά στην πεζογραφία• έτσι, το ποιητικό έργο του Ελύτη, ιδίως 7ο "Αξιόν 'Εστί, περιέχει μεγάλο αριθμό από μη κοινά γλωσσικά στοιχεία, που δεν οφείλονται και τόσο στις διαλέκτους αλλά είναι πλασμένα από τον ίδιο τον ποιητή. Σ' αυτά ανήκουν μεταξύ άλλων διάφορα σύνθετα ή παράγωγα που ο Ελύτης σχηματίζει από ΑΕ ρίζες μάλλον παρά από Δ: π.χ. ηλιοπότης, ερεβοκτόνος, ουρανοσύνη, χμαιοροποίκιλτος, νησιωτίζω κ.ά. Αλλά και στη μορφολογία και στη σύνταξη ο Ελύτης ξεφεύγει από τον κοινό τύπο. Πολλές φορές, όπως κάνουν και άλλοι ΝΕ ποιητές, χρησιμοποιεί άμεσο αντικείμενο με ρήματα που κανονικά είναι αμετάβατα. Να ένα παράδειγμα από κάποιο άλλο του ποίημα:

(1) και μια σημαία πλαταγίζε ψηλά γη και νερό (Ελυ. 1971:9)

το ρήμα πλαταγίζω μπορεί να πάρει άμεσο αντικείμενο όταν το υποκείμενο του είναι πρόσωπο (πλαταγίζω τη γλώσσα μου), αλλά όταν το υποκείμενο είναι σημαία το ρήμα κανονικά είναι αμετάβατο. Ο Ελύτης κάνει μερικές φορές ιδιόρρυθμη χρήση των μετοχών, όπως στο

(2) Ο νικήσαντας τον Άδη και τον Έρωτα σώσαντας (Ελυ. 1968: 70)

εδώ οι αρχαίες μετοχές ενεργητικού αορίστου νικήσας και σώσας πήραν κατάληξη δημοτική (πβ. τις μετοχές ενεργητικού ενεστώτα της ΝΕΚ νικώντας και σώζοντας), αλλά εμφανίζονται επιπλέον και ουσιαστικοποιημένες με την πρόταξη του οριστικού άρθρου, φαινόμενο που είναι άγνωστο στις μετοχές ενεργητικής της ΝΕΚ.

Παρ' όλες τις ευχέρειες που παρέχει η ποιητική άδεια, είναι αδύνατο στα ελληνικά (ενώ στ' αγγλικά είναι δυνατό) να γράψει κανείς με τέτοιο τρόπο που να αφήνει για ορισμένες λέξεις αβεβαιότητα αν είναι ουσιαστικά ή ρήματα- ακόμα και στα πιο υπερρεαλιστικά ελληνικά ποιήματα υπάρχει ένα έντονο στοιχείο λογικής, μια και είναι σχεδόν πάντα ξεκάθαρο ποιο είναι το υποκείμενο και ποιο το άμεσο αντικείμενο κάποιου ρήματος• εξίσου ευδιάκριτες είναι συνήθως και άλλες συντακτικές σχέσεις (π.χ. τα επίθετα πρέπει να συμφωνούν με τα ουσιαστικά που προσδιορίζουν κτλ.), αφού οποιοδήποτε ουσιαστικό ή επίθετο ή ρήμα έχει την κατάληξη του που υποδηλώνει τις σχέσεις του με άλλους όρους στη φράση.

Η χρησιμοποίηση πολλών σύνθετων λέξεων πλασμένων επίτηδες από λογοτέχνες - ένα φαινόμενο συνηθισμένο στην ποίηση του δέκατου ένατου αιώνα, αλλά και στην ποίηση του Ελύτη και άλλων συγχρόνων - αντιπροσωπεύει μια προσπάθεια για να σχηματιστούν καινούριες μεταφορές με τη συμπύκνωση του νοήματος μιας ολόκληρης φράσης μέσα σε μία και μόνη λέξη. Κι όπως ακριβώς στη γλώσσα της καθημερινής ζωής το σύνθετο ουσιαστικό ασπρόρουχα δεν έχει την ίδια ακριβώς σημασία με τη φράση από την οποία σχηματίστηκε (άσπρα ρούχα: τα εσώρουχα δεν είναι πάντοτε άσπρα ούτε όλα τα άσπρα ρούχα είναι εσώρουχα!), έτσι και στην ποίηση ο χρυσεγέρτης (άνεμος) του

Ελύτη (με αντικείμενο αναφοράς κάτι σαν τη χρυσή σκόνη στον ήλιο) αφήνει διαφορετικό απόηχο απ' ό,τι μια έκφραση περισσότερο αναλυτική, ιδίως γιατί αυτή η συγκεκριμένη σύνθετη λέξη φέρνει στο νου κάποιο επίθετο που αποδίδεται από τους εκκλησιαστικούς Πατέρες στο Χριστό (νεκρεγέρτης). Σε μια πλήρη ανάλυση, λοιπόν, η φράση χρυσεγέρτης άνεμος σημαίνει "ο άνεμος που σηκώνει χρυσή σκόνη έτσι όπως ο Χριστός εγείρει τους νεκρούς".

Τελειώνοντας αυτή την ενότητα, ας δούμε τρεις πολυσύνθετες περιόδους που δείχνουν πόσο η λογοτεχνική δημοτική, όπως διαμορφώθηκε μέσα στα τελευταία εκατό χρόνια, είναι σε θέση να απομακρύνεται από τα "δημώδη" σχήματα συνομιλιακού ύφους, και να σχηματίζει προτάσεις και πολυσύνθετες στη σύνταξη και ακριβείς στην έκφραση. Στο (3), που είναι απόσπασμα από λογοτεχνική κριτική, οι διακρίσεις του τρόπου ενέργειας χρησιμοποιούνται προς αποφυγή ενδεχόμενων παρανοήσεων:

(3) Και (ο Παλαμάς) τον έπλασε από την αρχή, δείχνοντας τον (τον Ασκραίο) να ξαναβγαίνει στη ζωή τη σημερινή, αυτός ο συμβολικά έτοιμος πάντα ν'ανασταθεί, να παίρνει ανθρώπινο σχήμα μέσα στο αττικό φως, από φάσμα να γίνεται άνθρωπος.

Μια πρόχειρη απόδοση στ' αγγλικά θ' αδικούσε αυτό το κείμενο όπου το να κάνει απόλυτα διαυγή τη σύνδεση των προτάσεων μεταξύ τους, ενώ η εναλλαγή στους τρόπους ενέργειας των ρημάτων υποδηλώνει ότι μόνο η φράση ν' ανασταθεί (σε συνοπτικό τρόπο) εξαρτάται από το έτοιμος και ότι οι άλλες προτάσεις που εισάγονται με το να (και το ρήμα τους είναι στον εξακολουθητικό τρόπο) είναι εξαρτημένες από το δείχνοντας τον.

Ο Καζαντζάκης χρησιμοποιούσε πολλά στοιχεία έξω από τον κοινό τύπο της γλώσσας, ήταν όμως ικανότατος χειριστής του ύφους το βλέπουμε και στα παραδείγματα (4) και (5), όπου τακτοποιεί σε τέτοια σειρά όλα τα επιμέρους συστατικά του λόγου, ώστε να πετυχαίνει την ισχυρότερη εντύπωση:

(4) Ένας άνθρωπος, όταν, ύστερα από πολλά χρόνια αγώνα και περιπλάνηση στην ξενιτιά, γυρίσει στην πατρίδα κι ακουμπήσει στις πατρικές πέτρες και σβαρνίσει γύρα του με τη ματιά τα γνώριμα πυκνοκατοικημένα από ντόπια πνεύματα και παιδικές θύμησες και νεανικές λαχτάρες τοπία, τον κόβει ξαφνικός κρύος ιδρώτας.

Εδώ προκαλείται ένα πολύ δυνατό αποτέλεσμα, με την επιβράδυνση από το ένας άνθρωπος στην αρχή-αρχή της περιόδου που ο αναγνώστης το ερμηνεύει ως υποκείμενο του κύριου ρήματος, μέχρι το ρήμα που θ' αντιστοιχούσε σ' αυτό το υποκείμενο. Εντωμεταξύ, το κύριο ρήμα αλλάζει και παίρνει διαφορετικό υποκείμενο (ξαφνικός κρύος ιδρώτας), ενώ ο άνθρωπος, που αντιπροσωπεύεται από την ανωνυμία τον, μετατρέπεται σε αντικείμενο. Αλλά εκτός από τον συντακτικό αιφνιδιασμό του ανακόλουθου σχήματος (που δεν είναι άλλωστε κάτι ασυνήθιστο στον ελληνικό προφορικό λόγο), το να παραμένει ο άνθρωπος υποκείμενο τριών ενεργητικών ρημάτων στις εξαρτημένες προτάσεις και ξαφνικά να γίνεται αντικείμενο του κύριου ρήματος υποδηλώνει τι ξάφνιασμα είναι ο γυρισμός στην πατρίδα. Η επιβράδυνση μεταξύ του φαινομενικού υποκειμένου και του κύριου ρήματος γίνεται με την παρεμβολή μιας πολύπλοκης σειράς τριών προτάσεων που εξαρτώνται από το όταν, και απ' αυτές η πρώτη διακόπτεται με μια μακροσκελή επιρρηματική φράση μετά το ύστερα από, ενώ η τρίτη επαυξάνεται με την παρεμβολή (σε σχήμα υπερβατό) μιας επιρρηματικής φράσης που εισάγεται με το από ανάμεσα στην επιθετική μετοχή πυκνοκατοικημένα και στο ουσιαστικό τοπία.

Και στο (5) πάλι έχουμε ένα ανάλογο αποτέλεσμα, που προκαλείται αυτή τη φορά με την καθυστέρηση του υποκειμένου:

(5) Κι ένα βράδι ήρθε και κουλονριάστηκε στην πλώρα, ντυμένος σαν κι εμάς, με προβιές αλεπούς, με μυτερό γαλάζιο σκούφο με κόκκινη φούντα, με κάτασπρα γένια, με το πρόσωπο, το στήθος, τα μπράτσα, τα μεριά χαρακωμένα με δεμένες πληγές και μας χαμογελούσε με τρυφεράδα, ο Χάρος καταλάβαμε, ζυγώναμε πια στην άκρη της πορείας.

Εδώ, δεν κατονομάζεται ο Χάρος παρά μόνο λίγο πριν από την τελευταία ημιπερίοδο, παρόλο που είναι το υποκείμενο όλων των ρημάτων πριν από αυτήν και περιγράφεται με ζωνρές λεπτομέρειες [παρόμοια μετατόπιση δεν θα γινόταν σε αγγλική απόδοση αυτού του κειμένου]. Ακόμα και η συντακτική δομή της περιόδου εξομοιώνεται με τη διαδρομή της εμπειρίας που δοκίμασε το "εμείς" του λόγου, φτάνοντας δηλαδή βαθμιαία στην αναγνώριση ότι η μορφή του γέρου δεν ήταν παρά ο ίδιος ο θάνατος.

2 **ΙΔΙΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.**

Είπαμε πιο πριν ότι έξω από την περιοχή του έντεχνου λόγου το ύφος της γραπτής ΝΕ τείνει μάλλον ν' αποφεύγει τις ιδιωματικές εκφράσεις. Δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο ούτε για το κοινό συνομιλιακό ούτε για το λογοτεχνικό ύφος. Πολλές φορές εξάλλου από τους μορφωμένους, όταν εκφράζονται σ' ένα τυπικό γλωσσικό περιβάλλον, υιοθετείται κάποιο ύφος παραπλήσιο με το ύφος του γραπτού λόγου, και επαυξάνεται τότε η τάση τους προς την κυριολεξία και την αποφυγή ιδιωματικών εκφράσεων. Και είναι αλήθεια ότι ο αστικός πληθυσμός προτιμά ν' αποφεύγει γλωσσικά στοιχεία που θα μπορούσαν να αποτελέσουν διακριτικά επαρχιώτικης προέλευσης. Μιλήσαμε προηγούμενα για την τάση προς εξαφάνιση παροιμιακών εκφράσεων.

Πάντως όμως σε γλωσσικές καταστάσεις λιγότερο τυπικές ο μορφωμένος αστικός πληθυσμός μεταχειρίζεται γλώσσα σε μεγάλο βαθμό ιδιωματική, αλλά στις ιδιωματικές εκφράσεις αυτής της γλώσσας χρησιμοποιείται πολύ περιορισμένο λεξιλόγιο. Τυπικές για τη σύγχρονη ομιλούμενη γλώσσα είναι κάποιες συχνοχρήστες ιδιωματικές εκφράσεις που αποτελούνται από ρήμα και έναν αδύνατο τύπο αντωνυμίας για συντακτικό αντικείμενο, χωρίς αυτή η τελευταία ν' ανταποκρίνεται σε κανένα αντικείμενο αναφοράς ούτε στο γλωσσικό ούτε στο καταστασιακό περιβάλλον. Ο αδύνατος τύπος αντωνυμίας είναι σαν να αντιπροσωπεύει ένα ουσιαστικό που παραλείφθηκε και που άλλοτε μπορεί άλλοτε δεν μπορεί να υπονοηθεί. Να μερικά παραδείγματα τέτοιων παραδοσιακών εκφράσεων που χρησιμοποιούνται ευρύτατα: το βάζω στα πόδια, τα βάζω με..., τα βγάζω πέρα, φτηνά τη γλίτωσα (τη ζωή;), τα καταφέρνω, την έπαθα (τη δουλειά;), την πάτησα (την πεπονόφλουδα;), το ρίχνω σε..., μου την έφτιαξε (τη δουλειά;).

Υπάρχουν ρήματα που αποκτούν διαφορετική σημασία όταν συντάσσονται με διαφορετική αντωνυμία: π.χ. κοπανάω - τα κοπανάω (τα ποτήρια;), την κοπανάω, μη μου το κοπανάς (η αντωνυμία γο της τελευταίας φράσης μπορεί στην πραγματικότητα να θεωρηθεί ότι αναφέρεται στο σημείο που έδωσε αφορμή να διατυπώσει την παρατήρηση του ο άλλος ομιλητής). Σε άλλες τέτοιου είδους εκφράσεις μπορεί η αντωνυμία να φαίνεται συντακτικά ότι έχει ως αντικείμενο αναφοράς είτε μια ορισμένη ιδέα είτε την αμέσως επόμενη εξαρτημένη πρόταση, ενώ πάλι στο ρήμα υπάρχει και κάποιο ουσιαστικό σαν ομοιόπρωτος προσδιορισμός της αντωνυμίας: π.χ. το βάζω πείσμα να..., το πάω στοίχημα (πως)..., το παίρνω απόφαση. Πιο καινούριες φαίνεται ότι είναι οι

ακόλουθες ιδιωματικές εκφράσεις: τη βγάζω (με), τη βρίσκω (με), μου τη σπάει (κι ακόμα, με παράλληλη σημασία, ή καμιά φορά με αντίθετη, μου τη δίνει).

Στη ΝΕ γλώσσα της καθημερινής ομιλίας αφθονούν εκφράσεις ιδιωματικές (ή μεταφορικές) που έχουν ως βάση ένα μικρό αριθμό κοινότατων ρημάτων. Παρακάτω, δίνουμε μια επιλογή από αυτές: παραθέτουμε (όπου είναι δυνατό) απόδοση τους με κάποια συνώνυμη έκφραση.

Π. Μ. Εκφράσεις με το ρήμα βάζω (γενικά: θέτω, τοποθετώ) ~ [παλτό, καπέλο κτλ.]: φοράω- ~ [τραπέζι]: σου 'βαλα σάλτσα; και με έμμεσο: στρώνω, ετοιμάζω- ~ [φόρο]: επιβάλλω έβαλε το Γιάννη να μιλήσει στον υπουργό: τον ανέθεσε- παθητ. αόριστος + να [βάλθηκα να...]

Τεμα 2. ΥΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

2.1. Η έννοια της συνδήλωσης.

2.2. Η γλωσσολογική θεωρία του Τσαρλς Ρ. Τέιμπερ.

2.3. Υφολογία και συνδήλωση.

2.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΔΗΛΩΣΗΣ

Οποιο και αν είναι για τον καθένα μας το πεδίο πρακτικής εφαρμογής, μετάφραση ή μόνο διδασκαλία, όλοι καταφεύγουμε στην κλασική διχοτομία που αντιπαραθέτει δύο όψεις της σημασίας μιας λέξης, ενός ιδιωματισμού ή μιας συντακτικής μορφής:

- το σημασιολογικό πεδίο, τη σημασιολογική διαίρεση... ή πιο απλά «το νόημα» - ή μάλλον: τη *δήλωση*,

- το υφολογικό επίπεδο, την υφολογική αξία, το επίπεδο της γλώσσας... ή πιο απλά «το ύφος» - ή μάλλον: τη συνδήλωση.

Έτσι λοιπόν, για να χρησιμοποιήσουμε πολύ απλά παραδείγματα, λέμε πως οι λέξεις *ceval* [άλογο], *canasson* [ψωράλογο] και *coutsier* [άτι], (ή *employeur* [εργοδότης], *patron* [αφεντικό] και *chef d'entreprise* [διευθυντής επιχείρησης] κ.λπ.) έχουν την ίδια δήλωση, το ίδιο δηλούμενο, ενώ καθεμία από τις τρεις είναι φορέας μιας διαφορετικής συνδήλωσης. Για άλλη μια φορά, δεν πρόκειται μόνο για μεμονωμένες λέξεις, αλλά επίσης και για λέξεις [lexies] και συντάγματα, ακόμα και για ολόκληρες φράσεις, θα διαχωρίσουμε έτσι και τα *LA VOITURE EST ABIMEE* [χάλασε το αυτοκίνητο] και *la bagnole est esquitee* [στραπατσαρίστηκε το σαράβαλο] ως δύο προτάσεις που συνδηλώνουν με διαφορετικό τρόπο το ίδιο δηλούμενο. Σκόπιμα επαναλαμβάνουμε εδώ το παράδειγμα που χρησιμοποιεί η Μαρί-Νοέλ Γκαρύ-Πριέρ στη μελέτη της που ήδη αναφέραμε.

Σ'αυτό το ζεύγος εννοιολογικών αντιθέσεων, για το οποίο δώσαμε μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα, θα μας απασχολήσει κυρίως ο δεύτερος όρος, δηλαδή η συνδήλωση, καθώς αυτή αποτελεί τον χαρακτηρισμένο όρο. Η δήλωση είναι ο μη χαρακτηρισμένος όρος και φαίνεται πράγματι πως δεν δημιουργεί πρόβλημα. Σε γενικές γραμμές, υπάρχει ομοφωνία όσον αφορά την έννοια της λέξης δήλωση, ενώ αντίθετα αυτή η ομοφωνία «δεν συναντάται στην περίπτωση της συνδήλωσης, όπως παρατηρεί ο Ζ. Μουνέν.

Από ιστορική άποψη, την έννοια της συνδήλωσης επανέφεραν στο προσκήνιο οι αμερικανοί γλωσσολόγοι, ακολουθώντας το παράδειγμα του Μπλούμφιλντ (ΒΙοοΓήίβια), πριν την παραλάβουν στη συνέχεια και τη θεματοποιήσουν οι ευρωπαίοι. Πέρα λοιπόν απ' ό,τι μας κληροδότησε ο Μπλούμφιλντ, θα αναφερθούμε κυρίως στη συμβολή ευρωπαίων γλωσσολόγων όπως οι Α. Μαρτινε, Ζ. Μουνέν, Π. Γκιρώ, Τζ. Λάιονς Λ. Χέλμσλιεφ, ακόμα και ο Ρ. Μπαρτ... Μπορεί ορισμένες πρόσφατες μελέτες, όπως εκείνη της Μ.-Ν. Γκαρύ-Πριέρ ή αυτή εδώ η δική μας, να καταλήγουν σε μια αμφισβήτηση της επιστημολογικής αξίας μιας παρόμοιας έννοιας, αντίθετα όμως για πολλούς συγγραφείς τα προβλήματα της συνδήλωσης συνεχίζουν να αποτελούν στον τομέα της γλωσσολογίας «μία από τις πλέον νέες κατευθύνσεις, όπου οι έρευνες συνεχίζονται» και «το μέλλον ανήκει χωρίς αμφιβολία σε μια γλωσσολογία της συνδήλωσης».

Μπορούμε επίσης να παρατηρήσουμε μαζί με τον Ζ. Μουνέν πως η εισβολή της συνδήλωσης στο χώρο της γλωσσολογίας είναι πράγματι σχετικά «πρόσφατη από ιστορική άποψη», αλλά πρέπει να θυμίσουμε πως ο όρος υπήρχε πολύ πιο πριν. Είναι μάλιστα πολύ παλιός και σε αντίθεση με τις προηγούμενες χρήσεις του αποτελεί πρόσφατη έννοια μόνο στο χώρο της γλωσσολογικής επιστήμης. Σε τελική ανάλυση, είναι θέμα κλίμακας: εφόσον η αποδοχή του όρου από τη γλωσσολογία ανάγεται στον Μπλούμ-φιλντ, δεν μπορούμε να τη χαρακτηρίσουμε *πρόσφατη* παρά μόνο μέσα σ' ένα πολύ σχετικό πλαίσιο, όπως παρατηρεί με καυστικό τρόπο ο Μ. ΑρριΒέ.

Συναντάμε ήδη τη λέξη στον Λιτρέ (Littre), ο οποίος αφιερώνει σ' αυτή την έννοια τρεις σημασίες στο λεξικό του - όπου το ουσιαστικό συνδήλωση ορίζεται ως «η ιδιαίτερη σημασία την οποία εμπεριέχει ένας αφηρημένος όρος συγχρόνως με τη γενική σημασία», το ρήμα *συνδηλώνω* σημαίνει «κάνω μια συνδήλωση, δηλαδή δηλώνω συγχρόνως με την κεντρική ιδέα μια δευτερεύουσα ιδέα η οποία συνδέεται με αυτήν», και το επίθετο *συνδηλωτικός* έχει και αυτό τη δική του εξήγηση. Τέλος, αν αληθεύει ότι η συνδήλωση είχε πολλές περιπέτειες από ιστορική άποψη μέσα στο λεξιλόγιο της γλώσσας μας, τουλάχιστον «η παλιά Βασική σημασία της λέξης» δεν έπαψε να αντιστοιχεί στο ίδιο αντώνυμο, τη δήλωση.

Γενικότερα, σ' αυτήν τη μελέτη θα αντιπαραβάλουμε την προσπάθεια αυστηρής εννοιοποίησης, που αντιπροσωπεύει η θεωρία της γλωσσολογίας με την παραδοσιακή διχοτομία η οποία αντιπαραθέτει το νόημα και το ύφος. Αυτή η διχοτομία ολοκληρώθηκε σ' επαφή με την πρακτική, και ιδίως με τη μεταφραστική πρακτική, με όλα τα λεπτά προβλήματα που θέτει η λογοτεχνική μετάφραση. Αυτό το στόχο εξυπηρετεί και η σημερινή χρήση του ζεύγους δήλωση/συνδήλωση, η οποία προέρχεται από μια μακρινή μεσαιωνική κληρονομιά και είναι παρούσα σ' όλη την πορεία του πολιτισμού μας, πριν την υιοθετήσουν πρόσφατα οι γλωσσολόγοι. Έτσι λοιπόν, η συνδήλωση χρησιμοποιείται αρκετά ευρέως από τους φιλόλογους. Και από αυτή την άποψη, αποκτά σημασία το γεγονός ότι μια μελέτη σαν της Μαρί-Νοέλ Γκαρύ-Πριέρ για την έννοια της/των συνδήλωσης/συνδηλώσεων δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Litterature*. Άλλωστε, με αφορμή κυρίως τις μελέτες για την προφορική γλώσσα, η σύγχρονη γλωσσολογία δίνει σήμερα μεγάλη σημασία στην έννοια των κοινωνιογλωσσολογιών (και μάλιστα των ψυχογλωσσολογικών) επιπέδων, η οποία συναντά την ήδη κλασική για τη φιλολογική ορολογία έννοια των «γλωσσικών επιπέδων».

Αν πάντως αληθεύει πως υπάρχουν υφολογικά επίπεδα με ποικίλες συνδηλώσεις, τότε αυτό φαινομενικά οφείλεται στη δυνατότητα να εκφράσουμε την ίδια ιδέα με πολλούς

διαφορετικούς τρόπους: cheval [άλογο], canasson [ψωρά-λογο] και coursier [άτι] είναι τρεις διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους μπορούμε να ονομάσουμε «το ίδιο πράγμα», και αυτό ισχύει και για τα υπόλοιπα παραδείγματα που αναφέραμε. Η έννοια της συνδήλωσης παραπέμπει στην ιδέα της *συνωνυμίας*, δηλαδή στην ιδέα μιας ταυτότητας νοήματος, στην οποία όμως προσδίδουν διαφορετικές αποχρώσεις οι «υφολογικές αξίες»· και θα μπορούσαμε να ταυτίσουμε τις συνδηλώσεις με αυτές τις *υφολογικές αξίες*. Επομένως ο Τζον Λάιονς ασχολείται με τη συνδήλωση στο πλαίσιο ενός στοχασμού γύρω από τη συνωνυμία και, για παράδειγμα, στα κείμενα του Μπλούμφιλντ γίνεται λόγος για «παραλλαγές που δεν διαφέρουν παρά ως προς τη συνδήλωση».

Όμως κατ' επέκταση, η έννοια της συνδήλωσης μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί εκεί όπου δεν υπάρχει ένα καθαρά παραδειγματικό πλαίσιο συνωνύμων. Στη γαλλική γλώσσα, για να χρησιμοποιήσουμε ένα παράδειγμα από τη ζωολογία, ένας όρος όπως *chien* [σκύλος] είναι φορέας πολύ μεγάλου αριθμού συνδηλώσεων: πίστη και φροντίδα, αλλά επίσης και υποδεέστερη θέση, περιφρόνηση με την οποία τον αντιμετωπίζουμε κ.λπ. Στα προηγούμενα θα προσθέσουμε εκφράσεις όπως «un temps de chien» [Βρομόκαιρος], «il n'est pas chien» [δεν είναι ζώο], «elles adorent ca ces chiennes!» [τρελαίνονται γι' αυτό, οι σκύλες (Βρόμες)!]... Τέλος, οι συγγραφείς εξηγούν γενικά ότι στην επιστημονική γλώσσα, και μάλιστα και στην κοινή, οι συνδηλώσεις ουδετεροποιούνται⁵.

Η ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΣΑΡΛΣ ΤΕΙΜΠΕΡ

Χωρίς να χρονοτριβήσουμε εδώ ασχολούμενοι με το κλασικό ερώτημα, αν δηλαδή στις διάφορες γλώσσες υπάρχουν συνώνυμα με την ακριβή έννοια του όρου, ας εξετάσουμε αμέσως τη θεωρία ενός γλωσσολόγου, γνώστη των ερευνών που διεξάγονται στον τομέα της σύγχρονης γλωσσολογίας, μεταφραστή και ειδικού της Βίβλου, του Τσαρλς Ρ. Τέιμπερ, συνεργάτη του Γιουτζήν Νάιντα. Στο πλαίσιο της συνεργασίας που του ζητήσαμε για το ειδικό τεύχος του περιοδικού *Langages*, το αφιερωμένο στα προβλήματα της μετάφρασης, ο Τσ. Τέιμπερ πρότεινε μια ανάλυση της μεταφραστικής διαδικασίας σε δύο διαφορετικές φάσεις: κατ' αρχάς *μετάφραση του νοήματος*, ύστερα *μετάφραση του ύφους* (Βλ. παρακάτω, σ. 260). Αυτός είναι και ο τίτλος του άρθρου του.

Χρησιμοποιώντας και πάλι την αντίθεση που αποτελεί κανόνα της γενετικής και μετασχηματιστικής γλωσσολογίας ανάμεσα στη βαθιά και στην επιφανειακή δομή, ο Τέιμπερ ταυτίζει ευθύς εξαρχής την πρώτη με τη «σημασιολογική δομή». Όσο για την επιφανειακή δομή -δηλαδή το εκφερόμενο που διαβάζουμε ή προφέρουμε και το οποίο πρόκειται να μεταφράσουμε- δεν είναι παρά το προϊόν μιας σειράς από συντακτικές μετατροπές «εξαιρετικά πολύμορφες και πολύπλοκες» (σ. 56), οι οποίες έχουν ως αφετηρία τη βαθιά σημασιολογική δομή. Όμως, «εφόσον υπάρχουν πολλά δυνατά μορφολογικά μέσα (επιλογή δομών, εκφράσεων και όρων) για να αναπαραστήσουμε μια σημασιολογική δομή, ένας συγγραφέας επιλέγει μεταξύ αυτών των μέσων το σύνολο αυτών των επιλογών αποτελεί το ύφος» (στο ίδιο). Ξαναβρίσκουμε επομένως εδώ, με Βάση τη θεωρία της σύγχρονης γλωσσολογίας, τις δύο ιδέες της σημασιολογικής συνωνυμίας και των υφολογικών παραλλαγών.

Για τον Τσ. Τέιμπερ, οι εσωτερικές σημασιολογικές δομές όλων των γλωσσών είναι παραπλήσιες, ίσως ακόμα και οικουμενικές. Περιλαμβάνουν κυρίως Αντικείμενα (Α), Γεγονότα (Γ) και Αφαιρέσεις (Αφ). Και σ' αυτές τις σημασιολογικές κατηγορίες

αντιστοιχούν επιφανειακά γραμματικές κατηγορίες ίδιες σε κάθε γλώσσα - αντίστοιχα στη γαλλική γλώσσα (και λίγο πολύ στο σύνολο των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών): *noms* [ουσιαστικά] (Βλ. Α), *verbes* [ρήματα] (Βλ. Γ), *adjectifs* [επίθετα] καθώς και *adverbes* [επιρρήματα] (Βλ. Αφ). Στην πραγματικότητα, αυτή η σύμπτωση ανάμεσα στις Βαθιές σημασιολογικές κατηγορίες και στις επιφανειακές γραμματικές κατηγορίες i. ίο v ι ι\<η απόλυτη και υπάρχουν πολλές επικαλύψεις: ένα ουσιαστικό μίομί ι νη ι ι·<|>|Μ'Η'Π όχι μόνο ένα Αντικείμενο (Α), αλλά επίσης και ένα Γεγονός (Γ) ή ακόμα μια Αφαίρεση (Αφ) και ούτω καθεξής.

Σχηματικά, ένας Γάλλος μπορεί να εκφράσει την ίδια ιδέα λέγοντας είτε «la pluie ne cesse pas» [η Βροχή δεν σταματάει] είτε «il pleut sans arret» [βρέχει/ αδιάκοπα] - σύμφωνα με ένα κλασικό παράδειγμα του Αντρέ Μαρτινέ. Ας σημειώσουμε με την ευκαιρία ότι για τον Α. Μαρτινέ μια παρόμοια «αντίθεση ρήματος-ονόματος» δεν έχει καμιά αντιστοιχία με τη δομή του σύμπαντος, όπως θα είχε την τάση να σκεφτεί ο «αφελής παρατηρητής». Αυτή υπακούει μόνο στους μορφολογικούς και συντακτικούς περιορισμούς που ενυπάρχουν στη γλώσσα, στη γαλλική στην προκειμένη περίπτωση. Σύμφωνα με την οπτική γωνία του Τσ. Τέιμπερ, πρέπει εδώ να προβεί κανείς σε μια επιλογή ανάμεσα σε δύο εκφράσεις, η οποία συμβάλλει στον προσδιορισμό του ύφους του εκφερομένου: πρόκειται για δύο υφολογικές επιλογές, ισοδύναμες από σημασιολογικής πλευράς.

Υιοθετώντας το γενετικό πρότυπο, που αντιπαραθέτει Βαθιές και επιφανειακές δομές, και αποδεχόμενος σε ένα Βαθμό τις επικαλύψεις που παρεμβαίνουν στους μετασχηματισμούς οι οποίοι οδηγούν από τις σημασιολογικές στις γραμματικές κατηγορίες, ο Τσ. Τέιμπερ προσπαθεί να σκιαγραφήσει μια γενική θεωρία. Αυτή η θεωρία φαίνεται πως επιτρέπει να υπερβούμε τον καθαρό φορμαλισμό ενός στρουκτουραλισμού σαν του Α. Μαρτινέ. Αν λάβουμε όμως υπόψη τη σημερινή κατάσταση των γνώσεων μας στον τομέα της ψυχογλωσσολογίας, δεν φαίνεται να μπορεί να διαιτητεύσει κανείς αυτήν τη θεωρητική γλωσσολογική διαμάχη - εκτός και αν διακινδυνεύσει, όπως ο Τσ. Τέιμπερ, να εμπλακεί σε μια άλλη *μαντική διαδικασία*, περισσότερο εικολογική παρά υποθετική για να ανατρέξει στις εν λόγω Βαθιές σημασιολογικές δομές. Η «ανάλυση» η οποία, σύμφωνα με τον Τσ. Τέιμπερ, επιτρέπει να αναγνωρίσουμε αυτές τις δομές μας παραπέμπει σε ένα είδος γλωσσολογικού ασυνειδήτου¹ και είναι να αναρωτιέται κανείς ποια οιονεί ή ψευδής ψυχαναλυτική θαυματουργία μπορεί να του έδωσε το κλειδί αυτού του ασυνειδήτου. Ως εκ τούτου, σχετικά μ' αυτό το σημείο προτιμούμε προσωπικά να μην εκφέρουμε γνώμη για την ώρα και δεν θελήσαμε να ακολουθήσουμε κατά πόδας ένα γενετισμό [gene-rativisme], που χθες ακόμη Βρισκόταν στο απόγειο του.

Άλλωστε, οι δύο αυτές θεωρίες δεν είναι ίσως τόσο αντίθετες όσο δείχνουν εκ πρώτης όψεως. Όταν ο Α. Μαρτινέ γράφει ότι στην αντίθεση μεταξύ *Βρέχει* και *η Βροχή* «δεν πρόκειται απαραίτητως για δύο διαφορετικές αντιλήψεις του ίδιου φαινομένου, άλλο για δύο διαφορετικές γλωσσικές μορφές η επιλογή των οποίων προσδιορίζεται από το γλωσσικό περιβάλλον», η μόνη διαφορά ως προς τον Τσ. Τέιμπερ είναι πως η θεωρία του τελευταίου ισοδυναμεί με το να προσδίδει κανείς ρητώς μια υφολογική αξία σ' αυτή την αντίθεση. Ένθεν, πριν από αυτή την προσαρμογή σ'α συμφραζόμενα τοποθετούν και ο μεν και ο δε το νόημα του εκφερομένου - ο Α. Μαρτινέ εκδιώκοντας την εκτός του καθαυτό γλωσσολογικού τομέα, διότι δεν υπάγεται σε καθαρά «μορφολογικά κρι

τήρια», και ο Τσ. Τέιμπερ αποδίδοντας\της αντίθετα μια γλωσσολογική υπόσταση στη Βαθιά δομή.

Όμως, το θέμα είναι σημαντικό ως προς το υφολογικό «θεώρημα» το οποίο απορρέει από τη γενετική σημασιολογία πού χρησιμοποιεί ο Τσ. Τέιμπερ και κυρίως ως προς το πόρισμα το οποίο θα μπορούσαμε να εξαγάγουμε για τη θεωρία της μετάφρασης. Αν πρέπει να δεχτούμε ότι η αντίθεση ανάμεσα στις δύο φράσεις τις οποίες παίρνουμε ως παράδειγμα έχει υφολογική ποιότητα, τότε δεν θα έχουμε πραγματικά «μεταφράσει το ύφος» παρά μόνο εάν χρησιμοποιήσουμε μια αυστηρή αντιστοιχία: στη γερμανική-στόχο για παράδειγμα, η γενετική υφολογία του Τσ. Τέιμπερ θα απαιτούσε να μεταφράσουμε απαραίτητως «il pluie sans arret» [Βρέχει αδιάκοπα] με *es regent ununterbrochen* “la pluie ne cesse pas” [η Βροχή δεν σταματάει] με *der Regen hort nicht auf*. Η αντιστροφή, η οποία θα ανακατένεμε χιαστί αυτές τις δύο ισοδύναμες μορφές, δεν θα ήταν πιστή στην πιθανή υφολογική αισθητική ενός κειμένου...

Ποιος όμως δεν αντιλαμβάνεται ότι κατ' αυτό τον τρόπο είναι σαν να υποθέτουμε την ίδια στιγμή την ύπαρξη ενός υφολογικο-γραμματικοῦ παραλληλισμού ανάμεσα στις δύο γλώσσες τις οποίες έφερε σε επαφή η μετάφραση - και τι θα συμβεί από τη στιγμή που δεν θα έχουμε να κάνουμε με δύο γλώσσες τόσο συναφείς όσο η γαλλική-πηγή και η γερμανική-στόχος; Ακόμα και αν δεχόμασταν για παράδειγμα ότι υπάρχει σε όλες τις γλώσσες, τουλάχιστον εν δυνάμει, μια «τάση διαχωρισμού ανάμεσα στα "ονόματα" και στα "ρήματα"», όπως συμπεραίνει τελικά ο Α. Μαρτινέ, δεν έχουμε ωστόσο Βάσιμα επιχειρήματα για να θεωρήσουμε την αντίθεση ρήματος-ονόματος απόλυτα καθολική και απαραίτητη, και ακόμα λιγότερο για να υποθέσουμε πως είναι ακριβώς η ίδια παντού.

Η μετάφραση μας θέτει εδώ με συγκεκριμένο τρόπο δύο προβλήματα. Αφενός, στο μυαλό ορισμένων φαίνεται πως υπάρχουν υποτιθέμενοι «παραφραστι-κοί άξονες» οι οποίοι θα επέτρεπαν τη μετάβαση από τη μία γλώσσα στην άλλη. Θα δείξουμε σε άλλο σημείο ότι αυτή η υπόρρητη υπόθεση δεν είναι Βάσιμη από θεωρητική άποψη και κυρίως δεν έχει καμία αντιστοιχία σε επίπεδο μεταφραστικής εμπειρίας. Αφετέρου, τίθεται επίσης το γενικότερο πρόβλημα της διαγλωσσικής απόστασης.

Εφόσον επιπλέον αδυνατούμε, όπως ειπώθηκε προηγουμένως, να λάβουμε οριστική θέση ως προς τη γενετική εικασία του Τσ. Τέιμπερ που αφορά τις Βαθιές δομές -ελλείψει επιβεβαιωμένων βάσεων κάποιων ψυχογλωσσολογικών αληθειών οι οποίες θα είχαν αποδειχθεί πειραματικά και θα προηγούνταν μιας θεωρίας της μετάφρασης επιφορτισμένης με την εφαρμογή τους- πρέπει να αναζητήσουμε μια πρόσκαιρη λύση που να έπεται, που να είναι δηλαδή από την πλευρά της «θεωρίας της· μετάφρασης», η οποία καθίσταται κατ' αυτό τον τρόπο όχι μόνο θεωρία για τη μετάφραση, αλλά ακόμα και γλωσσολογική θεωρία με αφετηρία τη μετάφραση.

Στο παράδειγμα μας, η πρώτη φράση στη γαλλική γλώσσα-πηγή «il pleut sans arret» [Βρέχει αδιάκοπα] απαιτεί στη γερμανική γλώσσα-στόχο το *es regent unaufhörtlich* εξίσου -και ίσως ακόμα πιο αυθόρμητα- με την πρώτη μας εκδοχή, δηλαδή το *es regent ununterbrochen*. Αν το αγνοούσαμε, θα ήταν σαν να θέταμε μια διαγλωσσική εξίσωση του τύπου: *ununterbrochen/ unaufhörtlich* στη γερμανική γλώσσα-στόχο = *sans arret/sans cesse* [αδιάκοπα/ασταμάτητα] στη γαλλική γλώσσα-πηγή. Αυτό όμως δεν αντιστοιχεί στην αίσθηση της γλώσσας ενός Γερμανού, για τον οποίο οι δύο όροι είναι εναλλάξιμοι στη γλώσσα του. Θα μπορούσαμε επίσης να επιδιώξουμε να υπολογίσουμε «τέταρτες ανάλογους» -θα λέγαμε, για να επιμείνουμε στην αλγεβρική μεταφορά και για να

μεταφέρουμε στον τομέα της μετάφρασης μια έκφραση που ο Φερντινάν ντε Σωσσύρ χρησιμοποιεί στην περιγραφή του της διαχρονικής λειτουργίας της αναλογίας- και να ενδώσουμε στον πειρασμό να γράψουμε: *hor auf/lass ab=der Regen hort nicht auf/...* όμως το **der Regen lasst nicht ab* δεν είναι αποδεκτό στη γερμανική. Σύμφωνα με τη διαγλωσσική προοπτική της μετάφρασης, δεν είναι δυνατό να θέσουμε με απόλυτη ακρίβεια την εξίσωση: *cesse!/arête!= hor auf!/lass ab!...*

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις έχουμε να κάνουμε με τεχνουργήματα που προβάλλουν με τρόπο ουσιοκρατικό τα παραφραστικά παραδείγματα από τη μια γλώσσα στην άλλη, σε ένα συσχετισμό αμοιβαίας παρεμβολής. Αυτοί οι «μετα-φραστικισμοί» [traductionnismes] προϋποθέτουν κρυφά την ύπαρξη μιας αμφιμονοσήμαντης συμφωνίας ανάμεσα στις γλωσσικές μονάδες δύο διαφορετικών συστημάτων. Αυτό καταλήγει στο να ταυτίζει κανείς τη μετάφραση με μια διακωδικοποίηση - δηλαδή αυτό που ονομάζουμε απλούστατα «μετάφραση κατά λέξη» αλλά είναι προφανές ότι πρόκειται εδώ για μια οριακή περίπτωση, η οποία αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα.

Στην πράξη, η επιλογή ανάμεσα στον έναν ή στον άλλον ισοδύναμο όρο της γλώσσας-στόχου εξαρτάται πράγματι πολύ συχνά από την τυχαία και μόνο προσαρμογή στα συμφραζόμενα, σύμφωνα με την παρατήρηση του Α/Μαρτινέ. Αποδεικνύεται ότι οι «υφολογικές παραλλαγές» για τις οποίες έγινε/λόγος μέχρι τώρα στην πραγματικότητα είναι τις περισσότερες φορές *ελεύθερες παραλλαγές*. Βαθμιαία καταλήγουμε να λάβουμε υπόψη μας ένα ολόκληρο παραδειγματικό συγκείμενο ισοδυναμιών, του οποίου η εμπειρική διαχειρισισιαπό το μεταφραστή δεν μπορεί να αποφασιστεί θεωρητικά. Με άλλα λόγια, στην πραγματική πρακτική της μετάφρασης καταλήγουμε στην ενδεχομεν/κότητα την εγγενή στους παραφραστικούς άξονες τους ιδιαίτερους σε *μία* γλώσσα, χωρίς όμως να μπορούμε να επιχειρήσουμε μια υφολογική αποτίμηση επιστημονικά πειστική και πόσο μάλλον Βέβαια χωρίς να μπορούμε να επιμείνουμε στην (καθαρά φαντασιακή απαίτηση μιας διαγλωσσικής συμφωνίας.

ΥΦΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΔΗΛΩΣΗ

Πέρα από αυτή την «αρχή των υφολογικών αβεβαιοτήτων» την οποία συναγάγαμε, υπάρχει μια άλλη δυσκολία η οποία αυτήν τη φορά φαίνεται να οφείλεται σε μια εσωτερική αντίφαση της ίδιας της θεωρίας του Τσ. Τέιμπερ. Το παιχνίδι των συνδηλώσεων έπρεπε να περιοριστεί στο μορφολογικό επίπεδο, στην επιφανειακή δομή. Διευκρινίζεται ωστόσο εξαρχής ότι η Βαθιά σημασιολογική δομή ταυτίζεται με «το εννοιολογικό και συναισθηματικό περιεχόμενο του μηνύματος του κειμένου». Όμως, στην αγγλοσαξονική γλωσσολογία, το συναισθηματικό περιεχόμενο (*emotive meaning*) αποτελεί μια άλλη, πιο διακριτική, επωνυμία της συνδήλωσης" και όταν προσεγγίζει την τρίτη φάση της «ανάλυσης (η οποία του επιτρέπει) να ξαναβρεί αυτήν τη σημασιολογική δομή», μετά «την ανάλυση της Βαθιάς σημασιολογικής φύσης των ενοτήτων» και μετά την «ανάλυση του νοήματος της δομής», ο Τσ. Τέιμπερ μας προτείνει την εναλλακτική λύση μιας ανάλυσης σε συνιστώσες ή μιας ανάλυσης των όρων σε δηλώσεις και συνδηλώσεις .

Τότε πλέον, το προς μετάφραση «ύφος» δεν βρίσκεται μόνο στην επιφάνεια, αλλά επίσης και στη Βαθιά δομή, στο σημασιολογικό επίπεδο του περιεχομένου των ενοτήτων. «Οι επιλογές που αποτελούν το ύφος γίνονται σε πολλά επίπεδα»: στο επιφανειακό επίπεδο «μεταβλητής» προβληματικής (όπως είδαμε προηγουμένως) και στο Βαθύ επίπεδο των

καθαυτό συνδηλώσεων. Το ύφος είναι λοιπόν ένα κράμα: «αφενός, συνδέεται στενά με τη σημασιολογική δομή, λόγω του ότι οι επιλογές που αποτελούν το ύφος προκύπτουν από ορισμένες αποφάσεις που έχουν ήδη παρθεί σε επίπεδο σημασιολογικής δομής· αφετέρου, το ύφος μετέχει προφανώς της επιφανειακής δομής, σε σημείο που να μπορούμε σχεδόν να πούμε ότι σ' αυτό βασίζεται η διάκριση ανάμεσα στην αναπαράσταση και στη γυμνή σημασιολογική δομή (...) και το ολοκληρωμένο κείμενο» (στο ίδιο).

Η ταυτολογική αδεξιότητα της εξήγησης δυσκολεύεται να καλύψει εδώ την αμφισημία της προτεινόμενης υφολογικής θεωρίας. Γίνεται άλλωστε ήδη λόγος για «το συνδυασμό μη διακριτικών και σημασιολογικών χαρακτηριστικών τα οποία ονομάζουμε ύφος» στον Λ. Μπλούμφιλντ, έκφραση στην οποία αντιστοιχεί εδώ αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «υφολογική απροσδιοριστία» του Τσ. Τέιμπερ.

Ας διευκρινίσουμε όμως ότι αναλύουμε τόσο λεπτομερειακά τη θέση του Τσ. Τέιμπερ όχι μόνο εξαιτίας του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει αυτή καθαυτή, αλλά επίσης διότι τη θεωρούμε αντιπροσωπευτική ενός ολόκληρου ρεύματος μέσα στο χώρο που θα ονομάσουμε κυρίαρχη ιδεολογία τόσο στον τομέα της θεωρητικής γλωσσολογίας όσο και σε ό,τι αφορά τη γνώμη που επικρατεί σε διάφορους χώρους σχετικά με αυτή την ιδιαίτερη πρακτική της γραφής που αποτελεί η μετάφραση.

Για όποιον έχει ζήσει την εμπειρία της λογοτεχνικής μετάφρασης, δεν είναι Βέβαια ικανοποιητικό να βλέπει να υποβιβάζεται το ύφος σε μια κατά προσέγγιση προσαρμογή στα συμφραζόμενα, καταδικασμένη να εξαρτάται από έναν τυφλό μηχανισμό σχεδόν αυτόματων συντακτικών μετασχηματισμών, λίγο ή πολύ ασυνείδητο. Είναι σίγουρα καθησυχαστικό να βλέπουμε να παραχωρείται μια θέση στο «συναισθηματικό περιεχόμενο» των συνδηλώσεων σε επίπεδο Βαθιάς δομής. Παραμένει όμως το γεγονός ότι ο Τσ. Τέιμπερ προτείνει να «μεταφράζουμε το ύφος» σε μια *δεύτερη φάση*, σαν αυτό να αποτελεί μόνο μια μουσική υπόκρουση, σαν να είναι επομένως δευτερεύουσας σημασίας. Η γλωσσολογία καλείται εδώ να προσφέρει θεωρητική κάλυψη σε μια ορισμένη πρακτική της μετάφρασης, η οποία θεωρείται τρόπον τινά ένα εγχείρημα σε δύο χρόνους.

Ενάντια ακριβώς σ' αυτήν τη διαδεδομένη πρακτική -και κυρίως στον τομέα των μεταφράσεων της Βίβλου, που είναι και ο τομέας των Γ. Νάιντα και Τσ. Τέιμπερ- αντέδρασε έντονα ο Ανρί Μεσοννίκ, μεταφραστής και ο ίδιος της *Βίβλου*, κατακρίνοντας αυτό που ονομάζει «πο/ητ/κοπο/ηση [roetisation] (ή λογοη.χνικοποίηση)»: «μια πρώτη μετάφραση "λέξη προς λέξη" από κάποιον που γνωρ'κ'ι ι ιι γλωππ κ>υ πρωτοτύπου... ύστερα προσθήκη της "ποίησης"...». Αυτή η δυαδικότητα δεν παράγει ένα κείμενο, ούτε ένα πιστό κείμενο ούτε ένα αληθινά ποιητικό ή ωραίο κείμενο. Μήπως η μόνη αιτία, η μόνη δικαιολογία στην προκειμένη περίπτωση, είναι το γεγονός ότι η εβραϊκή γλώσσα-πηγή της Παλαιάς Διαθήκης είναι μια γλώσσα τόσο μακρινή ώστε παραμένει στην ουσία μια άγνωστη γλώσσα; Τότε λοιπόν το μοναδικό συμπέρασμα της όλης υπόθεσης είναι η κοφτή φράση του Α. Μεσον-νίκ: «Αν δεν γνωρίζετε εβραϊκά, μεταφράστε κάτι άλλο»! Αυτή η φράση απηχεί το γαλλογερμανικό παράδειγμα που εξετάσαμε προηγουμένως και ως εκ του αντιθέτου μια άλλη όψη του προβλήματος της διαγλωσσικής απόστασης.

Η μεταφραστική εμπειρία μας διδάσκει ότι η υφολογία δεν είναι ακριβώς δευτερεύουσα, αλλά υπάρχει ένα σημείο σύμπτωσης όπου συναντώνται το νόημα και το ύφος, η «μορφή» και το «περιεχόμενο», και θα πρέπει να μεταφράσουμε συγχρόνως αυτή την αδιαίρετη ενότητα των δύο. Σ' αυτό ακριβώς φαίνεται πως προσπαθεί να δώσει απάντηση η εμπειρική έννοια της συνδήλωσης. Θα πρέπει όμως να την ορίσουμε με

ακρίβεια μεγαλύτερη από αυτήν που μας επέτρεψε η παράκαμψη μας μέσω μιας υφολογίας της οποίας η θέση μας φάνηκε μάλλον προβληματική.

Είναι βέβαια προφανές ότι δεν πρόκειται εδώ να προσδιορίσουμε με ακρίβεια τη θέση της υφολογίας, αλλά μόνο να διατυπώσουμε μερικά «θεωρήματα» που να αποτελούν ένα πρακτικό Βοήθημα για τη «μετάφραση του ύφους». Να παρατηρήσουμε μόνο ότι η διφορούμενη υπόσταση που η γενετιστική θεωρία του Τσ. Τέιμπερ προσδίδει στην υφολογία, εντοπίζοντας το πρόβλημα συγχρόνως σε δύο επίπεδα, παρουσιάζει κάποια αναλογία με τη διάκριση που κάνει ο Πιερ Γκιρώ ανάμεσα σε δύο υφολογίες: μια υφολογία από την πλευρά του Σαρλ Μπαλλύ, δηλαδή «την περιγραφική υφολογία ή υφολογία της έκφρασης», η οποία είναι στην ουσία μια σημασιολογία των εκφραστικών μέσων που διαθέτει η γλώσσα και όλως ιδιαιτέρως των συνδηλώσεων και μια υφολογία από την πλευρά του Λέο Σπίτζερ, δηλαδή «τη γενετική υφολογία ή την υφολογία του ατόμου», η οποία είναι μάλλον μια λογοτεχνική σημειωτική των συγγραφέων και των έργων.

Ο μεταφραστής έρχεται σαφώς αντιμέτωπος μόνο με το αντικείμενο της πρώτης: είναι διαρκώς υποχρεωμένος να αναζητεί διαδοχικά το νόημα των υφολογικών πόρων της γλώσσας του κειμένου που πρέπει να μεταφράσει - σε Βαθιά δομή, αν θέλετε. Όμως συγχρόνως, αυτές οι συγκεκριμένες μεταφραστικές επιλογές που πρέπει να κάνει ο μεταφραστής καθοδηγούνται από τη γενική του μόρφωση και την οικειότητα που θα έχει απαραίτητως αποκτήσει στο παρελθόν -μέσα από προπαρασκευαστικά αναγνώσματα και ένα είδος αφομοίωσης- με το συγγραφέα που μεταφράζει για να αναπαραγάγει την ιδιαίτερη χροιά του ύφους του, αυτή την προσωπική ιδιοσυγκρασία που θα αποτελέσει το αντικείμενο της δεύτερης υφολογίας. Δεν είναι καθόλου απίθανο να διακρίνουμε μέσα σ' αυτή την υφολογική αρμονία μια ενορχήστρωση προσωπικών παραλλαγών, ένα ρυθμό ομιλίας που να αντιστοιχεί στην υφέρπουσα και ιμπρεσιονιστική σύγκλιση, εν μέρει δυσδιάκριτη στην αρχή, των επιλογών τις οποίες έκανε συνεχώς ο συγγραφέας ανάμεσα σε διάφορες παραλλαγές γραφής...

Ανεξάρτητα από τη θέση της υφολογίας, διασπασμένη σ' έναν σημασιολογικό και σ'έναν σημειωτικό πόλο, αυτή ακριβώς η αμφισημία είναι κατά τη γνώμη μας συγκροτητική της δομής της. Θα πρέπει επίσης να προτείνουμε κατά τη γνώμη μας μια εννοιοποίηση της έννοιας της συνδήλωσης μέσα στο πνεύμα αυτής της διπολικότητας και με αφετηρία την εμπειρική χρήση αυτής της έννοιας. Όμως για άλλη μια φορά ο δυϊσμός του Τσ. Τέιμπερ, που κατανέμει μεταξύ Βαθιάς και επιφανειακής δομής το περιεχόμενο του προς μετάφραση ύφους, δεν αποτελεί παρά την προαπεικόνιση αυτής της «διπολικότητας» της υφολογίας και των συνδηλώσεων δυνάμει μιας αναλογικής προσέγγισης η οποία θα απαιτούσε ακριβέστερες αναλύσεις.

Θεματοποιώντας την υφολογική απροσδιοριστία ενός συνδηλωτικού φωτοστέφανου που μπορεί τάχα να περιβάλλει, χάρη στην πένα του συγγραφέα, το νόημα των λέξεων της φυλής με λάμψη, η θεωρία της μετάφρασης πολύ συχνά δεν κατόρθωσε παρά να αναπαραγάγει μια τέτοια αμφισημία - όπως ακριβώς και την έννοια της συνδήλωσης που χρησιμοποιεί και η οποία απαιτεί τώρα μια πιο συστηματική θεωρητική διασαφήνιση.

ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΖΑΒΔΑΝΗΙΑ ΔΛΙΑ ΣΑΜΟΣΤΙΪΗΝΟΪ ΡΟΒΟΤΙ ΣΤΥΔΕΝΤΙΒ:

1. Τοποθετήστε συνώνυμες λέξεις στη θέση των λέξεων που γράφονται με έντονα στοιχεία. Το νόημα του κειμένου δεν πρέπει να αλλάξει.

Κανείς δεν μπορεί ν'αρνηθεί πως η φθινοπωρινή φύση παρουσιάζει ένα **σωρό** ομορφιές.

Το φως κάνει χίλια τρελά παιγνίδια μ' εκείνα τα μακρινά σύννεφα, τους ατμούς, τις ομίχλες. Τα χρωματίζει με τρόπο που θα έφερνε σ' απελπισία οποιονδήποτε ζωγράφο. Και τα βουνά ολόγυρα τι **ζωηρά** χρώματα που παίρνουν! Και τα δέντρα με τα κίτρινα ή τα κόκκινα φύλλα πόσο **αλλιότικα** φαίνονται! Και η χλόη ακόμη η πράσινη με πόσα χρυσάφια έχει στολιστεί! Και το χώμα, το σχεδόν άσπρο χώμα του καλοκαιριού, πως έγινε **βαθύτερο**, ζωηρότερο!

Και όλο το τοπίο, πόλη μαζί κι εξοχή, πως φαίνεται καθαρισμένο, σαν ξανανιωμένο! Γιατί και το φθινόπωρο για μια στιγμή παρουσιάζει τα **ξανάνιομα** της άνοιξης.

Με τη διαφορά πως αυτό είναι **σταθερό**, αληθινό, ενώ εκείνο του φθινοπώρου είναι **απατηλό**, ψεύτικο.

Το φθινόπωρο είναι λιγάκι **ύπουλο**. Προσποιείται το καλοκαίρι, αλλά **στο βάθος** είναι πάντα χειμώνας. Ιδιοτροπίες σαν σημερινές τ' ουρανού, που βγήκε με τα λινά του, είναι πολύ επικίνδυνες.

2. Ξαναγράψτε το κείμενο, αντικαθιστώντας όσο περισσότερα ρήματα μπορείτε με άλλα συνώνυμα ή με περιφράσεις, χωρίς να αλλοιωθεί το νόημά του.

Τα άνθη της διαφθοράς

Οι ανθοπώλες της Σεούλ, στη νότια Κορέα, **έστειλαν** το μήνυμά τους με φλεγόμενα λουλούδια. **Διαμαρτύρονται** για τα νέα κυβερνητικά μέτρα, σύμφωνα με τα οποία **απαγορεύεται** στους κρατικούς αξιωματούχους να **αγοράζουν** (με κρατικά χρήματα, βεβαίως) άνθη για τις τελετές – γάμους και κηδείες! Οι ανθοπώλες **αδυνατούν να πιστέψουν** ότι ο αγώνας για την καταπολέμηση της διαφθοράς **μπορεί να ξεκινά** από το συγκεκριμένο μέτρο. Αντίθετα, **ισχυρίζονται** ότι κυρίως **βάλλεται** το επάγγελμά τους και οι ίδιοι **στερούνται** βασικούς πόρους, χάρη στους οποίους **εξασφαλίζουν** τα προς τα ζην. Τα άνθη του κακού **θάλλουν** παντού...

3. Να βρείτε τη σημασία που έχει το ρήμα παίρνω σε κάθε φράση και να το αντικαταστήσετε με μια συνώνυμη λέξη σε κάθε περίπτωση.

1. **Πήρε** μια πέτρα και τον απείλησε.
2. Τι θα **πάρετε**; Καφέ ή χυμό;
3. **Πήρες** πρωινό;
4. **Πήραν** καινούριο σπίτι.
5. Μου **πήρε** ένα χρυσό δαχτυλίδι για τη γιορτή μου.
6. Τι μισθό **παίρνεις** στη νέα σου θέση;
7. Δεν έχω χρήματα να σου δανείσω **πάρω** από την τράπεζα.

8. Μου **πήραν** το πορτοφόλι, καθώς ανέβαινα στο λεωφορείο.
9. Οι Τούρκοι **πήραν** την Πόλη το 1453.
10. Θα έρθω να **πάρω** το δέμα από το σπίτι σου.

4. Να αποδώσετε το νόημα των ακόλουθων παροιμιακών φράσεων:

1. Ο βρεγμένος τη βροχή δεν την φοβάται.
2. Βγάζω τα κάστανα από τη φωτιά.
3. Καθαρός ουρανός αστραπές δε φοβάται.
4. Μαθημένα τα βουνά απ' τα χιόνια.
5. Πάρε τον στο γάμο σου να σου πει «και του χρόνου».
6. Λέει τα σύκα σύκα και τη σκάφη σκάφη.
7. Το έξυπνο πουλί από τη μύτη πιάνεται.
8. Αγάλι γίνεται η αγουρίδα μέλι.

5. Να αποδώσετε το νόημα των παρακάτω φράσεων με μία φράση που να μην περιέχει παρομοίωση.

1. Γλιστράει σαν το χέλι.
2. Αισθάνομαι σαν ψάρι έξω απ' το νερό.
3. Η δουλειά προχωράει / πηγαίνει σαν τον κάβουρα.
4. Η αρρώστια ή η στενοχώρια τον τρώει σαν σαράκι.
5. Δούλευα σαν σκλάβος.
6. Κιτρίνισε σαν το λεμόνι.
7. Ντύνεται σαν γαμπρός.
8. Τρώει σαν βόδι / γουρούνι.
9. Έφυγε σαν τη βρεγμένη γάτα.
10. Αυτό τον έχω του κλότσου και του μπράτσου. / Τον θεωρώ χαμένο κορμί.

6. Συμπληρώστε τις παρομοιώσεις:

1. Ξεχωρίζει σαν
2. Φουσκώνει σαν
3. Τα χέρια του ήταν κρύα σαν
4. Πολέμησαν γενναία σαν
5. Δε φαίνεται πουθενά, εξαφανίστηκε σαν
6. Ένα τεράστιο κύμα σαν βούλιαξε τη βάρκα.
7. Πετάχτηκα όρθιος ξαφνικά σαν
8. Είναι κοντός και χοντρός σαν

7. Να βρείτε τη σημασία των παρακάτω μεταφορικών εκφράσεων:

1. Δεν ιδρώνει το αυτί του.
2. Έχω τη συνείδησή μου καθαρή.
3. Έχω καθαρά χέρια.
4. Ποτέ δεν καταθέτει τα όπλα.
5. Κόλλησε το μυαλό μου.
6. Μου λύθηκαν τα γόνατα.
7. Δε βλέπει πέρα από τη μύτη του.

8. Συμπληρώστε τον παρακάτω πίνακα:

Σχήματα λόγου, εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα στη ΝΕ

φωνητικό επίπεδο	μορφολογικό επίπεδο	συντακτικό επίπεδο	λεξιλογικό επίπεδο

Κοητροληή πυηανηη 3 δισυηυπλήηη:

1. Δώστε έναη ορισμό της γλώσσας. Η γλώσσα ως μέσο επικοινωνίας.
2. Τι καταλαβαίηετε με τους όρους *γλωσσικό σύστημα* (langue) και *ομιλία* (parole) του Saussure; (αντιστοιχείστε τους με τους όρους γλωσσική ικανότητα, γλωσσική επιτέλεση, χρήση).
3. Τι ηννοούμε με τον όρο γλωσσική ικανότητα και τι με τον όρο επικοινωνιακή ικανότητα; Σε ποιον αναφέρεται η υφολογία; Γιατί ένα κείμενο μπορεί να είναι γραμματικά σωστό αλλά επικοινωνιακά λάθος;
4. Ποια είναι τα συστατικά της επικοινωνίας; Να εξηγήσετε τη διαδικασία που περνάει το μήνυμα μέχρι να φτάσει από τον πομπό στο δέκτη (σχήμα).
5. Αηομοιογένεια της γλώσσας.
6. Λειτουργική διγλωσσία. Δανεισμός (εξωτερικός και εσωτερικός).
7. Υάρχει απόλυτη συηωνυμία (ταυτόσημα); Να απαντήσετε με βάση τη διάκριση σε σημασία και χρήση μιας λέξης.(θα σας βοηθήσει η διάκριση σε λαϊκές, λόγιες, δάνειες λέξεις, σε ιδιωτισμούς, ιδιωματισμούς κλπ). Συηωνυμία και ζεύγη συηωνύμων. Ζεύγη λόγιων και λαϊκών στοιχείων
8. Τι είναι ο παραδειγματικός και τι ο συηταγματικός άξονας στο λεξιλογικό επίπεδο; Πώς λειτουργούν σε υφολογικό επίπεδο;
9. Γλωσσικές ποικιλίες αναλογα με το χρήστη.
10. Ποιες παράμετροι οδηγούν σε γλωσσική ποικιλία . Ποιες ποικιλίες προκαλεί η παράμετρος του χώρου;
11. Γλωσσικές ποικιλίες ανάλογα με τη χρήση.
12. Ποιες παράμετροι οδηγούν σε γλωσσική ποικιλία. Ποιες ποικιλίες προκαλεί η παράμετρος της κοινωνικής δομής;
13. Ποιες παράμετροι οδηγούν σε γλωσσική ποικιλία; Ποια παράμετρος οδηγεί στην υφολογική ποικιλία;
14. Τι είναι οι ιδιωματισμοί και τι οι ιδιωτισμοί. Αναφέρατε παραδείγματα.
15. Πρότυπη (εθική) γλώσσα, ιδίωμα, διάλεκτος. Προσδιορίστε τη διαφορά τους (ως προς τη γεωγραφική τους κατανομή και την κωδικοποίηση).
16. Τι γνωρίζετε για την εσωτερική διγλωσσία (ή διηλογλωσσία) της ελληνικής γλώσσας; 17. Ποια είναι τα αποτελέσματά της στη ηεοελληνική γλώσσα (λεξιλόγιο, σύνταξη, υφολογική ποικιλία);
18. Από ποιες επικοινωνιακές παραμέτρους προσδιορίζεται το ύφος;
19. Ποια είναι η βασική διαφορά στον τρόπο που προσδιορίζουν το ύφος η θεωρία της λογοτεχνίας και η γλωσσολογία; Αναφέρε μία σχολή υφολογίας για την καθεμία κατεύθυνση
20. Οι λειτουργίες της γλώσσας σύμφωνα με τον Jakobson.
21. Γενετική υφολογία, συγκεκριηενική θεωρία, κοινωνιογλωσσολογική, ηραηματολογική και λειτουργική προσέγγιση: πού ψάχουν το ύφος;
22. Ψυχολογικοί-συναισηθηματικοί ορισμοί του ύφους. Αποκλίνουσα υφολογία. Συηαισηθηματική υφολογία.
23. Ύφος και σημασία.
24. Εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα στο φωνητικό επίπεδο και μορφολογικό επίπεδο. Μερικά παραδείγματα.

25. Εκφραστικά μέσα και υφολογικά τεχνάσματα στο συντακτικό και λεξιλογικό επίπεδο. Μερικά παραδείγματα.
26. Πολλαπλή σημασία των λέξεων. Δήλωση και συνδήλωση.
27. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο που έχουν σχέση με τη διάταξη και συμφωνία των όρων.
28. Σχήματα λόγου στο συντακτικό επίπεδο (συσσώρευση, επίταση).
29. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (μετωνυμία, ευφημισμός, σχήμα λιτότητας, αντίθεση).
30. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (οξύμωρο, υπερβολή, παρομοίωση, μεταφορά).
31. Σχήματα λόγου στο λεξιλογικό επίπεδο (μεταφορά, αλληγορία – συμβολισμός, λογοπαίγνιο ειρωνεία).
32. Διάκριση του ύφους ανάλογα με τον τρόπο (κανάλι) επικοινωνίας. Υφολογικά γνωρίσματα του προφορικού λόγου.
33. Διάκριση του ύφους ανάλογα με τον τρόπο (κανάλι) επικοινωνίας. Υφολογικά γνωρίσματα του γραπτού λόγου.
34. Προσδιορίστε τις διαφορές ανάμεσα στα χρηστικά ύφη και το λογοτεχνικό / ποιητικό ύφος.
35. Χρηστικά ύφη της δημόσιας ζωής. Επίσημο χρηστικό ύφος.
36. Χρηστικά ύφη της δημόσιας ζωής. Το ύφος των επίσημων εγγράφων.
37. Χρηστικά ύφη της καθημερινής ζωής
38. Πώς θα αξιοποιούσατε στη διδακτική πράξη την υφολογική ποικιλία και τα κειμενικά είδη.
39. Γενικά υφολογικά χαρακτηριστικά της ΝΕ. (σεμινάριο 1)
40. Ύφος και ιδιοματικότητα. (σεμινάριο 1)
41. Υφολογία και μετάφραση.
42. Η γλωσσολογική θεωρία του Τσαρλς Ρ. Τέιμπερ.

2. Μαθημένα τα βουνά απ' τα χιόνια.

5) Να βρεις κατάλληλες λέξεις για τις β, και γ, στήλες να σχηματίζουν με τα ρήματα της α'στήλης φράσεις με κυριολεκτική και μεταφορική σημασία αντίστοιχα:

ΡΗΜΑ	ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑ	ΜΕΤΑΦΟΡΑ
1.καλλιεργώ
2.επεξεργάζομαι
3.διαλύω

6) Ποια σχήματα λόγου χρησιμοποιούνται παρακάτω:

Το ακρωτήρι της Καλής Ελπίδας
Χαρούμενη λύπη
Το πόδι του τραπεζιού

Λίτεράτυρα

1. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р. Гальперин. М., 1981.
2. Кожина М.Н. К основаниям функциональной стилистики / М.Н. Кожина. – Пермь, 1968.
3. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский. – Киев : Вища школа, 1984.
4. Наер В.Л. Функциональные стили английского языка / В.Л. Наер. – М., 1981.
5. Солганик Г.Я. Стилистика текста / Г.Я. Солганик. – М : Наука, 2007.
- Αναστασιάδη-Συμειωνίδη Α. Σημειώσεις λεξικολογίας / Α. Αναστασιάδη-Συμειωνίδη. – Θεσσαλονίκη, 1986.
6. Κακριδή-Ferrari Μ. Η γλωσσική ποικιλία και η διδασκαλία της νεοελληνικής ως ξένης / Μ.Κακριδή-Ferrari, Δ.Χειλά Μαρκοπούλου. – Αθήνα, 2000.
7. Νάκας Θ. Ζεύγη λόγιων και λαϊκών λέξεων (συνωνυμικά και ετυμολογικά) / Θ.Νάκας. – Αθήνα., 1999.
8. Παυλίδου Θ. Επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης / Θ.Παυλίδου – Θεσσαλονίκη, 2005.
9. Σετάτος Μ. Η λειτουργική εκμετάλλευση της ποικιλίας στην κοινή νεοελληνική / Μ.Σετάτος. – Α.Π.Θ., 1995.
10. Χαραλαμπάκης Χ. Νεοελληνικός λόγος – μελέτες για τη γλώσσα, τη λογοτεχνία και το ύφος / Χ.Χαραλαμπάκης. – Αθήνα, 1992.
11. Χατζησαββίδης Σ. Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας σε μη ελληνόφωνους μαθητές / Σ.Χατζησαββίδης. – Πάτρα, 1999.
12. Holton D. Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας / D.Holton, P.Mackridge, E.Φιλιππάκη-Warburton. – Αθήνα, 1999.
13. Mackridge P. Η νεοελληνική γλώσσα / P.Mackridge – Αθήνα, 2000.
14. Mirambel A. Η νέα ελληνική γλώσσα: περιγραφή και ανάλυση / A.Mirambel. – Θεσσαλονίκη, 1988.
15. Κλαίρης Χ. Συνοπτική γραμματική της Νέας Ελληνικής: δομολειτουργική-επικοινωνιακή / Χ.Κλαίρης, Γ.Μπαμπινιώτης. – Αθήνα: Ελληνικά γράμματα, 2007.

ΤΕΡΜΙΝΟΛΟΓΙΧΝΗΪ ΣΛΟΒΝΗΚ 3 ΔΗΣΔΗΠΛΗΝΗ

Η γλωσσολογία – η επιστημονική σπουδή και έρευνα της γλώσσας ως συστήματος και ως εφαρμογής του συστήματος σε προφορικό και γραπτό επίπεδο, καθώς και στη συγχρονική και διαχρονική της διάσταση.

η υφολογία – ο κλάδος της γλωσσολογίας και της θεωρίας της λογοτεχνίας, που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη του γλωσσικού ύφους στον λόγο και ειδικότερα στα λογοτεχνικά κείμενα.

η κοινωνιογλωσσολογία – ο κλάδος που έχει ως αντικείμενο μελέτης τον κοινωνικό χαρακτήρα της γλώσσας και τη σύνδεσή της με τις ποικίλες μορφές συμπεριφοράς του ανθρώπου στη γλωσσική επικοινωνία του.

η γλώσσα – σύστημα επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, που χρησιμοποιεί τους φθόγγους για τη μετάδοση σκέψεων, γνώσεων, πληροφοριών, επιθυμιών και συναισθημάτων.

η γλωσσική ικανότητα – ο λόγος, ο μηχανισμός παραγωγής και πρόσληψης μηνυμάτων που διαθέτει ο άνθρωπος.

η ομιλία – η ικανότητα του ανθρώπου να μιλάει; η χρήση της παραπάνω ικανότητας ως μέσου έκφρασης ή συνεννόησης μεταξύ των ανθρώπων.

η γλωσσική δεξιότητα – κατά την εκμάθηση / κατάκτηση μιας γλώσσας κατακτώνται οι εξής τέσσερις δεξιότητες: κατανόηση και παραγωγή προφορικού λόγου, κατανόηση και παραγωγή γραπτού λόγου.

το μήνυμα – είδηση, πληροφορία, ανακοίνωση που μεταβιβάζεται σε κπ., ο οποίος βρίσκεται μακριά.

ο πομπός – αυτός που στέλνει, που εκπέμπει κτ.

ο δέκτης – αυτός που δέχεται και αποκωδικοποιεί ένα μήνυμα που δομείται σύμφωνα με τους κανόνες ενός ειδικού κώδικα.

οι παραδειγματικές σχέσεις — οι σχέσεις που δημιουργεί μια γλωσσική μονάδα με όλες τις άλλες με τις οποίες έχει κάτι κοινό και από τις οποίες μπορεί να αντικαταστεί.

οι συνταγματικές σχέσεις – οι σχέσεις που συνάπτουν οι γλωσσικές μονάδες διατασσόμενες στον λόγο, σχέσεις δηλαδή μιας μονάδας με τα γλωσσικά της συμφραζόμενα, με ό,τι προηγείται και ό,τι έπεται· γι' αυτό και σχέσεις εν τη παρουσία.

η διάλεκτος – η γλωσσική ποικιλία που συνδέεται με συγκεκριμένο τόπο και διακρίνεται από την κοινή βάσει γεωγραφικών παραλλαγών που αφορούν όλα τα γλωσσικά επίπεδα (φωνητική, μορφολογία, λεξιλόγιο, σύνταξη)

το ιδίωμα – τοπική παραλλαγή μιας γλώσσας, με μικρές αποκλίσεις από την κοινή γλώσσα στο χώρο της φωνολογίας, της μορφολογίας ή του λεξιλογίου

ο ιδιοματισμός – γλωσσικό φαινόμενο που εμφανίζεται σε τοπικές γλώσσες (ιδιώματα ή διαλέκτους), αλλά δε συνηθίζεται ή είναι άγνωστο στην κοινή μορφή μιας γλώσσας.

η πρότυπη γλώσσα – η ποικιλία της γλώσσας που έχει προκύψει από τη διαδικασία της τυποποίησης και χρησιμοποιείται στους κρατικούς θεσμούς, τη διοίκηση, την εκπαίδευση, τη δημόσια επικοινωνία κλπ. ως επίσημη γλώσσα του κράτους.

το ιδιόλεκτο – η ιδιαίτερη γλώσσα που χρησιμοποιεί ένα άτομο και με επέκταση η ιδιαίτερη γλώσσα που πλάστηκε και χρησιμοποιείται από ένα περιορισμένο σύνολο ατόμων (παρέα φίλων, οικογένεια κτλ.)

το σχήμα λόγου – καθεμιά από τις αποκλίσεις που παρουσιάζει ο γραπτός ή προφορικός λόγος σχετικά με την κανονική σειρά ή με τη γραμματική συμφωνία των λέξεων, με την πληρότητα του λόγου ή με τη σημασία λέξεων ή φράσεων.

η συσσώρευση – παράθεση πολλών συνώνυμων λέξεων ή εκφράσεων, ή συγκέντρωση πολλών λεπτομερειών ή επαναλήψεων.

η επίταση – ενίσχυση, συνήθ. για την έννοια μιας λέξης.

η μετωνυμία – σχήμα λόγου κατά το οποίο μια έννοια εκφράζεται με λέξη που δηλώνει άλλη έννοια, η οποία όμως έχει σχέση στενά με την πρώτη.

ο ευφημισμός – σχήμα λόγου στο οποίο αντικαθίσταται μια δυσοίωνα, απαγορευμένη ή γενικά πολύ αρνητικά φορτισμένη λέξη ή φράση, με μια άλλη που έχει εντελώς αντίθετη σημασία

το σχήμα λιτότητας – ρητορικό σχήμα λόγου κατά το οποίο εκφράζεται η άρνηση, υπονοείται όμως η θέση, π.χ. «δεν είναι άσχημη ιδέα», δηλαδή «είναι καλή ιδέα»

το οξύμωρο - λεκτικό σύνολο με αντιφατικές έννοιες που όμως εκφράζει κτ. αληθινό.

η υπερβολή – λεκτικό σχήμα κατά το οποίο κτ. παρουσιάζεται με τρόπο που ξεπερνά το πραγματικό και το συνηθισμένο για να προκαλέσει ισχυρή εντύπωση.

η παρομοίωση – σχήμα λόγου κατά το οποίο για να τονίσουμε την ιδιότητα ενός προσώπου, ενός πράγματος ή μιας ιδέας, το συσχετίζουμε με κτ. άλλο πολύ γνωστό που

έχει την ίδια ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό· η σύγκριση γίνεται με τις παρομοιαστικές λέξεις σαν, καθώς, όπως, λες κτλ

η μεταφορά – σχήμα λόγου κατά το οποίο η σημασία μιας λέξης επεκτείνεται αναλογικά και σε άλλες συγγενικές λέξεις, που συμβαίνει να έχουν κάποια μικρή ή μεγάλη ομοιότητα με αυτήν

η αλληγορία – μεταφορική έκφραση, συχνά και ολόκληρο ποιητικό ή πεζό κείμενο, που κρύβει νοήματα διαφορετικά από εκείνα που φαίνεται ότι δηλώνει.

το λογοπαίγνιο – λεκτικό παιχνίδι του προφορικού λόγου κατά το οποίο, με τη χρησιμοποίηση φωνητικών ομοιοτήτων, αναγραμματισμών, αντιστροφής συλλαβών κτλ., μια λέξη ή μια φράση γίνεται διαφορούμενη ή αλλάζει το νόημά της.

η ειρωνεία – σχήμα λόγου κατά το οποίο ένας ομιλητής χρησιμοποιεί λέξεις ή φράσεις με περιεχόμενο εντελώς αντίθετο από αυτό που εννοεί, για να χλευάσει ή να περιπαίξει, να ψέξει, να εκφράσει έντονη αγανάκτηση κτλ.

το ύφος – ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο διατυπώνει κάποιος τα διανοήματά του στο γραπτό ή στον προφορικό λόγο, η συνειδητή επιλογή ορισμένων επαναλαμβανόμενων, κατά κανόνα, δομικών σχημάτων που απαρτίζουν ένα ιδιαίτερο γλωσσικό σύστημα, στο οποίο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στη μορφή.

το επίπεδο ύφος – ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιεί κάποιος τη γλώσσα στον προφορικό ή στο γραπτό λόγο ανάλογα με την κατάσταση επικοινωνίας.